

Kiezen voor delen?

223

Onderzoek en beleid

Kiezen voor delen?

Evaluatie van de eerste fase van de invoering van
meerpersoonscelgebruik

J.A. Moors

M.Y.W. von Bergh

S. Bogaerts

J.W.M.J. van Poppel

A.M. van Kalmthout

beleidsonderzoek en advies

Bju | Boom Juridische uitgevers

**Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

Onderzoek en beleid

De reeks Onderzoek en beleid omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Exemplaren van dit rapport kunnen worden besteld bij het distributiecentrum van Boom Juridische uitgevers:

Boom distributiecentrum te Meppel

Tel. 0522-23 75 55

Fax 0522-25 38 64

E-mail bdc@bdc.boom.nl

Voor ambtenaren van het Ministerie van Justitie is een beperkt aantal gratis exemplaren beschikbaar.

Deze kunnen worden besteld bij:

Bibliotheek WODC, kamer KO 14

Postbus 20301, 2500 EH Den Haag

Deze gratis levering geldt echter slechts zolang de voorraad strekt.

De integrale tekst van de WODC-rapporten is gratis te downloaden van www.wodc.nl.

Op www.wodc.nl is ook nadere informatie te vinden over andere WODC-publicaties.

© 2004 WODC

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90-5454-511-9

NUR 824

Voorwoord

De Minister van Justitie heeft in 2002 in een brief aan de Tweede Kamer de capaciteitstekorten beschreven waarmee de strafrechtstoepassing in Nederland te maken heeft. Voor de uitvoering van het Veiligheidsprogramma werd uitbreiding van de sanctiecapaciteit noodzakelijk geacht. Eén van de maatregelen die de minister in dit kader heeft voorgesteld is de verruiming van mogelijkheden van meerpersoonscelgebruik in een regime van beperkte gemeenschap.

Vooruitlopend op de wetwijziging is in zeven clusters van Penitentiaire Inrichtingen begonnen met de eerste fase van invoering van twee op één cel in een regime van beperkte gemeenschap. Tijdens deze fase is onderzoek verricht naar de gevolgen van meerpersoonscelgebruik en naar de voorwaarden waaronder tot landelijke invoering overgegaan zou kunnen worden. Dat is gebeurd via een 'multi methode – multi actor' aanpak; er is gebruikgemaakt van diverse bronnen en diverse manieren van dataverzameling om zo compleet en betrouwbaar mogelijke uitspraken te kunnen doen. Zo zijn zowel random geselecteerde gedetineerden als penitentiaire inrichtingswerkers face-to-face geïnterviewd. Daarnaast zijn diverse functionarissen zoals directeuren, verpleegkundigen en psychologen ondervraagd en hebben de onderzoekers werkoverleggen en gedetineerden-beraden bijgewoond. Ter onderbouwing van kwantitatieve conclusies zijn enquêtes afgenomen bij inrichtingswerkers en gedetineerden.

Waar benutting van beleidsonderzoek soms lang op zich laat wachten, is dat in dit geval anders. Vijf dagen na afronding van het onderzoek heeft dit rapport een belangrijke rol gespeeld in het debat in de Eerste Kamer over de wetwijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met verruiming van de mogelijkheden van meerpersoonscelgebruik. De minister heeft in dat debat toegezegd bij landelijke invoering van meerpersoonscelgebruik rekening te houden met de in dit rapport gesignaleerde knelpunten en gedane aanbevelingen. Het wetsvoorstel werd overigens aangenomen.

Namens de auteurs wil ik een woord van dank richten aan de leden van de begeleidingscommissie voor hun bijdrage aan de totstandkoming van het rapport. Bij de uitvoering van het onderzoek hebben de onderzoekers alle medewerking gekregen van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI). Speciale dank gaat uit naar Ron Scherf en Desiree de Vrught voor hun inzet om de databestanden op tijd beschikbaar te kunnen stellen. De eindverantwoordelijkheid voor de tekst ligt uiteraard bij de auteurs.

Het onderzoek had onmogelijk uitgevoerd kunnen worden zonder de medewerking van de zeven Penitentiaire Inrichtingen waar met meerpersoonscelgebruik in regime van beperkte gemeenschap is begonnen. Aan directies, personeel en gedetineerden binnen deze inrichtingen is derhalve veel dank verschuldigd.

Frans Leeuw
Directeur WODC

Inhoud

Samenvatting	9
1 Inleiding	25
2 Cel en gemeenschap	29
2.1 Gevangenisstraf in Nederland	30
2.2 Discussies over celstraf	31
2.3 Emancipatie van gedetineerden	34
2.4 Cel én gemeenschap	36
2.5 Kwaliteit van detentie: internationale literatuur	38
2.5.1 Internationale normen	39
2.5.2 Overbevolking	39
2.5.3 Afkomst, sekse, etniciteit en cultuur	42
3 Procesbeschrijving	45
3.1 De voorbereiding	45
3.2 Implementatie	47
3.2.1 De Plannen van Aanpak – lokale invulling van de overeenkomst	47
3.2.2 Implementatie – de interne organisatie	51
3.3 Uitvoering – naleving van de gemaakte afspraken	53
3.3.1 Selectie (contra-indicaties, termijn voorafgaand aan mpc)	53
3.3.2 Veiligheid (extra personeel, in- en uitsluiten, nadere veiligheidsvoorzieningen, incidenten)	56
3.3.3 Voorbereiding en ondersteuning bij het werk (inclusief werkdruk, opleiding, etc)	56
3.3.4 Vrijwilligheid (incentives, straffen, beklagzaken)	57
3.4 De rol van de pers	62
4 Personeel	65
4.1 Inleiding	65
4.2 Respons en representativiteit	65
4.3 Achtergrondkenmerken van de PIW-ers	66
4.4 PIW-ers op epc-afdelingen	68
4.5 PIW-ers op mpc-afdelingen	68
4.5.1 Vrijwilligheid	68
4.5.2 Scholing	70
4.5.3 Veiligheid	70
4.5.4 Selectie van gedetineerden	73
4.5.5 Werkdruk, werkbeleving en ziekteverzuim	76
4.5.6 Informatievoorziening en oordeel over mpc	80
5 Gedetineerden	87
5.1 Inleiding	87
5.2 Respons	87
5.3 Gedetineerden in meerpersoonscellen	89

5.3.1	Inleiding	89
5.3.2	Vrijwilligheid: kiezen of delen?	90
5.3.3	Keuze van celgenoot	93
5.3.4	Veiligheid	94
5.3.5	'Een cel is maar twee meter lang en nauw twee meter breed'	95
5.3.6	Privacy	95
5.3.7	Sociale omstandigheden	97
5.3.8	Dagbesteding	99
5.4	Voor- en nadelen van verblijf in een meerpersoonscel	101
5.5	Vergelijking situatie van gedetineerden in meerpersoonscellen met die in eenpersoonscellen	102
5.6	Houding ten aanzien van meerpersoonscellen	107
6	Conclusies en aanbevelingen	115
6.1	Reikwijdte en beperkingen van het onderzoek	115
6.2	Bevindingen met betrekking tot de onderzoeksvragen	116
6.2.1	Randvoorwaarden en proces	117
6.2.2	Personeel	120
6.2.3	Gedetineerden	121
6.3	Aanbevelingen	123
	Summary	129
	Literatuur	143
	Bijlage 1 Onderzoeksmethode en -aanpak	150
	Bijlage 2 Samenstelling begeleidingscommissie	161
	Bijlage 3 Niet getoetste aspecten uit de PvA's	162
	Bijlage 4 Mpc-vragenlijst PIW-ers	166
	Bijlage 5 Mpc-vragenlijst gedetineerden	170
	Bijlage 6 Tabellen Mpc-vragen PIW-ers	174
	Bijlage 7 Tabellen Mpc-vragen gedetineerden	183

Samenvatting

Op 3 juli 2003 zijn de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en de vakbonden van gevangenispersoneel overeengekomen dat een onafhankelijk onderzoek zou worden uitgevoerd om de eerste fase van de invoering van meerpersoonscelgebruik in regime van beperkte gemeenschap (mpc) te evalueren.

Inleiding

Twee vragen staan bij de evaluatie centraal:

- Welke gevolgen heeft het invoeren van mpc voor de arbeidsomstandigheden, de veiligheid en het welbevinden van het personeel c.q. de gedetineerden?
- Onder welke voorwaarden zou tot landelijke, gevangenisbrede invoering van mpc kunnen worden overgegaan?

Het onderzoek is uitgevoerd door IVA Beleidsonderzoek en Advies, verbonden aan de Universiteit van Tilburg, in de periode van januari tot en met mei 2004. Het voorliggende rapport vormt hiervan de neerslag.

Na een historische contextualisering van het fenomeen mpc, beschrijft het rapport het proces waarlangs de eerste fase van de invoering van mpc in het regime van beperkte gemeenschap tot stand is gekomen. Met het oog op de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag, gaat het rapport in op de effecten en gevolgen van mpc, zowel vanuit het perspectief van het personeel, als vanuit het gezichtspunt van de gedetineerden. De gegevens hiervoor zijn verzameld uit literatuur- en documentstudie, door middel van telefonische en face-to-face interviews met personeel en gedetineerden in de zeven betrokken Penitentiaire Inrichtingen (PI), en met behulp van vragenlijsten die onder penitentiaire inrichtingswerkers (PIW) en gedetineerden zijn uitgezet.¹ Het rapport besluit, met het oog op de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag, met conclusies en aanbevelingen, gebaseerd op de uitkomsten van het onderzoek, die relevant zijn voor de uitwerking van het beleidskader waarin de condities worden geformuleerd voor de landelijke invoering van mpc.

1 Het betreft de BASAM en de DKS: vragenlijsten die periodiek worden afgenomen door de DJI en deel uitmaken van de reguliere bedrijfsvoering binnen het gevangeniswezen. Ten behoeve van het evaluatieonderzoek zijn – in overleg met de DJI en aansluitend bij de gehanteerde opzet en bewerking van de vragenlijsten – aanvullende vragen(modules) met betrekking tot mpc toegevoegd. Het onderzoek is uitgevoerd in zeven Penitentiaire Inrichtingen (PI). De face-to-face interviews met personeel en gedetineerden hebben plaatsgevonden op de volgende locaties: PI Achterhoek, locatie Ooyerhoek; PI Breda; PI Limburg-Zuid, locatie Overmaze; PI Rijnmond, locatie De Schie; PI Tilburg; PI Utrecht, locatie Nieuwersluis; en PI Nieuw Vossenveld (Vught). Een gedetailleerde beschrijving van de onderzoeksopzet, -aanpak en -methoden biedt Bijlage 1.

Reikwijdte en beperkingen van het onderzoek

Het evaluatieonderzoek heeft betrekking op de eerste fase van de invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap, die onder *bijzondere voorwaarden* heeft plaatsgevonden. Deze voorbereidende, 'experimentele' fase heeft alleen betrekking op meerderjarige gedetineerden en gaat uit van twee gedetineerden op één cel. De gedetineerden worden met (eventuele) inzet van positieve stimuli op basis van vrijwilligheid geplaatst, waarbij het huidige standaardregime als uitgangspunt geldt. Het evaluatieonderzoek heeft dus betrekking op een *bijzondere situatie*. De actuele bevindingen en conclusies kunnen niet automatisch van toepassing worden verklaard op een toekomstige situatie waarin een of meer van voornoemde voorwaarden zouden wijzigen.

Twee personen op één cel: de aanloop

Op 16 oktober 2002 heeft de Minister van Justitie de Tweede Kamer bij brief de modernisering van de sanctietoepassing aangekondigd, met inbegrip van de capaciteitsvergrotenende maatregel 'meerpersoonscelgebruik' (mpc). Het daaruit voortvloeiend besluit tot invoering van mpc werd door de Groepsondernemingsraad Gevangeniswezen (GOR) aangevochten. Aan de GOR was namelijk geen advies gevraagd waar dit wel geboden was. Op 3 juli 2003 besloot de Ondernemingskamer tot afwijzing van het verzoek van de GOR om de Staat op te dragen het besluit tot invoering van de maatregel in te trekken. Met de eerste fase van de invoering van mpc kon op dat moment een begin worden gemaakt en ontstond een bijzondere situatie: *vooruitlopend* op de noodzakelijke wijziging van de Penitentiaire beginselenwet (Pbw) konden zeven PI's ervaring opdoen met meer (in de praktijk voorlopig twee) personen op één cel. Het gaat in 2004 om 459 cellen in zowel gevangnissen, huizen van bewaring, als een inrichting die voornamelijk bedoeld is voor vreemdelingenbewaring en eveneens de status heeft van huis van bewaring. De eerste gedetineerden werden in de loop van oktober 2003 samen op één cel geplaatst. Op 2 december 2003 stemde de Tweede Kamer in met het wetsvoorstel van de Minister van Justitie om de Pbw te wijzigen. De behandeling van het wetsontwerp in de Eerste Kamer is geagendeerd voor begin juli 2004.²

Historische context en onderzoek naar mpc

In de discussie over de voorgenomen invoering van mpc, waarin de pers zich niet onbetuigd heeft gelaten, is niet of nauwelijks aandacht besteed aan een historische contextualisering van het fenomeen mpc. Nederland heeft een lange traditie als het om het opleggen van gevangenisstraffen gaat. Vanaf het begin van de negentiende eeuw kwam in toenemende mate

2 Kamerstukken 2002-2003 en 2003-2004, 28 979.

nadruk te liggen op het 'pedagogische potentieel' van de gevangenisstraf: niet wreken en vergelden, maar beschaven door te werken aan de zedelijke verbetering van criminelen door middel van (eenzame) cellulaire opsluiting. In Nederland is lang aan het cellulaire stelsel vastgehouden, terwijl andere West-Europese landen daar al aan het einde van de negentiende eeuw op waren teruggekomen. Binnen het Nederlandse cellulaire stelsel zijn sindsdien weliswaar belangrijke aanpassingen van regimes doorgevoerd, maar de gevangenisstraf bleef gebaseerd op het beginsel van één persoon per cel. Het emancipatieproces van gedetineerden, de onderhandelingshuishouding tussen gevangenispersoneel en gedetineerden én de opvattingen over wat de kwaliteit van detentie bepaalt, zijn op die norm geënt.³ De voorgenomen invoering van mpc in een regime van beperkte gemeenschap – waarbij bestaande cellen worden omgebouwd voor tweepersoonsgebruik – kan vanuit dit gezichtspunt worden beschouwd als een breuk met een langdurige traditie.

Buiten Nederland is mpc vrijwel overal de regel, niet de uitzondering. In veel landen bestaat al meer dan honderd jaar ervaring met mpc, waarbij op het ogenblik in de praktijk vaak sprake is van meer dan twee personen op een cel of van zogenaamde 'dormitories'. Buitenlands onderzoek dat specifiek is gericht op tweepersoonscelgebruik is daarom niet of nauwelijks voorhanden. Hierbij komt nog dat de Nederlandse gevangenis, in tegenstelling tot de situatie in veel andere landen, niet overbevolkt zijn. Ook de Nederlandse variant van de onderhandelingshuishouding is een tamelijk uniek fenomeen. De invoering van mpc in Nederland geschiedt zodoende in een context die zich moeilijk laat vergelijken met de ervaringen die in het buitenland met mpc zijn opgedaan. Literatuur over en gegevens met betrekking tot de mpc-praktijk in het buitenland zijn om deze redenen beperkt toepasbaar op de Nederlandse situatie. Bovendien is veel buitenlands onderzoek gebaseerd op informatie afkomstig uit een of meer penitentiaire inrichtingen met specifieke gebouwelijke, demografische en regimaire kenmerken die zich niet zonder problemen laten extrapoleren naar de Nederlandse situatie.

3 Het begrip 'onderhandelingshuishouding' verwijst naar een ontwikkeling, beschreven door de socioloog Abram de Swaan, 'waarin mensen elkaar en zichzelf een striktere geweldsbeheersing gaan opleggen, tot groter zorgvuldigheid gaan dwingen' en 'hun zelfverheffing verder gaan intomen'; in dit proces 'is de variatie van toegelaten omgangswijzen verruimd' onder 'de voorwaarden van wederzijds overleg en wederkerige toestemming' (De Swaan, 1979). Deze ontwikkeling heeft zich ook binnen de penitentiaire inrichtingen voltrokken. In zijn proefschrift laat Zwezerijnen zien dat 'het streven naar totale beperking van initiatieven van gedetineerden is vervangen door het streven om initiatieven van gedetineerden te stimuleren en daar richting aan te geven'. 'Gezag dat gebaseerd was op positie, wordt gebaseerd op deskundigheid'. 'De sociale controle is minder gebaseerd op dwang dan op vertrouwen. De belangrijkste controlemiddelen zijn (...) overreding en aanmoediging'. 'De eenzijdigheid in de communicatie maakt plaats voor tweezijdigheid: zowel van boven naar beneden, als van beneden naar boven' (Zwezerijnen, 1972). De term 'onderhandelingshuishouding' of 'onderhandelingscultuur' wordt in het onderhavige evaluatieonderzoek gebruikt om deze verschuivingen in de bejegening van gedetineerden – waarbij het inrichtingspersoneel overigens de baas blijft en waar nodig disciplinaire of ordemaatregelen oplegt aan gedetineerden – te beschrijven.

Buitenlands onderzoek onderstreept evenwel een aantal aandachtspunten die relevant zijn voor de invoering van mpc in Nederland. Dat geldt voor de internationale en Europese richtlijnen voor de bejegening van gedetineerden. Een tweede aandachtspunt is de relatie tussen de aard van het delict, sekse en de mate van interpersoonlijke afstand: geweldsplegers lijken daar meer behoefte aan te hebben dan niet-gewelddadige personen. Voorts lijkt tussen de strafmaat en de geschiktheid van gedetineerden om een cel te delen een negatieve correlatie te bestaan. Naar privacybeleving en effecten van overbevolking ('crowding') is veel onderzoek gedaan. De bevindingen zijn weinig eenduidig, maar wijzen in de richting van een toename van agressie, stress, lichamelijke en mentale klachten bij mpc. Voor PIW-ers geldt een overeenkomstige constatering: de veiligheidservaring en het welbevinden staan onder druk en de kans op stress, lichamelijke en mentale klachten neemt toe als zij zich geconfronteerd zien met gedetineerden in lastig controleerbare omstandigheden. Voorts blijkt uit onderzoek dat etnische en culturele verschillen tussen gedetineerden alleen in samenhang met sociaal-economische achtergrondvariabelen significant zijn voor het welbevinden in en de beleving van mpc. Etnische en culturele verschillen worden bovendien vaak niet geïdentificeerd, in de praktijk soms zelfs veronachtzaamd. Bij mpc zijn deze factoren echter van belang om conflict-situaties te vermijden. Ten slotte blijkt de fysieke omgeving waarin mpc wordt ingevoerd (de organisatie van meerpersoonscellen op een afdeling) en daarmee de veranderingen in de bevolkingsdichtheid van een afdeling van directe invloed op de perceptie van 'crowding'. Het effect hiervan op het gedrag en de stresservaring van gedetineerden is duidelijk aantoonbaar, zelfs bij kleine veranderingen.

Procesbeschrijving

Na de aanloop tot de eerste fase van invoering van mpc die hierboven is geschetst, sloten de DJI en de vakbonden voor gevangenispersoneel op 3 juli 2003 de *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik in het kader van het georganiseerd overleg Dienst Justitiële Inrichtingen*. In deze overeenkomst zijn voorwaarden geformuleerd om de veiligheid en het welbevinden van zowel personeel als gedetineerden te waarborgen. Bovendien zijn contra-indicaties voor de plaatsing op een meerpersoonscel opgesteld. Op basis van deze overeenkomst maakten zeven PI's een Plan van Aanpak (PvA). Hierin regelden zij in detail de procedure van in- en uitvoering van mpc. Het gaat hierbij om zaken als de inrichting van de cellen, de invulling van het dagprogramma voor gedetineerden, de inzet en de opleiding van personeel, de selectie van gedetineerden en de manier waarop de contra-indicaties worden toegepast, de operationalisering van de veiligheidsvoorschriften, bijvoorbeeld bij het in- en uitsluiten van gedetineerden, alsmede de aanpassing van het administratieve informatiesysteem.

Op basis van deze plannen gingen de zeven PI's over tot uitvoering. Ondanks de lange aanlooptijd, voelden veel PIW-ers zich toch overvallen door de invoering. Dagelijkse routines kwamen onder druk te staan. Tussen de werk- en stuurgroepen die de implementatie begeleidden, directie en personeel (OR) is niet of nauwelijks sprake geweest van onenigheid. Van de conflictregeling die in de overeenkomst tussen de DJI en de vakbonden was vervat, is slechts eenmaal gebruikgemaakt. De werk- en stuurgroepen zijn intussen vrijwel overal weer opgeheven. Het onderwerp mpc is een agenda-punt geworden tijdens *reguliere* overlegsituaties.

De inrichtingen ervaren zware druk om de meerpersoonscellen gevuld te krijgen en te houden. Die druk veroorzaakt ongewenste neveneffecten. Mede door de uitbreiding van TULP is de administratieve belasting van het personeel van de PI's (inclusief PIW-ers) toegenomen. PIW-ers voelen zich geregeld verantwoordelijk gemaakt voor het gevuld houden van de cellen, terwijl dat niet tot hun taak en verantwoordelijkheid behoort. Verder worden afspraken in de PvA's over de selectieprocedure van gedetineerden soms niet nageleefd. In de praktijk worden de geldende contra-indicaties 'ruim geïnterpreteerd'. De afweging welke mate van psychische stoornis, verslaving of agressief gedrag een uitsluitingscriterium vormt, heeft tot verwarring geleid.

Hetzelfde geldt voor de manier waarop de vrijwillige medewerking van gedetineerden vorm heeft gekregen. Vrijwel alle PvA's voorzagen in bijzondere beloningen en positieve prikkels om gedetineerden tot vrijwillige medewerking te bewegen. Deze 'methode van de verleiding' – gebaseerd op het uitgangspunt van mpc-plaatsing tenzij de gedetineerde daar uitdrukkelijk bezwaar tegen maakt – bleek te werken, hoewel zich ten minste twintig en vermoedelijk meer gevallen hebben voorgedaan waarbij gedetineerden die het delen van een cel pertinent weigerden in separatie zijn geplaatst. Als ordemaatregel is afzondering in deze context geoorloofd, als disciplinaire maatregel niet (zie paragraaf 3.3.4, inclusief voetnoten 18-21). Het totaal aantal afzonderingen van mpc-gedetineerden bedraagt ten minste 51, volgens opgave van de PI's (tot ultimo april 2004). De helft van de gedetineerden geeft aan met een dergelijke ordemaatregel of anderszins onder druk te zijn gezet. Dat komt overeen met de waarneming van de PIW-ers.

In een aantal PI's blijkt mpc te conflicteren met de IVO-regeling (IVO= Incidenteel Versneld Ontslag): gedetineerden op een meerpersoonscel laten – uit pragmatische overwegingen – niet in aanmerking komen voor de IVO-regeling. Van deze overweging worden de betreffende gedetineerden op mpc-afdelingen doorgaans niet op de hoogte gesteld. Het ongelijkwaardig informeren van gedetineerden is een onwenselijke situatie, die aanleiding kan geven tot rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid.

Personeel

Inzet en scholing

In alle PI's is extra ondersteunend en bewakend personeel ingezet. In de praktijk blijven zich probleemsituaties voordoen, deels voortvloeiend uit een gebrek aan beschikbaar personeel (kwantitatief), deels voortvloeiend uit een onvoldoende toerusting van het personeel voor de toegenomen complexiteit van de werkzaamheden op mpc-afdelingen (kwalitatief). Tachtig procent van de PIW-ers geeft aan niet zelf voor het werken op mpc-afdelingen te hebben gekozen. Zij ervaren de invoering van mpc als een voldongen feit dat hun is opgelegd. Meer dan twintig procent van alle PIW-ers stelt dat hun leidinggevende druk heeft uitgeoefend. Had men in theorie wel een keuze, in de praktijk betekende niet meewerken doorgaans overplaatsing naar een andere afdeling en dit alternatief was voor de meesten onaantrekkelijk. Zoals afgesproken in de overeenkomst is een aanvullende training 'conflicthantering en zelfverdediging' ontwikkeld die PIW-ers op een mpc-afdeling verplicht moeten volgen. De meeste PIW-ers hebben dat ook gedaan, waarbij nagenoeg de helft die training als weinig zinvol voor de praktijk heeft ervaren. In tegenspraak tot de randvoorwaarden in de overeenkomst hebben niet alle PIW-ers op mpc-afdelingen de verplichte BBO-opleiding (bijtijds) afgerond.

Veiligheid

Gedurende de onderzoeksperiode hebben zich geen ernstige mpc-gerelateerde incidenten met PIW-ers of andere personeelsleden voorgedaan. Een op de drie PIW-ers voelt zich veilig bij het werken op een afdeling met meerpersoonscellen. Een kwart voelt zich niet veilig. De rest geeft aan zich veilig noch onveilig te voelen. Gevraagd naar een vergelijking beoordeelt 63% van de PIW-ers het werken op een mpc-afdeling als onveiliger dan het werken op afdelingen met alleen eenpersoonscellen. De procedure, vastgelegd in de overeenkomst, om altijd met twee PIW-ers een meerpersoonscel te openen, wordt in de praktijk vaak niet nagevolgd. Soms zijn er niet (snel genoeg) twee PIW-ers beschikbaar. In andere gevallen geven de PIW-ers aan niet in te zien waarom het onveilig zou zijn om alléén de deur van een meerpersoonscel te openen, terwijl zij in de praktijk dagelijks situaties voordoen waarbij PIW-ers niet in elkaars nabijheid verkeren in aanwezigheid van twee of meer gedetineerden. Het afwijken van die procedure in de overeenkomst blijkt niet van invloed op de ervaren veiligheid. De perceptie van de risico's van mpc hangt bij de PIW-ers veeleer samen met agressie op de afdeling, een hoge werklast en de mate waarin zij ervaren ruimte te hebben en gestimuleerd te worden om zelf beslissingen te nemen bij het organiseren van hun verstandhouding met gedetineerden.

Werkdruk en -beleving

De PIW-ers ervaren de werkdruk als hoog en veronderstellen dat die in de

nabije toekomst almaar toeneemt. Ruim tachtig procent vindt het werken op een mpc-afdeling zwaarder dan op een afdeling met alleen eenpersoons-cellen. PIW-ers onderstrepen dat de toegenomen werkdruk en de aangekondigde reductie van de bedrijfstijd hen beperkt in de mogelijkheden om de contacten met gedetineerden adequaat te onderhouden. Zij beschouwen dat als een uitholling van een wezenlijk onderdeel van hun taak. PIW-ers op een mpc-afdeling ervaren vaker rolconflicten, meer agressie en ongunstigere werkroosters. Het ziekteverzuim ligt in vrijwel alle PI's in het eerste kwartaal van 2004 lager dan in dezelfde periode in 2003. Uit de interviews blijkt dat PIW-ers bang zijn voor baanverlies in een ongunstige arbeidsmarkt en in een periode van voortgaande bezuiniging in het gevangeniswezen.

Oordeel over mpc

Het oordeel van PIW-ers over mpc verschilt sterkt tussen de PI's. In totaal oordeelt 66% positief of neutraal over het werken op een mpc-afdeling. Een derde oordeelt negatief. Drie PI's springen in het oog. In de PI Limburg Zuid zijn PIW-ers duidelijk negatiever dan gemiddeld, in de PI Tilburg en de PI Breda aanzienlijk positiever. Een positief oordeel vellen met name de PIW-ers die zich veilig voelen in hun werk met mpc en bovendien het werken met mpc niet onveiliger vinden dan het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen. Andere factoren die van invloed zijn op een positieve beoordeling van mpc zijn: zich gesteund voelen door leidinggevenden, zich verantwoordelijk voelen voor het werk, zelf de keuze hebben gehad om met mpc te werken en niet onder druk zijn gezet door leidinggevenden. PIW-ers die de aanvullende training zinvol voor de praktijk vonden, staan doorgaans ook positiever tegenover mpc. In alle PI's ervaren de verschillende personele geledingen het toepassen van de contra-indicaties en conflicten tussen celgenoten als de belangrijkste spanningsbronnen bij de plaatsing van gedetineerden op meerpersoonscellen. Over de eventuele landelijke invoering van mpc, waarbij plaatsing op een meerpersoonscel voor gedetineerden in regime van beperkte gemeenschap een verplichtend karakter zou krijgen, verschillen de meningen binnen en tussen de verschillende functie-groepen en tussen de PI's. Ook personeelsleden die niet negatief staan tegenover landelijke invoering van mpc onderstrepen dat voor een goed verloop hiervan duidelijke voorwaarden nodig zijn en plaatsen in dit licht vraagtekens bij het samengaan van de invoering van mpc met bezuiniging en reductie van de bedrijfstijd (zie paragraaf 3.2.1, voetnoot 13).

Gedetineerden

Plaatsing en vrijwilligheid

Een kwart van de gedetineerden die een cel delen oordeelt vóóraf goed geïnformeerd te zijn geweest. Meestal is deze informatie verstrekt door of namens de directie. Ongeveer 40% van de gedetineerden geeft aan zichzelf

aangemeld te hebben. Bijna de helft van de gedetineerden heeft zijn of haar celgenoot zelf kunnen kiezen. Met name in de PI Limburg Zuid, Tilburg, de PI Breda en de PI in Vught is dat het geval. Ruim de helft van de gedetineerden in een meerpersoonscel stelt 'een beetje' (21%) of 'in sterke mate' (34%) onder druk te zijn gezet, maar hiermee is niet gezegd dat de(ze) meerderheid het delen van de cel uiteindelijk ook als problematisch ervaart.

Ongeveer 40% van de gedetineerden vindt het geen probleem om de cel te delen met een ander. Hetzelfde percentage heeft daar wel moeite mee en de resterende 20% kan of wil hierover geen uitspraak doen. Bij de interpretatie van deze percentages dient in aanmerking te worden genomen dat meer dan 40% van de (mpc-)gedetineerden aangeeft dat het delen van een cel hen (materieel) voordeel opleverde. Een ruime meerderheid van de mpc-gedetineerden zegt 'zeker niet' met méér dan twee personen een cel te willen delen. Een kwart zou dat 'misschien wel' willen, althans wanneer hij of zij zelf de celgenoot zou mogen kiezen. Van de gedetineerden zegt 4% 'zeker wel' met meer dan twee personen een cel te willen delen.

In totaal zijn 324 klachten ingediend (van PI Breda zijn geen gegevens ontvangen). Die klachten hebben vooral betrekking op de (voorgenomen) plaatsing en de operationalisering van 'vrijwilligheid' bij de invoering van mpc. Hierbinnen zijn grofweg twee varianten te onderscheiden. Het grootste aantal beklagzaken betreft de plaatsing van gedetineerden op een meerpersoonscel, waarbij drang of dwang zou zijn toegepast of waarbij een gedetineerde binnen dezelfde detentieperiode voor de tweede keer in een meerpersoonscel is geplaatst. Daarnaast is een flink aantal beklagzaken gericht tegen de plaatsing op een isoleercel nadat de gedetineerde plaatsing op een meerpersoonscel had geweigerd. Een andere groep beklagzaken houdt verband met de wijze waarop contra-indicaties zijn toegepast in de selectieprocedure. Ten slotte is er nog een groep zaken met betrekking tot materiële, psychosociale en gedragsgerelateerde klachten, zoals te kleine celoppervlakte, beperkingen in de dagbesteding, ruimtegebrek, onvoldoende faciliteiten, onvoldoende ventilatie, of verstoring van de privacy, onveiligheidsgevoelens, of een rokende celgenoot, discriminatie, gewelds-dreiging en diefstal. Ongeveer 40% van alle bevroegde gedetineerden (zowel op een een- als op een meerpersoonscel) meent dat het indienen van een klacht nut heeft; 35% vindt dat de beklagcommissie de klacht serieus genomen heeft. De meeste gedetineerden uiten kritiek op de langdurige termijn voordat de klacht behandeld werd.

Wat de mate van vrijwilligheid betreft die is toegepast, bestaan duidelijke verschillen tussen de onderzochte locaties. In de PI Tilburg, de PI Breda en de PI Limburg Zuid heeft plaatsing in een meerpersoonscel in sterkere mate een vrijwillig karakter dan op de andere locaties.

Veiligheid

Gedurende de onderzoeksperiode hebben zich nauwelijks ernstige of bijzondere incidenten voorgedaan tussen gedetineerden op een meerpersoons-cel. Eén op de zes mpc-gedetineerden voelt zich veiliger met een celgenoot dan alleen in een cel. Bijna 20% geeft aan dat de celgenoot 'soms' of 'vaak' agressief is. Van de mpc-gedetineerden zegt 5% 'soms' of 'vaak' seksueel lastig te worden gevallen door hun celgenoot. Daarnaast zegt nog eens 3% van de mpc-gedetineerden wel eens door anderen dan de celgenoot seksueel lastig gevallen te worden (van de epc-gedetineerden is dit ook 3%).

Deze cijfers moeten met voorzichtigheid gehanteerd worden, omdat de antwoorden op beide aspecten niet altijd consequent zijn gegeven.⁴ Gedetineerden die een cel delen, voelen zich wat vaker niet veilig ten opzichte van PIW-ers dan gedetineerden die alleen in een cel zitten.

Welbevinden

De gevolgen voor en aanpassingen van het dagprogramma van mpc-gedetineerden zijn beperkt gebleven. De helft van de mpc-gedetineerden voelt zich beknot in zijn of haar privacy. Deze groep geeft aan altijd samen met de celgenoot ingesloten en dus nooit alleen te zijn. Dit geldt vooral op de locaties waar overdag niet gewerkt wordt met wisselroosters. In alle PI's hebben mpc- en epc-gedetineerden hetzelfde dagprogramma. Behalve het werken met wisselroosters is er nog een andere belangrijke factor met betrekking tot het dagprogramma bij mpc. De voorgenomen versobering: het terugbrengen van de bedrijfstijd van 78 naar 63 uur per week, zou gevolgen kunnen hebben voor de tijd die gedetineerden in de (meerpersoons)cel zouden moeten gaan doorbrengen. Hierdoor ontstaat een nieuwe situatie waarvan de effecten en gevolgen niet bekend zijn. De gedetineerden zijn bezorgd over de mogelijke coincidentie van de invoering van mpc en de voorgenomen reductie van de bedrijfstijd (zie paragraaf 3.2.1, voetnoot 13). Wat de beoordeling van de dagbestedingsactiviteiten betreft, zijn er geen verschillen tussen mpc-gedetineerden en gedetineerden die alleen in een cel zitten. Ondanks de dagbestedingsactiviteiten vindt tweederde van de mpc-gedetineerden dat men te lang samen op cel zit. Gedetineerden die een cel delen, oordelen niet anders over de verschillende aspecten van het detentieklimaat dan gedetineerden die alleen in een cel zitten. Tussen de PI's en de PI-locaties bestaan in dit opzicht wel verschillen.

Cellen zijn voor mpc aangepast, maar niet in oppervlakte vergroot. Bij het aanpassen van eenpersoonscellen voor tweepersoonsgebruik zijn de internationale en Europese richtlijnen voor een minimum aantal m² niet gevolgd. De meeste meerpersoonscellen hebben een oppervlakte van ongeveer 10 m².

⁴ Op de stelling 'ik word seksueel lastig gevallen' wordt soms 'nee' geantwoord, terwijl later 'vaak' wordt geantwoord op de vraag of men seksueel wordt lastig gevallen door de celgenoot. Daarnaast heeft een (klein) aantal deze vragen niet ingevuld.

De meeste gedetineerden vinden de cel te klein voor twee personen. Tweede vindt de ventilatie in de cel onvoldoende. Gedetineerden ervaren het als vervelend om in aanwezigheid van een celgenoot naar het toilet te gaan of te douchen. Irritatie ontstaat vaak als het gaat om zaken als het kiezen van tv-programma's, persoonlijke hygiëne, snurken of roken. Gedetineerden zijn, ongeacht of ze een cel delen of niet, in gelijke mate te spreken over de hygiënische toestand op de eigen afdeling en in de andere ruimtes. Zowel van de mpc-gedetineerden als van degenen die alleen zitten vindt ongeveer de helft dat hun gezondheid en conditie tijdens de huidige detentie is verslechterd. Gedetineerden op een meerpersoonscel hebben meer gezondheidsklachten dan gedetineerden die alleen op een cel verblijven. Er blijkt echter geen verschil te zijn tussen beide groepen als het gaat om de mate waarin men een beroep doet op en de mate waarin men tevreden is over de zorgverlening. Met betrekking tot de mate waarin men een beroep doet op de diensten van andere functionarissen en de wijze waarop men hun werk beoordeelt, blijken er evenmin verschillen te bestaan tussen beide groepen gedetineerden. Gedetineerden die alleen in een cel zitten, zijn in gelijke mate te spreken over de mogelijkheden om contact te onderhouden met vrienden en familie en spullen van buiten te betrekken als mpc-gedetineerden.

Oordeel over mpc

Iets meer dan 40% van de gedetineerden vindt het 'gezellig' om een cel te delen. Ze gaan in die situatie naar eigen zeggen minder snel piekeren en ervaren de aanspraak als positief. De meeste gedetineerden kunnen goed opschieten met de celgenoot. Bijna de helft zegt 'nooit' of 'bijna nooit' last te hebben van de celgenoot. Daarentegen geeft 23% van de gedetineerden aan 'soms' en 17% 'altijd' last te hebben van hun celgenoot. Andere voordelen van mpc die worden genoemd, zijn de extra faciliteiten zoals meer bezoeken, recreatietijd, of de financiële toelage. De helft van de gedetineerden ziet geen voordelen. De beperkte ruimte en het gebrek aan privacy zijn de meest genoemde nadelen. Daarnaast ziet men de grotere kans op agressie, te weinig rust en te veel stress als belangrijke nadelen. Ongeveer 3% van de gedetineerden ziet geen nadelen in het delen van een cel.

Wat maakt nu dat men positief oordeelt over mpc? Bij de mpc-gedetineerden laten tal van persoonskenmerken geen samenhang zien. In geval van voor de hand liggende factoren als inspraak in de keuze van een celgenoot, het hebben van een goede relatie met de celgenoot, het niet onder druk gezet worden om naar een meerpersoonscel te gaan, het ontbreken van een grote hang naar privacy (in het bijzonder het niet erg vinden om naar het toilet te gaan in het bijzijn van een celgenoot) is die samenhang echter wel aantoonbaar. Onder de gedetineerden die op een eenpersoonscel verblijven, blijken vooral vrouwelijke gedetineerden, gedetineerden die niet in Nederland zijn geboren en gedetineerden die alleen maar voordelen zien,

meer geporteerd te zijn om een cel te delen. Verder zijn zij eerder geneigd tot het delen van een cel naarmate zij meer het gevoel hebben dat er tijdens de detentie ook gewerkt wordt aan maatschappelijke reïntegratie. Gedetineerden die pas kort in detentie verblijven, blijken meer geneigd te zijn om een cel te delen. Gedetineerden met een open karakter staan positiever tegenover het delen van een cel dan gesloten types.

Aanbevelingen

Onder welke voorwaarden zou tot landelijke, gevangenisbrede invoering van mpc kunnen worden overgegaan?

- 1 De evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc geeft op grond van de onderzoeksresultaten wat betreft de arbeidsomstandigheden van het personeel, alsmede wat betreft de veiligheid en het welbevinden van het personeel en de gedetineerden *onvoldoende aanleiding* om af te zien van de voorgenomen landelijke invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap.

In historisch perspectief betekent de invoering van mpc een breuk met het tot nu toe gevoerde beleid bij de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. Hoewel sinds de invoering van het cellulaire stelsel in het midden van de negentiende eeuw diverse regimaire veranderingen zijn doorgevoerd, is eenpersoonscelgebruik de norm gebleven. Die lange traditie van cellulaire detentie plaatst Nederland in een unieke positie ten opzichte van veel andere West-Europese landen waar al sinds het einde van de negentiende eeuw verschillende vormen van mpc in gebruik zijn genomen.

Het voornemen om de Pbw te wijzigen met verruiming van de mogelijkheden van mpc heeft redenen van capacitaire en budgettaire aard. De noodzaak van verruiming van de sanctiecapaciteit is apert. Op basis van de evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc is echter een aantal bezwarende constatering gedaan met betrekking tot de werkdruk van het inrichtingspersoneel, het welbevinden en de veiligheid van gedetineerden, alsmede de praktische tenuitvoerlegging van mpc.

- 2 Mocht men, ondanks deze bezwarende constatering, tot de voorgenomen landelijke invoering van mpc besluiten, dan dient ten behoeve van een verantwoorde invoering met de volgende *aandachtspunten c.q. voorwaarden* terdege rekening gehouden te worden:
 - De invoering van mpc onder het gesternte van de voortgaande bezuiniging, de voorgenomen beperking van de bedrijfstijd in het

standaardregime en de ervaren versobering die daaruit voortvloeit, leiden tot *gevoelens van onrust* bij het personeel en de gedetineerden. Hierdoor ontstaat twijfel over of weerstand tegen mpc, die feitelijk niet is ingegeven door een principiële afwijzing van mpc. Het personeel, in het bijzonder de PIW-ers, vrezende minder gelegenheid te krijgen om contact te onderhouden met gedetineerden, om hun gedrag te observeren en zodoende greep te kunnen houden op een groter aantal gedetineerden dat meer tijd doorbrengt 'achter de deur' van een meerpersoonscel. De gedetineerden vrezen verslechtering van het detentieklimaat en verharding van de relatie met de PIW-ers. Deze 'ervaren realiteit' moet de nodige aandacht blijven krijgen, zowel op landelijk niveau als in de PI's.

- De eerste fase van de invoering van mpc is geschied onder voorwaarde van vrijwilligheid. De evaluatie van de manier waarop de vrijwillige participatie van gedetineerden gedurende de eerste fase van de invoering van mpc in praktijk is gebracht, heeft verschillen tussen de PI-locaties aan het licht gebracht. De variatie loopt uiteen van 'masseren', via 'sturen' tot 'negeren' van vrijwilligheid. Meer dan de helft van de gedetineerden geeft aan onder druk te zijn gezet. Ook wat betreft de inzet van positieve stimuli om gedetineerden te stimuleren een cel te delen, zijn uiteenlopende beleidslijnen gehanteerd. Het feit dat in sommige PI-locaties sprake is geweest van gedwongen plaatsing en het niet inzetten van positieve prikkels heeft ervoor gezorgd dat de eerste fase van de invoering van mpc in voorkomende gevallen meer gelijkens vertoont met de situatie die mogelijk ontstaat na wijziging van de Pbw en de voorgenomen integrale invoering van mpc, dan vooraf kon worden verwacht. Het is in dit licht van belang te constateren dat het evaluatieonderzoek indicaties heeft opgeleverd die ondersteunen dat vrijwilligheid, eventueel gecombineerd met de inzet van positieve prikkels, een positief effect heeft op de participatie van gedetineerden en hun beleving van mpc. Ook de PIW-ers ervaren mpc negatiever naarmate meer of vaker dwang is uitgeoefend; 75% van de PIW-ers verwacht een toename van problemen ingeval plaatsing op meerpersoonscellen een gedwongen karakter krijgt. Op grond van deze constatering is het aan te bevelen om in geval van landelijke invoering van mpc de beleidslijn te formuleren dat gedetineerden mede door de *inzet van positieve incentives* gestimuleerd moeten worden om een cel te delen, alsmede betrokken worden bij én invloed kunnen ervaren op het *kiezen van een celgenoot* – en te bewerkstelligen dat deze beleidslijn uniform wordt nageleefd.
- De invoering van mpc verandert het werkklimaat. Het personeel, de PIW-ers in het bijzonder, voelt enerzijds dat door de druk om meerpersoonscellen te bezetten en bezet te houden zijn taken en verantwoordelijkheden worden opgerekend. Anderzijds benadrukken PIW-ers dat hun betrokkenheid bij de selectie en 'matching' van

gedetineerden een zeer belangrijk aspect is van hun werk en onderdeel vormt van de onderhandelingshuishouding tussen personeel en gedetineerden. Een bepaalde mate van *inspraak en betrokkenheid van personeel* bij de samenplaatsing van gedetineerden is nodig om een veilig klimaat op de mpc-afdelingen te waarborgen. Deze paradoxale situatie vereist – met het oog op de landelijke invoering van mpc – een zorgvuldige beoordeling van de effecten van mpc op de onderhandelingscultuur tussen PIW-ers en gedetineerden, nadere investering in het leiderschap op mpc-afdelingen en een zorgvuldige en beargumenteerde toedeling van verantwoordelijkheden. Uit de onderzoeksresultaten kan worden afgeleid dat stimulerend leiderschap belangrijk gevonden wordt. In het verlengde hiervan benadrukken PIW-ers dat de ‘ervaren steun’ van leidinggevendenden op het ogenblik beperkt is. Om te komen tot een functioneel werkbaar vorm van onderhandelingshuishouding, dienen aspecten van medeverantwoordelijkheid, medebeslissingsbevoegdheid en een stimulerend werkklimaat betrokken te worden. Een belangrijke constatering is bovendien dat voornoemde aspecten ook direct samenhangen met de mate van objectieve en subjectieve veiligheidsgevoelens die PIW-ers ervaren.

- De invoering van mpc verzwaart de *werklast van het gevangenispersoneel*, van de PIW-ers in het bijzonder. De extra personele formatie die ten behoeve van de mpc-afdelingen beschikbaar is gemaakt, blijkt niet altijd adequaat ingevuld en is niet in alle gevallen toereikend in het licht van de toegenomen complexiteit van de werkzaamheden op mpc-afdelingen. Het verdient daarom aanbeveling om bij de uitbreiding van de personele formatie in verband met de voorgenomen landelijke invoering van mpc niet alleen kwantitatieve, maar tevens en vooral kwalitatieve, specifiek op meerpersoonsdetentie georiënteerde criteria voor personeelsselectie te hanteren. Aanvullende training kan eveneens een rol spelen.
- De evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc levert geen aanwijzingen op dat de huidige werkinstructies van PIW-ers fundamentele aanpassingen behoeven, anders dan praktische aanpassingen in de bedrijfsvoering die logischerwijs voortvloeien uit het feit dat twee gedetineerden een cel delen. Hoewel veel PIW-ers het werken op een mpc-afdeling als onveiliger beoordelen dan het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen, beschouwen de meesten het werk op een mpc-afdeling niet als onveilig. Op grond van de bevinding dat PIW-ers zich onder meer veiliger voelen op een mpc-afdeling naarmate zij minder werkdruk ervaren, is het niettemin aan te bevelen om aandacht te besteden aan de *functionaliteit en flexibiliteit* van de werkinstructies in het licht van de zwaardere werklast en de toegenomen complexiteit van de werkzaamheden op mpc-afdelingen.
- De huidige contra-indicaties en de beleidslijnen die de PI's hierop hebben gebaseerd, werken dikwijls belemmerend op het bezetten en

bezet houden van de meerpersoonscellen. De ervaren druk die dat met zich brengt, heeft negatieve effecten en gevolgen. De voorgenomen verruiming van de capaciteit aan meerpersoonscellen vergt heroverweging van de *werkbaarheid van de huidige contra-indicaties* en herziening van de procedure voor het toepassen van de contra-indicaties.

- Bij de invoering van mpc moet een locatie- en afdelingsspecifieke *verhouding tussen het aantal meerpersoonscellen en het totaal aantal cellen* in acht worden genomen, opdat de mogelijkheid blijft bestaan om gedetineerden te spreiden die in tweede instantie te 'zwak' blijken voor mpc. Concentratie van 'zwakke' gedetineerden op afdelingen binnen de bestaande bouw werkt negatief op de veiligheidservaring van PIW-ers.
- Bij de *selectie en 'matching'* van gedetineerden voor mpc dient, met het oog op de inkomstenprocedure en de doorstroom van gedetineerden, meer aandacht te worden besteed aan de strafmaat en de aard van het delict. Gezien de totale omvang van het aantal kortgestraften, preventief en subsidiair gehechten en gegijzelden op grond van de Wet Mulder, gezien de relatief beperkte tijd die deze groep in detentie doorbrengt en gezien de constatering dat in geval van kortdurende detentie toepassing van een extra sober regime wordt overwogen, is het raadzaam om te onderzoeken of mpc in de praktijk voor deze omvangrijke groep een meer geschikte vorm van detentie is dan voor relatief zwaar gestraften of (in HvB's) gedetineerden met het vooruitzicht van een potentieel zware straftoemeting.
- Een positieve factor in de privacy-ervaring van mpc-gedetineerden is *het werken volgens wisselroosters* bij de dagprogrammering. Indien niet volgens wisselroosters wordt gewerkt, brengen mpc-gedetineerden nagenoeg de gehele dag en nacht in elkaars nabijheid door. In combinatie met de voorgenomen beperking van de bedrijfstijd, waardoor gedetineerden in algehele gemeenschap en in de praktijk doorgaans ook gedetineerden in beperkte gemeenschap meer tijd 'achter de deur' zouden gaan doorbrengen, is het niet toepassen van wisselroosters bij de activiteiten van het dagprogramma een stressverhogende factor die het veiligheidsrisico voor gedetineerden en personeel versterkt.
- De invoering van mpc – in de praktijk uitgevoerd door het verbouwen van eenpersoonscellen ten behoeve van tweepersoonsgebruik – scheidt de omstandigheid dat mpc-gedetineerden individueel minder m² ter beschikking hebben dan de *internationale en Europese richtlijnen* als wenselijk aangeven. Mede op grond van deze situatie is het zinvol te overwegen om mpc zoveel mogelijk te hanteren voor korte straffen, zodat gedetineerden niet te lang in een op zich te kleine cel worden ondergebracht.
- Het *leidinggevende vermogen* binnen de PI's, de communicatie tussen leidinggevend onderling, de communicatie tussen leidinggevend

- en uitvoerend personeel en de coaching van uitvoerend personeel moeten beter worden ontwikkeld om het uitvoerend personeel te kunnen begeleiden bij het omgaan met de effecten van de invoering van mpc. Gezien de voorgenomen centralisering van de P&O-dienstverlening, waardoor de afstand tussen gespecialiseerde personeelsfunctionarissen en de werkvloer groter zou worden, is het aanbevelenswaard maatregelen te treffen die het belang van de P&O-functie binnen de PI's accentueren en mogelijkheden te creëren om op specifieke personeelontwikkelingsvragen van PI's te kunnen reageren.
- Het is aan te bevelen om de invoering van mpc adequaat en systematisch te volgen en zowel het proces van invoering als de doelmatigheid en de doeltreffendheid van de maatregel mpc te *evalueren*. Een geschikte en praktisch goed uitvoerbare manier om dat te doen, is gebruik te maken van het bestaande format van het jaarverslag van de PI's. Binnen dit format zouden parameters met betrekking tot mpc kunnen worden opgenomen.

1 Inleiding

In de brief *Modernisering sanctietoepassing* die op 16 oktober 2002 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aangeboden (Kamerstukken II 2002-2003, 28 600 VI, nr. 8), schetst de Minister van Justitie de ernstige en acute capaciteitstekorten waarmee de strafrechtstoepassing in Nederland te maken heeft. De brief formuleert tevens een fundamentele beleidswijziging, gericht op het verbeteren van de effectiviteit en de efficiëntie van de strafrechtstoepassing – in termen van normbevestiging, vergelding en vermindering van recidive – met het oogmerk om de samenleving veiliger te maken. De voornemens uit het *Veiligheidsprogramma*, dat eveneens op 16 oktober 2002 aan de Tweede Kamer werd aangeboden (Kamerstukken II 2002-2003, 28 600 VII en VI, nr. 6) kunnen alleen door een substantiële uitbreiding van de sanctiecapaciteit worden gerealiseerd. Eén van de maatregelen die de Minister van Justitie in dit kader heeft voorgesteld, betreft de verruiming van de mogelijkheden van meerpersoonscelgebruik (mpc).

Aanleiding van het onderzoek

Sinds het midden van de twintigste eeuw is het gemeenschapsregime – hetzij algeheel, hetzij beperkt – het standaardregime voor Penitentiaire Inrichtingen (Penitentiaire beginselenwet (Pbw), artikel 19). Van het individueel regime wordt beperkt gebruikgemaakt. In een regime van algehele gemeenschap verblijven gedetineerden overdag tezamen in woon- en werkruimten of nemen zij gemeenschappelijk deel aan dagbestedingsactiviteiten. Gedetineerden krijgen in een regime van beperkte gemeenschap de gelegenheid om overdag deel te nemen aan gemeenschappelijke activiteiten. Doen zij dat niet, dan verblijven zij in de cel. Het regime van beperkte gemeenschap wordt vooral in Huizen van Bewaring (HvB) toegepast. Aangezien in HvB's op het ogenblik het capaciteitstekort het grootst is, stelt de Minister van Justitie voor om mpc mogelijk te maken in een regime van beperkte gemeenschap. Daar is een wijziging van de Pbw voor nodig. Op grond van de huidige Pbw is het plaatsen van meer personen op één cel namelijk alleen mogelijk in een regime van algehele gemeenschap. In het regime van algehele gemeenschap zijn de verblijfsruimten van gedetineerden voor de gedetineerde persoonlijk dan wel voor de gemeenschappelijke huisvesting van gedetineerden bestemd (Pbw, artikel 20). In het regime van beperkte gemeenschap is de verblijfsruimte van de gedetineerde voor hem of haar persoonlijk bestemd (Pbw, artikel 21). Verruiming van de mogelijkheden van mpc – i.c. de invoering van mpc in een regime van beperkte gemeenschap – vereist dus wijziging van de artikelen 19 en 21 van de Pbw. Hiertoe heeft de Minister van Justitie, namens de regering, een wetsvoorstel ingediend. In zijn Memorie van Toelichting (Kamerstukken 2002-2003, 28 979, nr. 3) is tevens aangegeven dat door middel van onderzoek nauwgezet zal worden nagegaan wat de gevolgen en effecten van de invoering van mpc zijn ten aanzien van de kwaliteit van de detentie van de gedetineerde en van de veiligheid en het welzijn van zowel het personeel als de gedetineerde.

Het vervolgens op 7 januari 2003 genomen besluit tot invoering van mpc bracht de Minister van Justitie op gespannen voet met de Groepsondernemingsraad Gevangeniswezen (GOR). De redenen en het verloop hiervan zijn in hoofdstuk 3 van dit rapport beschreven. De uitkomst was dat op 3 juli 2003 een *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik in het kader van het georganiseerd overleg Dienst Justitiële Inrichtingen* werd gesloten en ondertekend door vijf betrokken partijen: de Hoofddirecteur DJI, de ABVAKABO FNV, de vereniging CNV Publieke Zaak, de vereniging Bond van Personeel bij de Straf- en Aanverwante Gestichten (BPSAG) en de Centrale voor Middelbare en Hogere Functionarissen bij Overheid en Onderwijs, Bedrijven en Instellingen (CMHF). Deze overeenkomst bevat een aantal afspraken, randvoorwaarden, maakt melding van de toetsingscommissie en bevat richtlijnen over naleving, geschillenbeslechting en ingang, duur en einde van de overeenkomst. De overeenkomst refereert tevens aan het voornemen van de Minister van Justitie om onderzoek te doen naar de gevolgen en effecten van de invoering van mpc en legt vast dat de eerste fase van de invoering van mpc geëvalueerd dient te worden door een onafhankelijk onderzoeksinstituut.

Doel van het onderzoek

Het doel van dit evaluatieonderzoek is tweeledig. Het moet enerzijds antwoord geven op de vraag welke gevolgen de eerste fase van de invoering van mpc heeft voor de arbeidsomstandigheden, de veiligheid en het welbevinden van het personeel c.q. de gedetineerden. Anderzijds dient het gegronde conclusies en aanbevelingen te formuleren om te kunnen bepalen onder welke voorwaarden tot landelijke invoering van mpc zou kunnen worden overgegaan.

Kanttekeningen bij het onderzoek

Deze vraagstelling wordt gecompliceerd door het feit dat het evaluatieonderzoek betrekking heeft op de eerste fase van de invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap, die onder *bijzondere voorwaarden* heeft plaatsgevonden. Deze voorbereidende fase had namelijk alleen betrekking op meerderjarige gedetineerden en ging uit van twee gedetineerden op één cel. De gedetineerden werden met (eventuele) inzet van positieve stimuli op basis van vrijwilligheid geplaatst, waarbij het huidige standaardregime als uitgangspunt gold. Het evaluatieonderzoek heeft dus betrekking op een *bijzondere situatie*. De actuele bevindingen en conclusies kunnen dan ook niet automatisch van toepassing worden verklaard op een toekomstige situatie waarin een of meer van voornoemde voorwaarden niet meer van kracht zijn.

Een tweede complicatie is van methodologische aard. Uit de onderzoekscontext vloeit voort dat de analyses niet konden worden gebaseerd op een aselecte steekproef gedetineerden, want gedurende de eerste fase van de

invoering van mpc zijn gedetineerden – in beginsel – geselecteerd op basis van inclusiecriteria én vrijwilligheid. Bij een eventuele verbreding van de invoering van mpc moet terdege met deze uitgangssituatie rekening worden gehouden.

Opzet van het rapport

Het evaluatieonderzoek is uitgevoerd door IVA Beleidsonderzoek en Advies, verbonden aan de Universiteit van Tilburg, in de periode van januari tot en met mei 2004. Het voorliggende rapport vormt hiervan de neerslag.

Het rapport bestaat uit deze inleiding, vijf hoofdstukken en zeven bijlagen. Daarnaast zijn een uitgebreide samenvatting en een literatuuropgave opgenomen. Na een historische contextualisering van het fenomeen mpc (hoofdstuk 2), beschrijft het rapport het proces waarlangs de eerste fase van de invoering van mpc in het regime van beperkte gemeenschap tot stand is gekomen (hoofdstuk 3). Vervolgens gaat het rapport in op de gevolgen en effecten van mpc, zowel vanuit het perspectief van het personeel (hoofdstuk 4), als vanuit het gezichtspunt van de gedetineerden (hoofdstuk 5). Het rapport eindigt met conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 6), gebaseerd op de uitkomsten van het onderzoek die relevant zijn voor de uitwerking van het beleidskader waarin de condities worden geformuleerd voor de eventuele landelijke invoering van mpc.

De onderzoeksgegevens zijn verzameld uit literatuur- en documentstudie, door middel van telefonische en face-to-face interviews met personeel en gedetineerden in de betrokken Penitentiaire Inrichtingen (PI), en met behulp van vragenlijsten die onder penitentiaire inrichtingswerkers (PIW) en gedetineerden zijn uitgezet. Het betreft de BASAM en de DKS: vragenlijsten die periodiek worden afgenomen door de DJI en deel uitmaken van de reguliere bedrijfsvoering binnen het gevangeniswezen. Ten behoeve van het evaluatieonderzoek zijn – in overleg met de DJI en aansluitend bij de gehanteerde opzet en bewerking van de vragenlijsten – aanvullende vragen(modules) met betrekking tot mpc toegevoegd. Bijlage 1 bevat een gedetailleerde beschrijving van de onderzoeksopzet en -aanpak. Bijlage 2 bevat de namen en functies van de leden van de commissie die de totstandkoming van dit rapport hebben begeleid. Bijlage 3 belicht een aantal aspecten in het Plan van Aanpak (PvA) dat elke PI heeft opgesteld. In bijlagen 4 en 5 zijn de aanvullende vragen(modules) met betrekking tot mpc opgenomen. In de bijlagen 6 en 7 zijn de tabellen weergegeven die ten grondslag liggen aan de analyses in de hoofdstukken 4 en 5.

2 Cel en gemeenschap

De afgelopen dertig jaar is het aantal gedetineerden in Nederland sterk gestegen. Het klimaat in de gevangenissen is verhard. In de publieke en politieke opinie is het draagvlak voor intensivering van de strafrechtelijke handhaving en verscherping van de regimes toegenomen.

Tien jaar geleden kon nog worden gesteld dat in Nederland verhoudingsgewijs minder gevangenisstraffen ten uitvoer werden gelegd dan elders in de westerse wereld (Franke, 1995; Tournier, 1996). Die constatering gaat nu niet meer op. Nederland heeft een van de hoogste percentages gedetineerden per 100.000 inwoners in West-Europa. Deze ontwikkeling is snel gegaan. Toch zijn de Penitentiaire Inrichtingen (PI) niet overbevolkt (Aebi, 2004; vgl. Tournier, 2000).⁵ De meeste gedetineerden hebben een eigen cel. Eenpersoonscelgebruik is de standaard. De faciliteiten zijn modern, schoon en hygiënisch (PRI, 2001). Er is voorzien in werk- en scholingsprogramma's voor ongeveer een kwart van alle gedetineerden. Zij kunnen gebruikmaken van een als uitstekend beoordeelde beklagprocedure (Vagg, 1994). Bedreiging van gedetineerden door personeel komt niet of nauwelijks voor. Omvangrijke opstanden, zoals in Britse, Franse en Belgische gevangenissen, ontbreken. Nederlandse gevangenissen zijn veilig. Het aantal ontsnappingen afgezet tegen het aantal gedetineerden is beperkt, het percentage zelfdodingen eveneens (Aebi, 2004). Het aantal gewelddadigheden tussen gedetineerden is relatief laag. Geweld van gedetineerden tegen PIW-ers neemt toe, met name in de huizen van bewaring. Niettemin beschouwt deze beroepsgroep hun werkomgeving over het algemeen als veilig (Boin, 2001; zie ook: hoofdstuk 4). Minder goed presteert het Nederlandse penitentiaire stelsel wat betreft het hoge ziekteverzuim onder gevangenispersoneel en PIW-ers in het bijzonder. Hun oordeel over het werkklimaat, de arbeidsomstandigheden en het carrièreperspectief is niet positief (CPT, 2002; DJI, 2001). Bovendien kost het Nederlandse gevangeniswezen veel vanwege de hoge bestaffingsgraad en het eenpersoonscelgebruik (Boin, 2001). De detentiekwaliteit in Nederland wordt duur betaald.

5 De term 'overbevolking' wordt in deze rapportage gebruikt in de specifieke betekenis van 'onbalans tussen het aantal gedetineerden en het aantal plaatsen in penitentiaire inrichtingen (detentiecapaciteit): Overbevolking wordt doorgaans gemeten naar de bezettingsgraad (aantal gedetineerden in relatie tot het aantal cellen/plaatsen). In Nederland bedroeg de bezettingsgraad (per 100 cellen) op 1 september 2003: 95. Vergeleken met de omliggende landen (Engeland, Duitsland, Frankrijk, België) en de Scandinavische landen is de bezettingsgraad in Nederland laag. Op grond van deze definitie is er geen overbevolking in Nederlandse gevangenissen. Hierbij moet echter de kanttekening worden geplaatst dat het berekenen van een dergelijk indexcijfer weinig inzicht geeft in de daadwerkelijke situatie binnen de gevangenissen. Hoe wordt een plaats gedefinieerd? Een plaats op een meerpersoonscel kan tot een andere perceptie van 'overbevolking' aanleiding geven, dan een plaats op een eenpersoonscel. Hoeveel ruimte biedt een plaats? Maakt een bed erbij van een eenpersoonscel een tweepersoonscel? Een indexcijfer >100 wijst inderdaad op een probleemsituatie, maar zegt niets over hoeveel gedetineerden in de praktijk in een overbevolkte inrichting verblijven. Uit een indexcijfer <100 mag evenmin worden opgemaakt dat er lokaal geen probleemsituaties bestaan.

Tegen deze achtergrond vindt op het ogenblik – binnen en buiten de gevangenis – discussie plaats over de invoering van meerpersoonscelgebruik (mpc). Het is niet voor het eerst dat mpc de aandacht trekt. Sinds het begin van de jaren tachtig heeft het onderwerp geregeld op de agenda gestaan en hield het politici, juristen, psychologen, maatschappelijk werkers, reclasseringsfunctionarissen én gedetineerden bezig. Intussen heeft de Tweede Kamer op 2 december 2003 het wetsontwerp aangenomen om de Penitentiaire beginselenwet te wijzigen, opdat de mogelijkheid ontstaat mpc in te voeren in regime van beperkte gemeenschap.⁶ De behandeling van het wetsontwerp in de Eerste Kamer is geagendeerd voor begin juli 2004. De vraag onder welke voorwaarden mpc het beste kan worden ingevoerd, blijft de gemoederen echter bezighouden. Deze discussie ligt gevoelig, raakt aan allerlei justitiële en sociale uitgangspunten, verworvenheden en belangen die zich in de loop van ruim tweehonderd jaar in het Nederlandse penitentiaire stelsel hebben vastgezet. Tezamen vormen die de context waarbinnen het debat over het al dan niet invoeren van mpc wordt gevoerd én tegelijkertijd een verklaring voor de specifieke gevoeligheid van dat debat in Nederland. Dit hoofdstuk schetst een aantal aspecten van de historische ontwikkeling in het denken over aard en doel van de gevangenisstraf, waarvan de discussie rond mpc deel uitmaakt.

2.1 Gevangenisstraf in Nederland

Hoewel het Nederlandse gevangeniswezen vandaag de dag onder forse financiële druk staat, het cellentekort nijpt en de communis opinio ten faveure van het humane stelsel gericht op interne en externe (re)socialisatie afbrokkelt, neemt het internationaal toch nog altijd een vrij bijzondere positie in (Franke, 1995; Tournier, 2000; Aebi, 2004). Die positie komt voort uit een opmerkelijk lange traditie in het opleggen van gevangenisstraf.

Vanaf het einde van de achttiende eeuw won de gevangenisstraf overal in Europa snel aan betekenis, maar Nederland liep op deze ontwikkeling vooruit. In de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw werd de

6 De invoering van mpc in een regime van beperkte gemeenschap heeft vooral betrekking op de situatie in huizen van bewaring. Toepassing van mpc in een regime van algehele gemeenschap is al mogelijk. Veel gedetineerden zitten bijvoorbeeld het laatste deel van hun detentie uit in gevangenissen met een regime van algehele gemeenschap en (zeer) beperkte beveiliging. Zelfmelders met een korte vrijheidsstraf zitten hun gehele straf in een dergelijk regime uit. In voorkomende gevallen worden deze gedetineerden ondergebracht in verblijfsruimtes voor maximaal negen personen. De PI Tilburg werkt al ruim tien jaar met mpc in vreemdelingenbewaring. Ook in de noodvoorzieningen voor drugskoeriers is ervaring opgedaan met meerpersoonscelgebruik in een regime dat vergelijkbaar is met beperkte gemeenschap: N. Maalsté, I. Jansen, E. van Fessem, A. Mein. *De noodvoorzieningen voor drugskoeriers. Evaluatie van de Tijdelijke wet noodcapaciteit drugskoeriers in de praktijk*. Den Haag, ES&E, 2002. De Minister van Justitie benadrukt deze ervaringen met mpc. Een niet te onderschatten nieuwe situatie bij de invoering van mpc in een regime van beperkte gemeenschap is echter, dat bestaande eenpersoonscellen worden omgebouwd tot meerpersoonscellen.

gevangenisstraf in de Nederlandse gewesten al veel vaker opgelegd dan in andere West-Europese landen. Eind achttiende en begin negentiende eeuw groeide de gevangenisstraf uit tot de belangrijkste vorm van straffen. Deze ontwikkeling liep parallel aan een toenemende weerstand tegen fysiek geweld, openbare lijf- en doodstraffen. Tegelijkertijd sprak de gevangenisstraf een groeiende groep juristen, opvoedkundigen en filantropen aan vanwege haar pedagogische potentieel, gericht op de disciplinerende, de zedelijke en morele verbetering van gevangenen (Faber, 1983; Spierenburg, 1984; Franke, 1990; Spierenburg, 1991; Moors, 1999). Deze 'nieuwe menslievendheid' is van cruciale invloed gebleken: enerzijds op het denken over de aard, het doel en de betekenis van de gevangenisstraf, anderzijds op het emancipatieproces van gevangenen.

2.2 Discussies over celstraf

Op 18 augustus 1847 maakte de Amsterdamse broodschrijver Jan de Vries zich ongerust over de dreigende invoering van het 'cellulaire gevangenisstelsel'. Dat zou indruisen, schreef hij in *De Hydra*, tegen elke vorm van 'menschelijke regtvaardigheid'. De Vries stond niet alleen. Vrijwel de gehele radicale pers (volgeschreven door journalisten met de nodige gevangeniservaring) fulmineerde tegen de idee om gevangenen in eenzame opsluiting op een eenpersoonscel te plaatsen. Ze zouden dan zijn overgeleverd aan de willekeur van bewakers en het isolement zou velen tot wanhoop en krankzinnigheid drijven. De Vries' pleidooi om de bestaande situatie van meer gedetineerden op een cel te handhaven, was opportuun. Na decennia van fel debat kregen de 'menslievende' voorstanders van het 'penitentiare beschavingsoffensief' namelijk toch hun politieke gelijk. In 1850 werd de eerste cellulaire gevangenis van Nederland in gebruik genomen. Een jaar later volgde de experimentele invoering van eenzame opsluiting. Geleidelijk werden eenpersoonscellen de standaard.

Vroeg in de negentiende eeuw was het stelsel van eenzame opsluiting, al dan niet gecombineerd met tewerkstelling, uit Amerika komen overwaaien. De idee erachter was dat gevangenen niet in erbarmelijke, onhygiënische omstandigheden aan hun lot overgelaten moesten worden. Het strafbeginsel verschoof van verwaarlozing, intimidatie en uitsluiting naar correctie. 'Hier sluit men den gevangenen op,' schreef J.S. Mollet, bestuurslid van het Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen in 1828 naar aanleiding van de Amerikaanse experimenten in Philadelphia, 'niet om de maatschappij te wreken, maar om haar te beveiligen'. Door eenzame opsluiting in een cel, discipline, orde en regelmaat moesten misdadigers worden gestimuleerd om boete te doen, hun geweten te laten ontwaken, zodat zij na

verloop van tijd weer in de samenleving konden terugkeren.⁷ Celstraf was een beschavende straf.

In het Nederlandse gevangenisstelsel van de tweede helft van de negentiende eeuw kwam steeds meer nadruk te liggen op 'zedelijke verbetering' door eenzame opsluiting. Nederland kwam in dit opzicht in toenemende mate in een bijzondere positie terecht. In Frankrijk kwam het cellulaire stelsel nooit volledig van de grond. Dominant in Amerika was een gemengd stelsel van eenzame opsluiting en gemeenschappelijke arbeid, terwijl het Engelse stelsel in toenemende mate ruimte bood voor sociale interactie tussen gedetineerden. Tegen het einde van de negentiende eeuw was men vrijwel overal teruggekomen op het cellulaire stelsel. Er werd geëxperimenteerd met meer personen op een cel en groepsgewijze insluiting. Zo niet in Nederland: het cellulaire stelsel lag aan de basis van het nieuw Nederlands Wetboek van Strafrecht uit 1886, niet alleen in de variant van eenzame opsluiting, maar ook als deel van de algehele of beperkte gemeenschap. Een opmerkelijk effect van deze pertinente keuze was, dat in Nederland een voortdurende wetenschappelijke en politieke discussie ontstond over de kwestie 'cel of gemeenschap'. Deze discussie, die dankzij de opkomst van kranten en tijdschriften met een almaar groeiend leespubliek in steeds bredere kring weerklank vond, is van groot belang geweest voor het denken over de positie van gevangenen.

De publieke belangstelling voor de positie van gevangenen nam toe. Kennis over hoe het in de gevangenissen eraan toe ging, raakte breed verspreid en meer sociale mensbeelden vonden ingang in het denken over criminaliteitsbestrijding. Rond de Eerste Wereldoorlog was er van het cellulaire optimisme onder politici en gevangenisdeskundigen weinig meer over. In de jaren twintig en dertig stond een steeds kleiner aantal voorstanders lijnrecht tegenover een groeiende groep tegenstanders die uit eigen ervaring of op grond van verslagen van ex-gevangenen de averechtse werking van het celstelsel bekritiseerden. Aan de meningen en ervaringen van (ex-)gevangenen werd steeds meer waarde gehecht. De detentie-ervaringen die tal van mensen gedurende de Tweede Wereldoorlog hadden opgedaan, voedden na de oorlog een tamelijk algemene afkeer van de eenzame opsluiting (al dan

7 In Amerika was sinds het begin van de negentiende eeuw geëxperimenteerd met twee soorten cellulaire gevangenisstraf. Het Pennsylvanische stelsel (ook wel Philadelphische stelsel genoemd) was gebaseerd op 24 uur eenzame opsluiting, soms zelfs zonder werk, maar met de Bijbel. Vanaf 1829 werden experimenten met arbeid op cel uitgevoerd. In het Auburnstelsel zaten gedetineerden 's avonds en 's nachts in eenzame opsluiting. Overdag verrichtten zij arbeid in collectief verband, waarbij onderling contact en spreken verboden was. Werd in Amerika uiteindelijk vrijwel overal het Auburnstelsel ingevoerd, Nederland koos na jarenlange discussie – net als de meeste andere West-Europese landen – voor het Pennsylvanische stelsel met arbeid op cel (10,5 – 14 uur per dag). Het duurde lang voordat de Nederlandse regering onder invloed van de 'nieuwe menslievendheid' overstag ging en het nut van het cellulaire stelsel inzag. Bovendien was er geen geld om een cellulair stelsel in te voeren. In 1851 werd het bij wet mogelijk om gevangenen met een straf van zes maanden cellulair te plaatsen. Al snel werd deze termijn opgerekt naar één jaar (1854), later naar twee jaar (1871) en vijf jaar (1880).

niet in beperkte gemeenschap). Ex-gedetineerde verzetstrijders voerden actie voor hervorming van het gevangeniswezen. In 1951 regelden een nieuwe Penitentiare beginselenwet en een nieuwe Gevangensmaatregel de organisatie van een gemengd stelsel van cellulaire en gemeenschappelijke opsluiting.

Niet alleen de lange traditie van gevangenisstraffen, maar ook en vooral de langdurige ervaring met en de consequente toepassing van het cellulaire stelsel (met betrekking tot eenzame opsluiting of als deel van de beperkte gemeenschap) heeft een bijzonder stempel gedrukt op het Nederlandse gevangeniswezen. Franke verklaart hieruit het bijkans revolutionaire élan waarmee in de jaren vijftig en zestig werd afgerekend met het verleden. De oude gevangenisgebouwen waren aan vernieuwing toe en ook in immateriële zin was er al lang niet meer in het gevangeniswezen geïnvesteerd (Franke, 1990a). Deze hervorming werd ervaren als een scherpe breuk, als een definitieve omslag naar 'de humanisering' van het gevangeniswezen. In feite ging het echter om een versnelling van ontwikkelingen die al vanaf het einde van de negentiende eeuw door critici van het celstelsel waren ingezet. Ook de parallel tussen de nadruk die in het socialiseringsvertoog van de jaren zestig werd gelegd op de zelfdisciplineren van gedetineerden en het kernbeginsel van het vroeg negentiende-eeuwse 'penitentiare beschavingsoffensief' is alleszins helder. Maar de beeldvorming was een andere: gevangeniszen zagen er intussen anders uit, hetgeen zich binnen de muren afspeelde werd zichtbaarder dankzij het werk van de commissies van toezicht en ook de omgang met gedetineerden veranderde (Blokland, 1974). Ze kregen rechten, vrijheden, inspraakmogelijkheden en vooral aandacht. De rol van de reclassering nam toe (Van Kalmthout, 2000). De 'resocialisatie-opdracht' van de gevangenisstraf was voor het eerst in de geschiedenis wettelijk vastgelegd, ook al zou die onder invloed van blijvend hoge recidivecijfers tamelijk vlot blijken te verwateren. Een andere ontwikkeling was persistenter: binnen de gevangeniszen kwam geleidelijk een 'onderhandelingshuishouding' in de plaats van een 'bevelshuishouding'.⁸ Deze ontwikkeling had een belangrijke invloed op de machtsverhoudingen tussen

8 Het begrip 'onderhandelingshuishouding' verwijst naar een ontwikkeling, beschreven door de socioloog Abram de Swaan, 'waarin mensen elkaar en zichzelf een striktere geweldsbeheersing gaan opleggen, tot groter zorgvuldigheid gaan dwingen' en 'hun zelfverheffing verder gaan intomen'; in dit proces 'is de variatie van toegelaten omgangswijzen verruimd' onder 'de voorwaarden van wederzijds overleg en wederkerige toestemming' (De Swaan, 1979). Deze ontwikkeling heeft zich ook binnen de penitentiare inrichtingen voltrokken. In zijn proefschrift laat Zwezerijnen zien dat 'het streven naar totale beperking van initiatieven van gedetineerden is vervangen door het streven om initiatieven van gedetineerden te stimuleren en daar richting aan te geven'. 'Gezag dat gebaseerd was op positie, wordt gebaseerd op deskundigheid'. 'De sociale controle is minder gebaseerd op dwang dan op vertrouwen. De belangrijkste controlemiddelen zijn (...) overreding en aanmoediging'. 'De eenzijdigheid in de communicatie maakt plaats voor tweezijdigheid: zowel van boven naar beneden, als van beneden naar boven' (Zwezerijnen, 1972). De term 'onderhandelingshuishouding' of 'onderhandelingscultuur' wordt in het onderhavige evaluatieonderzoek gebruikt om deze verschuivingen in de bejegening van gedetineerden – waarbij het inrichtingspersoneel overigens de baas blijft en waar nodig disciplinaire of ordemaatregelen oplegt aan gedetineerden – te beschrijven.

gevangenispersoneel en gedetineerden. In essentie was de medewerking van gedetineerden nodig om de orde, discipline en sfeer in de paviljoens te handhaven. Zij speelden voortaan een meer of minder geïnstitutionaliseerde rol in de besluitvorming over hoe met hen werd omgegaan (Zwezerijnen, 1972).

2.3 Emancipatie van gedetineerden

Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw stonden de positie van gedetineerden en de wijze waarop de gevangenisstraf ten uitvoer wordt gelegd volop in de schijnwerpers. In zijn analyse van het waarom van veranderingen in straffen en strafpraktijken stelt Franke het emancipatieproces van gedetineerden centraal. In twee eeuwen tijd werden geminachte, onder erbarmelijke omstandigheden opgesloten *paria's* goed gehuisveste *gedetineerden* met rechten, belangen en organisaties die daarvoor opkomen (Franke, 1990a; Franke, 1995).

De nieuwe machtsverhoudingen binnen de gevangensmuren versterkten de positie van gedetineerden. Als de rechten en positie van gedetineerden aangetast dreigden te worden, ontstond hierover steevast criminologisch, juridisch en politiek debat onder bestuurders, wetenschappers, politici en journalisten. Dankzij deze publieke aandacht is gedetineerden – zonder dat zij er actief aan hebben meegewerkt – op de lange termijn een fundamentele verbetering van en begrip voor hun positie ten deel gevallen. Er is een wettelijk geregelde beklagprocedure. Commissies van toezicht beschermen de rechten van gedetineerden. In de gevangensissen participeren gedetineerden in verenigingen of commissies. Ook daarbuiten kunnen ze hun stem laten horen – en gehoord worden: in 1986 verwierven gedetineerden het actieve en passieve kiesrecht.

De sterke machtspositie van mondige gevangenen is sinds het begin van de jaren tachtig dikwijls voor het voetlicht gekomen in de context van discussies over de technocratisering van en grootscheepse bezuinigingen binnen het gevangeniswezen. Over het bankroet van de 'resocialisatieopdracht' bestond toen geen twijfel meer. Pedagogische pretenties waren als sneeuw voor de zon verdwenen. Criminaliteitscijfers bleven gestaag stijgen. De roep om humanisering, democratisering en inspraak verstomde. Het vertrouwen in een efficiënter, geïnstrumentaliseerde strafrechtelijke en politionele aanpak van criminaliteitsbestrijding nam toe. De politiek stond voor de opgave om te investeren in nieuwe celcapaciteit en stevig te bezuinigen op de kosten van detentie. Gedetineerden én gevangenispersoneel kwamen echter tegen de bezuinigingsoperatie in actie. Het pedagogische argument om de sociale vaardigheden en zelfdiscipline van gedetineerden te stimuleren was weliswaar uitgehold, maar vanuit pragmatische overwegingen bleef

samenwerking en vertrouwen tussen gevangenispersoneel en gedetineerden van cruciaal belang geacht worden voor het functioneren van de onderhandelingshuishouding. Als die relatie door bezuinigingen onder druk zou komen te staan, vreesde het gevangenispersoneel voor een toename van onveiligheid, stress en intolerantie op de werkvloer. De roep om 'compensatie-effecten' nam toe en de overheid moest toezien hoe bezuinigingen en reorganisaties maar moeizaam werden doorgevoerd, terwijl verworvenheden succesvol werden verdedigd door gedetineerden, gevangenispersoneel en hun directeuren tezamen.

De discussie over mpc is vanaf het begin van de jaren tachtig altijd gevoerd in de context van bezuinigingen, cellentekort, doelmatigheidsverbetering en aansluiting bij internationale normen en richtlijnen. De vrees voor de afbraak van de onderhandelingscultuur is een belangrijk – en in de publieke opinie ook als zodanig herkend – aangrijpingspunt voor discussie gebleven, dat gevangenispersoneel, hun directeuren en gedetineerden in een soort van 'uneasy alliance' samenbond in kritiek op de afstandelijke, in termen van 'financial en managerial efficiency' redenerende overheid. Al bij de eerste bezuinigingsronde van 1982 werden meerpersoonscellen als mogelijkheid opgevoerd. Het initiatief alleen al bracht de gemoederen van penitentiair Nederland danig in beweging. Mensen 'uit het veld' pleitten in de landelijke kranten en in vakbladen allerwegen tegen het delen van cellen (bijvoorbeeld: Kelk, 1984; Moerings, 1984). De Tweede Kamer verwierp uiteindelijk het plan uit angst voor 'Amerikaanse toestanden'.

In 1987 opperde de Minister van Justitie opnieuw, onder druk van de bijgestelde capaciteitsprognoses, dat meermanscellen 'als overgangmaatregel' aanvaardbaar waren. 'Als de minister oorlog wil, krijgt hij die', reageerde de voorzitter van de vereniging van gevangenisdirecteuren. Een breed front van bewaardersbonden, advocatencollectieven, de Coornhert Liga, de BWO, criminologen en juristen zou zich tegen de overheidsplannen teweer stellen (bijvoorbeeld: Moerings en Appel, 1987; NJCM-Bulletin, 1988; Kelk, 1988). In de pers laaide de discussie weer hoog op. De vakbonden van bewaarders roerden zich, evenals de gedetineerden zelf. De Coornhert Liga kondigde een grootscheepse manifestatie aan. Van Kooten en De Bie brachten op 7 februari 1988 een satire op tv, waarbij de meermanscel leidde tot bloedvergieten, oproer en brandstichting. Voorstanders van mpc waren er natuurlijk ook. *De Telegraaf* meende dat verworvenheden van gedetineerden moesten wijken voor het zwaarwegende cellentekort. VVD-coryfee Hans Wiegel oogstte tijdens een voordracht applaus met de sloganeske uitspraak: 'Beter twee misdadigers in één cel, dan één van hen op vrije voeten' (De Haan e.a., 1989).

Deze tweede ronde van het mpc-debat eindigde evenmin met het besluit om de maatregel in te voeren. De Minister van Justitie aanvaardde een alter-

natief plan van de bonden voor overheidspersoneel, hoewel hij de Tweede Kamer nu aan zijn kant had gevonden. De stemming was geladen. Het aanhoudende cellentekort had de politieke stellingen doen uitharden. Deze trend zette door, ook in de publieke opinie. In de loop van de jaren negentig kwam het gevangenisstelsel steeds meer onder druk te staan. Het was in de ogen van velen te tolerant. Wat viel er nog te verbeteren aan gedetineerden die lange straffen uitzaten, vaak gedragsproblemen vertoonden, of vanwege hun etnische achtergrond lastig toegankelijk leken voor Nederlandse begeleiding? Tegen de achtergrond van stijgende criminaliteitscijfers, hoge recidivepercentages en een aanhoudend tekort aan sanctiecapaciteit namen de publieke en de politieke opinie een almaar militanter houding aan als het ging om de rol van het gevangeniswezen in de criminaliteitsbestrijding. Strafte Nederland eigenlijk nog wel? (Berghuis, 1994).

Medio jaren negentig stond mpc opnieuw ter discussie als een van de maatregelen om op een relatief goedkope manier het cellentekort te verlichten. Het debat werd als vanouds op het scherp van de snede gevoerd (Bruinsma, 1992; Haen Marshall, 1994; Van Hattum, 1995; Tulkens, 1997). Maatschappelijk en politiek vond het echter minder weerklank, omdat recentelijk nieuwe gevangnissen en daarmee extra cellen beschikbaar waren gekomen. Vanuit het gevangeniswezen zelf werd bovendien een nieuwe koers gevaren. De felle discussie eind jaren tachtig had duidelijk gemaakt dat politici en vele andere Nederlanders zich niet langer lieten overtuigen door 'emotionele argumenten' die de rechten en verworvenheden van gedetineerden onderstreepten. Er werd een 'rationaliseringstrend' ingezet die een tamelijk effectieve financiële onderbouwing gaf voor de redenering dat eenpersoonscellen goedkoper en veiliger waren dan mpc (Boin, 1996).

2.4 Cel én gemeenschap

Hoewel eind jaren negentig ingrijpende bezuinigingen werden doorgevoerd, bleef zware politieke druk op het gevangeniswezen uit. De rationele onderbouwing van de prijs die betaald werd voor een duur maar kwalitatief hoogstaand gevangenisstelsel werd adequaat ingepast in de omvangrijke bezuinigingsoperatie. De regimes versoberden, met minder budget werd efficiënter gewerkt, maar het 'humane stelsel' met eenpersoonscellen bleef in essentie gehandhaafd. Hoewel in sommige penitentiaire inrichtingen mpc begin jaren negentig al was ingevoerd voor een specifieke groep gedetineerden (vreemdelingenbewaring), werd die status quo pas in 2002 doorbroken. Meer dan ooit tevoren werd het gebrek aan cellen in de politieke en publieke opinie beschouwd als een maatschappelijk onaanvaardbare situatie. De druk op het gevangeniswezen werd in hoog tempo opgevoerd. Criminaliteit moest te vuur en te zwaard bestreden worden, ook

als dat fundamentele veranderingen in het detentiestelsel zou vergen. De Minister van Justitie bepleitte in het kader van de plannen voor de modernisering van het sanctiestelsel de definitieve invoering van mpc. Met de pen in de aanslag werd de strijd om instandhouding van het huidige stelsel weer opgevat (bijvoorbeeld: Vegter, 2002; De Jonge, 2003; Fiselier, 2003; *Overheid & Overleg*, 2003).

De discussie rond mpc is complex en raakt aan de justitiële en sociale uitgangspunten, verworvenheden en belangen die zich in de loop van ruim tweehonderd jaar in het Nederlandse penitentiaire stelsel hebben vastgezet. Dat blijkt uit de persistentie en interne consistentie van de argumenten waarmee het huidige stelsel wordt verdedigd. Celstraf is van meet af aan gezien als een beschaafde én beschavende straf: een stimulans voor gevangenen om zichzelf te verbeteren. Vanuit dit perspectief werd het cellulaire stelsel opgebouwd, maar later ook het huidige stelsel van cel én gemeenschap verdedigd. In *De Volkskrant* van 8 februari 1988 hekelde D66 voorman Hans van Mierlo de ferme uitspraken van Wiegel over mpc: 'Dat zou ik eens moeten zeggen (...). De dodelijke stilte die daarop zou volgen, is het applaus voor dat andere liberalisme; waarin de wijze waarop een volk zijn gevangenen behandelt, een van de graadmeters is om het beschavingspeil te meten.' De kern van dit argument is dat bestraffers er principieel naar zouden moeten streven dat gevangenen beter en vooral niet slechter uit de gevangenis komen dan ze erin zijn gegaan.

Sinds de jaren vijftig is dit streven geoperationaliseerd in een stelsel dat het belang van een pragmatische, wederzijdse relatie tussen gevangenispersoneel en gedetineerden benadrukte. In die onderhandelingscultuur worden rechten, verworvenheden en verantwoordelijkheden onderling afgewogen. En met succes, onderstrepen veel juristen, criminologen en gevangenisdirecteuren, want het Nederlandse stelsel staat internationaal als goed en veilig bekend. In hun optiek wordt nu de bijl gelegd aan de wortels van dat stelsel. De invoering van mpc bedreigt de individuele levenssfeer van gedetineerden en breekt zodoende af waar het bij gevangenisstraf om draait: persoonlijke bezinning, zo betogen tegenstanders van mpc al twintig jaar. Aantasting van de privacy leidt tot verschrompeling van de wederzijdse relaties tussen gevangenispersoneel en gedetineerden met als gevolg een verzwaring van de werklust en een sterke toename van spanningen op de werkvloer.

Het is de vraag of die veronderstelde effecten louter en alleen aan de invoering van mpc mogen worden toegeschreven. Dat het fenomeen mpc in Nederland zoveel beroering wekt, kan evenwel worden verklaard uit het feit dat in de opmerkelijk lange Nederlandse traditie van gevangenisstraffen eenpersoonscellen altijd en onder elk regime de norm zijn geweest. Het emancipatieproces van gedetineerden is op die norm geënt, evenals de onderhandelingshuishouding tussen PIW-ers en gedetineerden én de opvat-

tingen over wat de kwaliteit van detentie bepaalt. De invoering van mpc in een regime van beperkte gemeenschap – waarbij bestaande cellen worden omgebouwd voor meerpersoonsgebruik – kan vanuit dit gezichtspunt worden beschouwd als een tamelijk fundamentele verandering.

2.5 Kwaliteit van detentie: internationale literatuur

In West-Europese landen die zich geconfronteerd zien met overbevolking van de penitentiaire inrichtingen is mpc al geruime tijd ingevoerd. Van overbevolking is echter in de Nederlandse penitentiaire inrichtingen – ook in de context van mpc – geen sprake. Dat compliceert het vergelijken van de effecten en gevolgen van mpc. Onderzoek gebaseerd op situaties waarin géén sprake is van overbevolking en de daarmee samenhangende problematiek is namelijk nauwelijks uitgevoerd (Stern, 1996). Een tweede complicatie bij het trekken van een vergelijking tussen de eerste fase van de invoering van mpc in Nederland en de situatie in het buitenland is dat mpc vrijwel overal de norm is, niet de uitzondering. In veel landen bestaat al meer dan honderd jaar ervaring met mpc, waarbij op het ogenblik in de praktijk vaak sprake is van meer dan twee personen op één cel, van collectieve verblijfseenheden of van zogenoemde ‘dormitories’. Buitenlands onderzoek dat specifiek ingaat op tweepersoonscelgebruik (‘double cells’; ‘double-bunking’) is nauwelijks voorhanden. Ten slotte is er nog een tweetal factoren dat de internationale vergelijkbaarheid van de Nederlandse context waarin mpc wordt ingevoerd compliceert. De Nederlandse variant van de onderhandelingshuishouding is een uniek fenomeen dat weinig overeenkomsten heeft met de situatie in het buitenland. Daarnaast wordt de kwaliteit van detentie in Nederland bij uitstek beoordeeld vanuit een referentiekader dat op eenpersoonscelgebruik is gebaseerd.

De eerste fase van de invoering van mpc in Nederland geschiedt kortom in een context die zich moeilijk laat vergelijken met de ervaringen die in het buitenland zijn opgedaan. Literatuur over en gegevens met betrekking tot de mpc-praktijk in het buitenland zijn beperkt toepasbaar op de Nederlandse situatie. Bovendien is veel buitenlands onderzoek gebaseerd op data afkomstig uit een of meer penitentiaire inrichtingen met specifieke gebouwelijke, demografische en regimaire kenmerken die zich niet zonder problemen laten extrapoleren naar de Nederlandse situatie.

Voor een steekhoudende research-synthesis (zie: www.campbellcollaboration.org) zou een omvangrijke en complexe meta-analyse uitgevoerd moeten worden. In het kader van dit evaluatieonderzoek is niet voor een dergelijke aanpak gekozen. Er is een beknopte literatuurscan gedaan, waarbij de nadruk ligt op een aantal aandachtspunten in de internationale wetenschappelijke literatuur die – met het oog op de discussie over het

effect en de gevolgen van mpc op de kwaliteit van detentie – als relevant kunnen worden beschouwd voor de eventuele invoering van mpc in Nederland. Deze aandachtspunten worden hieronder kort toegelicht.

2.5.1 Internationale normen

Een argument dat regelmatig in de discussie over mpc wordt aangevoerd, is dat het beginsel van eenpersoonscelgebruik als uitgangspunt is neergelegd in internationale minimumnormen voor de bejegening van gedetineerden. Zo stelt Rule 9(1) van de United Nations Standard Minimum Rules for the treatment of prisoners (SMR) expliciet dat: 'Where sleeping accommodation is in individual cells or rooms, each prisoner shall occupy by night a cell or room by himself. If for special reasons, such as temporary overcrowding, it becomes necessary for the central prison administration to make an exception to this rule, it is not desirable to have two prisoners in a cell or room.' Hoewel de SMR geen bindend karakter heeft, fungeert zij wel als belangrijk instrument bij de beoordeling en verbetering van de kwaliteit van het gevangeniswezen. Dat geldt eveneens voor de Europese gevangenisregels van de Raad van Europa. Ook deze gaan uit van het principe dat (Rule 14.1): 'prisoners shall normally be lodged during the night in individual cells except in cases where it is considered that there are advantages in sharing accommodation with others.' Een andere belangrijke minimumnorm met betrekking tot mpc bevat Rule 86 van de SMR, die expliciet stelt dat: 'untried prisoners shall sleep singly in separate rooms, with the reservation of different local custom in respect of the climate.' Deze regel onderstreept de norm dat voorlopig gehechten voor onschuldig worden gehouden tot hun schuld wettelijk is vastgesteld (Caplow en Simon, 2000; Dünkler en Vagg, 1994; HEUNI, 1997; Kuhn, Tournier en Walmsley, 1999; Morgan en Evans, 1997; Tournier, 1999; Weiss en South, 1998).

Ofschoon de implementatie van deze minimumnormen in veel landen nog een lange weg heeft te gaan, moet het belang ervan niet worden onderschat. Met de Scandinavische landen was Nederland een van de landen die de genoemde minimumnormen in wetgeving en toepassing hebben gerealiseerd. Dit in tegenstelling tot Duitsland, bijvoorbeeld, waar het beginsel van eenpersoonscelgebruik weliswaar in de 'Strafvolzugsgesetz' is vastgelegd, maar in 1998 desondanks 46% van alle gedetineerden hun cel met ten minste één andere gedetineerde moest delen (Van Zyl Smit en Dünkler, 2000; Theile, 2002).

2.5.2 Overbevolking

Overbevolking van gevangenissen is een complex fenomeen, omdat het betrekking heeft op de huisvesting van gedetineerden, de fysieke en mentale gezondheidstoestand van gedetineerden en personeel, alsmede op een

groot aantal andere factoren die van invloed zijn op de weerstand tegen mpc of andere collectieve detentievormen. De PI's in Nederland zijn op het ogenblik niet overbevolkt. Gezien het totaal aantal cellen dat de Minister van Justitie in geval van een landelijke invoering van mpc voor tweepersoonsgebruik geschikt zou willen maken, ligt ernstige overbevolking van de PI's ook niet in de lijn der verwachting. Dat is een groot goed.

Naar de problematiek van overbevolking in gevangenissen ('crowding') is sinds de jaren zeventig internationaal, met name in de Verenigde Staten, veel onderzoek gedaan, vanwege de zware wissel die ernstige overbevolking ('overcrowding') trekt op de relaties tussen gedetineerden onderling en op de verhouding tussen gedetineerden en gevangenispersoneel. De bevindingen zijn weinig eenduidig, maar wijzen in de richting van een toename van agressie, stress, lichamelijke en mentale klachten bij mpc (Paulus, 1988; D'Atri, 1975; Freedman e.a., 1972; Wooldredge, 1997; Gaes, 1994; Kensey en Tournier, 1999; Lahm, 2002; Lindquist, 1997; Theile, 2002; Klofas en Stojkovic, 1996). Voor PIW-ers geldt een soortgelijke constatering: de veiligheidservaring en het welbevinden staan onder druk en de kans op stress, lichamelijke en mentale klachten neemt toe als zij zich geconfronteerd zien met gedetineerden in moeilijk controleerbare omstandigheden (Dowden en Tellier, 2004; Ditchfield, 1990; Goldberg e.a., 1996; Blau, Light en Chamlin, 1986; Lambert, Hogan en Barton, 2002). Op basis van een meta-analyse van Amerikaans onderzoek naar effecten van 'crowding' wordt geconcludeerd dat de mate van flexibiliteit in de verhouding tussen PIW-ers en gedetineerden, privacy, alsmede een uitgebreid en actief dagprogramma belangrijke factoren zijn in het vermijden van aan 'crowding' gerelateerde lichamelijke gezondheidsklachten, stress en agressie (Paulus, 1988).

Huisvesting

De fysieke omgeving waarin mpc wordt ingevoerd (de organisatie van meerpersoonscellen op een afdeling) en daarmee de veranderingen in de bevolkingsdichtheid van een afdeling, blijkt uit onderzoek, is van directe invloed op de perceptie van 'crowding'. Het effect hiervan op het gedrag van en het uiten van stress door gedetineerden is duidelijk aantoonbaar, zelfs bij kleine veranderingen.

De bouw en de inrichting van PI's heeft aantoonbaar effect op de mate waarin gedetineerden het gevoel hebben dat zij controle kunnen uitoefenen op de situatie waarin zij leven. Een gebrek aan 'perceived control' leidt tot een toename van 'crowding stress'. Over hoe dit mechanisme exact werkt, bestaat weinig overeenstemming. Duidelijk is echter dat bij eenpersoonscelgebruik het minst vaak en de minst ernstige lichamelijke en mentale problemen ontstaan. Gedetineerden oordelen doorgaans negatief over tweepersoonscellen, maar het is niet of nauwelijks aantoonbaar dat vormen van meerpersoonsdetentie significant effect hebben op het welbevinden en

de fysieke of mentale conditie van gedetineerden. Wel blijkt er sprake te zijn van een verband tussen het aantal gedetineerden en de inrichting en omvang van gebruiks- en verblijfsruimten, zoals dat ook in de internationale en Europese normen van bejegening van gedetineerden wordt aangegeven. Indien de gebruiks- en verblijfsruimten onvoldoende zijn aangepast aan het aantal gedetineerden en er sprake kan zijn van een te frequent sociaal contact, neemt het aantal meldingen van stressgerelateerde klachten toe. Dat geldt overigens niet automatisch ook voor het aantal aantoonbare andere fysieke en mentale klachten.⁹ De hoeveelheid ruimte die een gedetineerde heeft, is een minder voorspellende factor voor gezondheidsklachten dan het totale aantal gedetineerden op een afdeling (zowel in HvB's als in gevangenissen) én de tijd dat gedetineerden zijn ingesloten in de cel. Specifiek onderzoek naar tweepersoonscelgebruik laat zien dat de weliswaar aantoonbare effecten van 'crowding' niet te maken hebben met de cel op zich, maar met gebruikruimten die boven de ontworpen capaciteit belast worden (Schaeffer, e.a., 1988; Wener en Keys, 1988; Paulus, 1988; Paulus, McCain en Cox, 1985). Ten slotte zijn er nog indicaties dat de kans op ontsnapingen toeneemt als eenpersoonscellen gebruikt worden door twee gedetineerden (Bruehl, Horvat en George, 1979; Vgl. *Algemeen Dagblad*, 17 mei 2004; *De Limburger*, 23 maart 2004) en dat de leeftijd van de gedetineerden, het aantal interne en externe verplaatsingen op een afdeling en het functioneren van de onderhandelingshuishouding tussen PIW-ers en gedetineerden effect heeft op de mate waarin tweepersoonscelgebruik succesvol kan worden toegepast (Ellis, 1984).

Privacy

Uit psychologische studies naar gedragspatronen van mensen die lange tijd dicht op elkaar leven en op elkaar zijn aangewezen, blijkt dat in dergelijke situaties de organisatiestructuur van het samenleven elk individu in staat moet stellen een gevoel van maximale controle over zijn of haar eigen situatie te hebben (Ursin, e.a., 1991; Suedfeld, 1991). De vraag is of, en zo ja hoe het mogelijk is om in de context van detentie het gevoel van controle en zelfbeschikking van gedetineerden adequaat te combineren met de gevoelens van controle en veiligheid van PIW-ers. De huidige stand van onderzoek ondersteunt de beweringen dat het gevoel van controle en zelfbeschikking van gedetineerden zich direct verhoudt tot hun perceptie van privacy en dat de mate van privacybeleving en 'perceived control' belangrijke factoren zijn in relatie tot 'crowding'. Maar tegelijkertijd is het onomstotelijke bewijs hiervoor niet geleverd (Paulus, 1988; Margulis, 1977; Lahm, 2002).

⁹ In de PI Tilburg, een inrichting die voornamelijk bedoeld is voor vreemdelingenbewaring, is de afgelopen tien jaar ervaring opgedaan met acht gedetineerden in één verblijfsruimte c.q. cel. Deze ervaring is over het algemeen positief, mede omdat veel aandacht is besteed aan de ruimte en de inrichting van de verblijfs- en gebruikruimten.

Een ook voor de Nederlandse situatie interessante invalshoek in het onderzoek naar de privacybeleving van gedetineerden is gericht op het beoordelen van de effecten van situationele of omgevingsfactoren, waarbij er onderscheid gemaakt moet worden tussen de waarden die gedetineerden koppelen aan privacy en de verwachtingen die zij hebben bij privacy. Dit betekent dat veranderingen in de verblijfsomgeving van gedetineerden – zoals het geval is bij het inrichten van meerpersoonscellen op een afdeling – de privacybeleving van gedetineerden beïnvloeden, waarbij het effect sterker is op de verwachtingen die gedetineerden bij privacy hebben dan op de waarden die zij daarmee verbinden. Des te meer privacy gedetineerden verwachten, des te meer controle en zelfbeschikking veronderstellen zij te hebben (Smith, 1982; Paulus, 1988). En naarmate gedetineerden meer controle veronderstellen te hebben, vertonen ze minder agressie en klachten gerelateerd aan ‘crowding’, zoals hoge bloeddruk, hoofdpijn en stress.

Een laatste aspect van de literatuur over privacy en ‘crowding’ dat aandacht behoeft, is de relatie tussen de aard van het delict, sekse en de mate van interpersoonlijke afstand die gedetineerden tolereren. Zo blijken geweldsplegers, mannelijke geweldsplegers in het bijzonder, meer behoefte aan afstand te hebben dan niet-gewelddadige personen (Kinsel, 1970). Voorts lijkt tussen de strafmaat en de geschiktheid van gedetineerden om een cel te delen een negatieve correlatie te bestaan (Wener en Keys, 1988; Paulus, 1988). Op grond van een meta-analyse van Amerikaans onderzoek naar effecten van ‘crowding’ wordt geconcludeerd dat tweepersoonscelgebruik geen problematische situatie oplevert indien geïnvesteerd wordt in een adequate ‘matching’ van gedetineerden (Paulus, 1988).

2.5.3 Afkomst, sekse, etniciteit en cultuur

Van de vele factoren die van invloed zijn op mpc of andere collectieve detentievormen zijn met name sociaal-economische, seksespecifieke, etnische en culturele factoren bestudeerd als potentieel belangrijke variabelen in het gedrag van gedetineerden.

De internationale literatuur naar de betekenis van de sociaal-economische achtergrond van gedetineerden voor hun perceptie van privacy en ‘crowding’ biedt indicaties voor de constatering dat gedetineerden met een zwakke sociale en economische achtergrondsituatie doorgaans met minder persoonlijke ruimte genoegen nemen dan gedetineerden die in een sterkere sociale en economische omgeving zijn opgegroeid. Voorts blijkt dat etnische en culturele verschillen tussen gedetineerden alleen in samenhang met sociaal-economische achtergrondvariabelen significant effect hebben op het welbevinden in en de beleving van mpc of andere collectieve detentievormen. Interessant is overigens dat de culturele achtergrond van gedetineerden, ongeacht hun etniciteit, effect heeft op hun gedrag in detentie.

Bekendheid met de normen, waarden en gewoonten die gangbaar zijn in een samenleving én binnen de gevangenis heeft positieve invloed op het gedrag van gedetineerden. Verder hebben mannen over het algemeen sterkere behoefte aan persoonlijke ruimte dan vrouwen, al blijkt het hierbij in het geval van vrouwen om een tijdelijk fenomeen te gaan. Na verloop van tijd hebben vrouwen net zo veel behoefte aan persoonlijke ruimte als mannen (Paulus, 1988). Ten slotte blijkt uit Brits en Amerikaans onderzoek dat etnische en culturele verschillen tussen gedetineerden dikwijls niet worden geïdentificeerd, soms zelfs worden veronachtzaamd (Genders en Player, 1989; Britton, 1997).

3 Procesbeschrijving

Dit hoofdstuk beschrijft het proces vanaf het moment dat de Minister van Justitie de Tweede Kamer informeerde over zijn beleidsvoornemens ten aanzien van de modernisering van de sanctietoepassing in 2002 tot ongeveer vijf maanden nadat in zeven PI-clusters met de eerste fase van invoering van 'twee op één cel' in een regime van beperkte gemeenschap was begonnen. Behalve een schets van de aanlooperperiode, biedt dit hoofdstuk antwoord op de vraag hoe de eerste fase van de invoering van meerpersoonscelgebruik (mpc) in de onderzochte locaties is gerealiseerd. Hierbij wordt onder meer aandacht besteed aan de organisatie van de invoering, de aanpassingen in de verblijfsruimten van gedetineerden en de gevolgen voor hun dagprogramma. Voorts wordt nagegaan of de gemaakte afspraken (rond de selectieprocedure, i.c. het hanteren van contra-indicaties en de vrijwillige medewerking van gedetineerden; de extra inzet van personeel; scholing van personeel) zijn nageleefd en op welke manier aan (onvoorziene) problemen in de praktijk – al dan niet – het hoofd is geboden. De informatie waarop dit hoofdstuk is gebaseerd, is afkomstig uit door de onderzoekers bijgewoonde overlegvormen binnen de Penitentiaire Inrichtingen (PI), uit interviews met diverse geledingen van het personeel en uit de Plannen van Aanpak van de zeven PI's.

3.1 De voorbereiding

Op 16 oktober 2002 heeft de Minister van Justitie de Tweede Kamer bij brief de modernisering van de sanctietoepassing aangekondigd, met inbegrip van de capaciteitsvergrotenende maatregel 'meerpersoonscelgebruik'.¹⁰ Het vervolgens op 7 januari 2003 genomen besluit tot invoering van mpc werd door de Groepsondernemingsraad Gevangeniswezen (GOR) aangevochten, omdat geen advies aan de GOR gevraagd was. De Ondernemingskamer besliste op 20 februari 2003 dat het de Staat om die reden verboden werd uitvoering te geven aan genoemd besluit van 7 januari 2003. Bij brief van 25 maart 2003 werd de GOR alsnog om advies gevraagd. Na uitvoerige correspondentie over de voorwaarden waaronder tot invoering zou kunnen worden overgegaan, heeft de GOR op 15 mei 2003 negatief geadviseerd ten aanzien van het voorgenomen besluit tot invoering van mpc. De 'bestuurder': de sectordirecteur Gevangeniswezen van het ministerie van Justitie, besloot op 4 juni 2003 het advies van de GOR niet (geheel) over te nemen en alsnog tot invoering

¹⁰ In het kader van het project Modernisering Sanctietoepassing wordt uitgegaan van in totaal 1.000 cellen die voor mpc geschikt worden gemaakt – op een totaal van ongeveer 14.000 cellen. Het voornemen in het wetsvoorstel om na wijziging van de Pbw – in tegenstelling tot de voorwaarden waaronder de eerste fase van de invoering van mpc heeft plaatsgevonden – plaatsing op meerpersoonscellen een gedwongen karakter te geven, geeft aanleiding tot de vraag wat de relevantie is van die dwang met het oog op de omvang van het aantal meerpersoonscellen in verhouding tot het aantal kortgestraften (waaronder preventief of subsidiair gehechten; gegijzelden) dat voor mpc in aanmerking zou kunnen komen. In 2001 bedroeg dat aantal volgens opgave van het WODC in totaal 20.220 (nettostraf, VI in mindering: 0 t/m 3 maanden).

van de maatregel over te gaan. Op 23 juni van hetzelfde jaar heeft de GOR een verzoekschrift bij de Ondernemingskamer ingediend teneinde de Staat op te dragen het besluit van 4 juni in te trekken. Op basis van bestudering van de relevante stukken en de openbare terechtzitting van 26 juni 2003 wees de Ondernemingskamer op 3 juli het verzoek van de GOR af.

Niets stond op dit ogenblik de voorgenomen eerste fase van de invoering van mpc meer in de weg. De *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik in het kader van het georganiseerd overleg Dienst Justitiële Inrichtingen* werd ondertekend door vijf betrokken partijen: de Hoofddirecteur DJI, de ABVAKABO FNV, de vereniging CNV Publieke Zaak, de vereniging Bond van Personeel bij de Straf- en Aanverwante Gestichten (BPSAG) en de Centrale voor Middelbare en Hogere Functionarissen bij Overheid en Onderwijs, Bedrijven en Instellingen (CMHF). In deze overeenkomst zijn voorwaarden geformuleerd om de veiligheid en het welbevinden van zowel personeel als gedetineerden zoveel mogelijk te waarborgen. Bovendien zijn zes contra-indicaties voor plaatsing van gedetineerden op een mpc geformuleerd. Op basis van deze overeenkomst maakten zeven PI's een Plan van Aanpak (PvA) waarin de in- en uitvoering van mpc meer in detail geregeld werd. Deze plannen waren opnieuw advies- en deels instemmingsplichtig volgens de Wet op de Ondernemingsraden. Een toetsingscommissie werd geïnstalleerd om mede op basis van het concept-advies van de ondernemingsraad de directeur van de desbetreffende inrichting te adviseren. Vervolgens overlegde de directeur het – eventueel bijgestelde – plan aan de OR voor definitief advies dan wel op punten voor instemming. Daarna was het aan de sectordirecteur Gevangeniswezen om groen licht voor de uitvoering van het PvA te geven.

Daarmee is een bijzondere situatie ontstaan: *voortuitlopend* op de noodzakelijke wijziging van de Penitentiaire beginselenwet (Pbw) kon een zevental inrichtingen ervaring opdoen met meer (in de praktijk voorlopig twee) meerderjarige en vrijwillig participerende gedetineerden op één cel. Het zou reeds in 2004 gaan om ruim 400 cellen in zowel gevangenissen, huizen van bewaring als inrichtingen voor vreemdelingenbewaring. Op voorhand is niet gezegd dat de condities waaronder deze eerste fase van de invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap verloopt, overeenkomen met de condities waaronder integrale invoering – na de wijziging van de Pbw – mogelijk(er) gaat plaatsvinden. Cruciaal is in dit opzicht dat participatie van gedetineerden in mpc in regime van beperkte gemeenschap gedurende deze eerste fase plaatsvindt op basis van vrijwilligheid. Indien het wetsvoorstel tot wijziging van de Pbw tot wet is verheven en van kracht wordt, beslist de directeur van een inrichting over samenplaatsing en is hij niet langer afhankelijk van de instemming van gedetineerden. De bevindingen uit dit evaluatieonderzoek hebben zodoende betrekking op een situatie die na wijziging van de Pbw verandert. Bovendien bleek tijdens de uitvoering van

het evaluatieonderzoek dat effecten van (voorgenomen) bezuinigingsmaatregelen en veronderstelde effecten van de toepassing van mpc nogal eens door elkaar worden gehaald.

3.2 Implementatie

3.2.1 De Plannen van Aanpak – lokale invulling van de overeenkomst

In het najaar van 2003 is volgens voornoemde procedure door de zeven betrokken PI's een (concept-)Plan van Aanpak opgesteld en ter beoordeling voorgelegd aan de toetsingscommissie. Deze commissie beoordeelde vervolgens of deze plannen in lijn waren met de afspraken die in de *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik* waren vervat.¹¹ Indien dit op onderdelen niet het geval was, diende het Plan van Aanpak aangepast te worden. Uiteindelijk zijn alle PvA's, met een positief advies van de lokale OR, goedgekeurd en kon begonnen worden met de invoering van mpc.

De PvA's bevatten concretisering van de afspraken en procedures die in die overeenkomst zijn vastgelegd. Een aantal aspecten is getoetst. Het gaat hierbij om de volgende zaken:

De aanpassing van TULP

TULP is een administratief informatiesysteem dat binnen het gevangeniswezen gebruikt wordt om feitelijke gegevens van gedetineerden en van de PI te registreren. Iedere gedetineerde krijgt een eigen uniek registratienummer. Om zichtbaar te maken welke gedetineerden in een meerpersoonscel verblijven – en zodoende, conform de overeenkomst (artikel 1, sub 2), de gevolgen van mpc voor de bedrijfsvoering in de PI te karteren – dient TULP voortdurend geactualiseerd te worden.

De inrichting van de meerpersoonscellen

Met het oog op de plaatsing van twee gedetineerden in één cel dienen de cellen aangepast te worden. Meer concreet betekent dit dat de luchtbehandeling (ventilatie) in de cel berekend dient te zijn op twee volwassenen. Daarnaast moet er extra meubilair (extra bed, extra stoel, extra afsluitbare kastruimte etc.) en verlichting aanwezig zijn. Met het oog op de privacy

¹¹ De *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik* was niet bedoeld als beleidskader, maar als een handreiking bij de eerste fase van de invoering van mpc in een regime van beperkte gemeenschap. De PvA's van de PI's beschreven de praktische, lokale uitwerking ervan binnen het kader van de afspraken die betrokken partijen in de overeenkomst hadden neergelegd. Indien de uitvoeringspraktijk en voortschrijdend inzicht aanleiding geven om af te wijken van het PvA, betekent dat niet automatisch dat *beleidsuitgangspunten* niet worden nageleefd, maar wel dat er sprake kan zijn van discrepanties tussen de uitvoeringspraktijk en de afspraken die in de overeenkomst zijn gemaakt.

moeten de sanitaire voorzieningen (toilet, douche) van een afscheiding worden voorzien.¹²

De invulling van het dagprogramma

De PvA's geven aan hoe het dagprogramma van gedetineerden die participeren in mpc wordt ingevuld volgens de geldende normen. De invoering van mpc mag in principe geen negatieve gevolgen hebben voor dat dagprogramma. In het huidige standaardregime behelst het dagprogramma 78 uur per week (bedrijfstijd), waarvan in regime van beperkte gemeenschap 43 uur wordt besteed aan buitencelse activiteiten. In regime van algehele gemeenschap wordt 45 uur besteed aan gemeenschappelijke activiteiten.¹³

- 12 Een niet te veronachtzamen kenmerk van de wijze waarop de eerste fase van invoering van mpc is uitgevoerd met betrekking tot de inrichting van de meerpersoonscellen is dat bestaande eenpersoonscellen geschikt worden gemaakt voor tweepersoonsgebruik. Hieruit volgt dat de beschikbare oppervlakte voor één gedetineerde moet worden gedeeld. Tegen deze situatie is een aantal beklagzaken aanhangig gemaakt (zie ook paragraaf 3.4), maar er lijkt geen inbreuk te zijn gemaakt op de richtlijnen en voorschriften in de Pm. Het laatste woord over deze situatie is echter – mede in het licht van de voorgenomen landelijke en integrale invoering van mpc – nog niet gesproken, aangezien de internationale en Europese richtlijnen uitgaan van een grotere celoppervlakte per gedetineerde dan op het ogenblik in de meerpersoonscellen beschikbaar is.
- 13 In de PI's worden momenteel voorbereidingen getroffen voor de tenuitvoerlegging van de voorgenomen versoering van het standaardregime. Uitgangspunt hiervan is dat de bedrijfstijd wordt teruggebracht van 78 uur naar 63 uur (7 x 9 uur) per week. Het aandeel in tijd dat besteed wordt aan activiteiten voor gedetineerden (43 uur in regime van beperkte gemeenschap en 45 uur in regime van algehele gemeenschap) verandert niet. Deze reductie van de bedrijfstijd heeft een aantal implicaties in relatie tot mpc. Volgens de voorschriften hebben gedetineerden in regime van beperkte gemeenschap 43 uur dagprogramma ingevuld met activiteiten; de overige uren (78-43=35) brengen zij door op cel. In regime van algehele gemeenschap hebben gedetineerden 45 uur dagprogramma ingevuld met activiteiten; de overige uren (78-45=33) brengen zij gemeenschappelijk (niet ingesloten op cel) door. De versoering bestaat er dan dus in dat gedetineerden in regime van algehele gemeenschap niet 33 uur gemeenschappelijk zouden gaan doorbrengen, maar slechts 18 uur. Voor gedetineerden in regime van beperkte gemeenschap zou de verkorting van de bedrijfstijd geen effect hebben. In de praktijk van de HvB's, zo blijkt uit het evaluatieonderzoek, worden gedetineerden in regime van beperkte gemeenschap voor de duur van de overige uren (35 uur) echter niet altijd ingesloten. Het terugbrengen van de bedrijfstijd betekent in de praktijk ook voor gedetineerden in regime van beperkte gemeenschap in de praktijk de facto een ervaren 'beperking van het dagprogramma'. Bovendien impliceert het terugbrengen van de bedrijfstijd een personele reductie die er uit beheersmatig oogpunt toe kan leiden dat gedetineerden in beperkte gemeenschap daadwerkelijk worden ingesloten. Kortom, de versoering van het dagprogramma (in de zin van reductie van de bedrijfstijd) heeft in theorie geen negatieve gevolgen voor de activiteiten en de duur van insluiting op cel van gedetineerden – al dan niet in een meerpersoonscel – in regime van beperkte gemeenschap. In de praktijk lijkt de versoering wel degelijk gevolgen voor deze groep gedetineerden te hebben. Gedetineerden in regime van algehele gemeenschap ondervinden wel gevolgen. De voorgenomen versoering, ten slotte, heeft geen specifieke implicaties voor mpc, conform de overeenkomst, maar het inrichtingspersoneel – de PIW-ers in het bijzonder – en de gedetineerden vrezen, blijkens het evaluatieonderzoek, dat om redenen van personele reductie en beheersmatigheid alle gedetineerden de facto meer tijd in de cel zullen gaan doorbrengen, wat met name onder gedetineerden in meerpersoonscellen meer stress en daarmee een hoger risico op incidenten zou kunnen gaan opleveren. Complicerende factor hierbij in PI-locaties die niet met een wisselrooster voor het dagprogramma werken, is dat gedetineerden niet of nauwelijks meer 'tijd voor zichzelf' op cel kunnen doorbrengen. PIW-ers zien dit als een stressverhogende factor, zowel voor personeel als voor gedetineerden.

De inzet van personeel

Een belangrijk uitgangspunt bij de implementatie van de mpc-maatregel is dat voldoende gekwalificeerd personeel aanwezig is om de veiligheid van het personeel en de beheersbaarheid op de werkvloer te garanderen op de afdelingen met meerpersoonscellen. De PvA's beschrijven de inzet van personeel op die afdelingen, alsmede de inhoud van de opleidingsplannen. De overeenkomst onderstreept dat bij mpc wordt gewerkt met 'gekwalificeerd Justitiepersoneel', dat gebruikgemaakt kan worden van de DJI-pool en dat personeelsleden voorafgaand aan hun inzet op meerpersoonscellen de BBO-opleiding PIW-er volledig hebben afgerond en ten minste een 'aangepaste en specifieke training op het gebied van conflicthantering en zelfverdediging in de meerpersoonsdetentie' hebben gevolgd (artikel 2, sub 1 & 2).¹⁴

De selectie van gedetineerden

De overeenkomst beschrijft de selectieprocedure van gedetineerden met het oog op plaatsing op een meerpersoonscel. Hierbij is een aantal contra-indicaties voor plaatsing geformuleerd. Deze contra-indicaties zijn: mate van psychische gestoordheid, verslaving, medische contra-indicaties (zoals besmettelijke ziektes), agressief gedrag of geweldsproblematiek, zedenproblematiek en opgelegde beperkingen. Bovendien stelt de overeenkomst dat ingeval 'onvoldoende relevante informatie beschikbaar is' gedetineerden niet in een meerpersoonscel worden geplaatst (artikel 2, sub 4). Daarnaast geeft de overeenkomst aan dat bij het onderzoek naar de geschiktheid voor plaatsing en bij de plaatsing zelf zoveel mogelijk rekening gehouden wordt met 'verschillen in etnische en culturele achtergrond, (niet) roken en taalproblemen' (artikel 2, sub 5). Opvallend genoeg vermeldt de overeenkomst niet dat de PvA's inzichtelijk moeten maken op welke wijze de selectie van gedetineerden voor plaatsing in een meerpersoonscel (toepassing contra-indicaties) in praktijk wordt gebracht.

De procedures rond in- en uitsluiten, overdag en 's nachts

Om de veiligheid van het personeel te waarborgen zijn in de PvA's de procedures opgesteld met betrekking tot het openen van de celdeuren. De overeenkomst stelt dat bij het openen van een meerpersoonscel overdag 'minimaal twee PIW-ers' aanwezig zijn 'bij of voor de cel' (artikel 2, sub 7). 's Nachts blijven de cellen dicht 'conform het huidige beleid', aldus de tekst van de overeenkomst. Ze mogen pas geopend worden als er voldoende personeel aanwezig is om de cel te benaderen. De overeenkomst vermeldt dat per locatie dient te worden onderzocht hoe op een verantwoorde wijze een meerpersoonscel kan worden geopend en dat het resultaat van dit onderzoek wordt vastgelegd in een protocol dat deel uitmaakt van het PvA (artikel 2, sub 8).

¹⁴ Ter informatie zij vermeld dat in het huis van bewaring (vreemdelingenbewaring) van de PI Tilburg niet met PIW-ers gewerkt wordt, maar met vreemdelingenbegeleiders.

De bevindingen uit de RI&E

De Risico-Inventarisatie en -Evaluatie (RI&E) dient enerzijds om de eventuele veiligheids-, gezondheids- en welzijnsrisico's in kaart te brengen die medewerkers tijdens het werk kunnen lopen. Anderzijds dient de RI&E als basis voor het formuleren van het arbobeleid binnen de instelling. Bij het opstellen van het PvA's wordt de RI&E betrokken. De overeenkomst onderstreept dat bij mpc onvoorwaardelijk toepassing wordt gegeven aan de Arbeidstijdenwet en de Arbeidsomstandighedenwet, waarbij betreffende arbodiensten wordt gevraagd om de reeds bestaande RI&E met het oog op mpc op actualiteit te toetsen 'in relatie tot de hier afgesproken randvoorwaarden en met het oog op de veiligheid bij calamiteiten', 'opdat de RI&E waar nodig kan worden aangepast' (artikel 2, sub 3), althans maatregelen kunnen worden getroffen om de eventuele veiligheids-, gezondheids- en welzijnsrisico's van het personeel te beperken.

Het calamiteitenplan

De PvA's bevatten calamiteitenplannen met betrekking tot brand, geweldsincidenten en andere voorzienbare calamiteiten. Omdat de lokale brandweer een centrale rol speelt bij dergelijke plannen, is het noodzakelijk dat die zich met de gewijzigde plannen kan verenigen (artikel 2, sub 11). De overeenkomst vermeldt dat het calamiteitenplan wordt aangevuld met het oog op de handelwijze bij calamiteiten bij mpc. Het uitgangspunt hierbij is dat 'de veiligheid van het personeel zoveel als mogelijk wordt gewaarborgd.' Elke locatie beschikt over de voorzieningen en voorwaarden om te handelen volgens het calamiteitenplan (artikel 2, sub 9).

Het beschikbaar zijn van afzonderingscapaciteit

Elk PvA beschrijft de (beschikbare) afzonderingscapaciteit inclusief de procedure ter voorkoming van overbezetting. De overeenkomst vermeldt als randvoorwaarde dat 'te allen tijde' 'voldoende afzonderingscapaciteit' beschikbaar is (artikel 2, sub 10).

De bedrijfstijden

In de overeenkomst is aangegeven dat bij de eerste fase van de invoering van mpc 'in de dagelijkse bedrijfsvoering' 'de geldende normen ten aanzien van de bedrijfstijden' niet overtreden mogen worden (artikel 2, sub 6). De bedrijfstijd bedraagt, zowel in regime van beperkte gemeenschap als in regime van algehele gemeenschap, 78 uur per week.

De scholing

Het PvA dient overzicht en inhoud van opleidingsplannen weer te geven. De overeenkomst formuleert als randvoorwaarde dat personeelsleden voorafgaand aan hun inzet op meerpersoonscellen 'de BBO-opleiding PIW-er' volledig hebben afgerond en wat betreft scholing ten minste een 'aangepaste en specifieke training op het gebied van conflicthantering en zelfverdediging in de meerpersoonsdetentie' hebben gevolgd (artikel 2, sub 2).

Uit de analyse van de PvA's per locatie blijkt dat op een aantal van de genoemde punten in de PvA's wordt afgeweken van de afspraken en randvoorwaarden die in de overeenkomst zijn vastgelegd. Het gaat hier om de in het PvA beschreven situatie, niet over de naleving van het PvA en/of de overeenkomst in de praktijk (zie paragraaf 3.3) Deze constatering mag overigens niet worden uitgelegd als zouden de PI's afwijken van een vastgesteld beleidskader: de overeenkomst noch de PvA's waren immers als zodanig bedoeld en beargumenteerde afwijkingen tijdens de eerste fase van de invoering van mpc zouden in het licht van voortschrijdend inzicht juist een positieve bijdrage kunnen leveren aan het nieuwe beleidskader dat van kracht zou worden nadat tot wijziging van de Pbw is besloten. Wel kan voornoemde constatering, met name vanuit werknemersperspectief, aanleiding geven tot bezorgdheid over de naleving van de afspraken waarmee en condities waaronder de eerste fase van de invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap heeft plaatsgevonden.

Op welke onderdelen de PvA's verschillen van de in de overeenkomst geformuleerde randvoorwaarden is weergegeven in tabel 1. In bijlage 3 zijn als beschrijving de overige, niet getoetste aspecten uit de PvA's weergegeven.

3.2.2 Implementatie – de interne organisatie

De penitentiaire inrichtingen hebben in veel gevallen speciale werk- of stuurgroepen in het leven geroepen om de implementatie voor te bereiden en te begeleiden. Vertegenwoordigers van de lokale OR waren in alle gevallen betrokken. Desgevraagd meldden respondenten in de interviews dat er in deze periode nauwelijks hoogoplopende conflicten zijn geweest tussen directie en OR. De algemene opvatting luidde: *'het moet nu eenmaal van Den Haag'* – en dat leidde klaarblijkelijk tot berusting. Toch vonden veel respondenten de procedure van de invoering van mpc ingewikkeld en onduidelijk. Er was zowel op landelijk als op lokaal niveau overleg tussen Justitie en de bonden. Het was soms onhelder op welk niveau bepaalde stappen genomen moesten worden. Soms was men op lokaal niveau al verder dan op landelijk niveau en dat was een onwenselijke situatie. Op locatie, binnen de PI, voelde men zich dan afgeremd door landelijke traagheid.

Ondanks de lange aanlooptijd en de werkzaamheden van speciale werk- of stuurgroepen binnen de PI's heeft de invoering van mpc veel PIW-ers 'op de werkvloer' toch overvallen. Na het besluit tot invoering is vrijwel overal bijna 'overnight' tot het plaatsen van gedetineerden op meerpersoonscellen overgegaan. Dat leidde soms tot niet voorziene problemen in de dagelijkse routines. Zo is het voorbeeld sprekend dat een gebruikelijke strafmaatregel als het afnemen van een tv (categorie d) niet meer toepasbaar was, omdat in veel gevallen een tweede tv op de cel aanwezig was. PIW-ers vinden dat er

Tabel 1 Afwijkingen in PvA ten opzichte van afspraken en randvoorwaarden in overeenkomst

	Utrecht	Vught	Tilburg	Breda	Limburg Zuid	Achterhoek	Rijnmond
Invulling dagprogramma: Voldoet dagprogramma aan Pm?	Nieuwegein, mpc voorrang bij arbeid ivm wachtlijst		Nieuw dag- programma vreemdelingen		Overmaze tekort aan arbeid, compensatie door meer recreatie en extra zakgeld		Nieuw 78 uren dagprogramma
Inzet personeel: Voorziet PvA in een voldoende aantal gekwalficeerde inzet personeel?							De Schie tekort piw'ers; De IJssel ambulante piw-lijn
Procedure openen celdeuren: - overdag minimaal 2 PIW-ers aanwezig bij of voor cel - 's nachts blijven cellen dicht en worden pas geopend indien voldoende personeel aanwezig is							De IJssel: gedetineerden elkaar laten boeien en eerst dan deur openen met minimaal 3 personen, zo nodig met IBT
RI&E gemaakt? Toepassing arbeidstijden- en arboret?				Geen nieuwe RI&E gemaakt; nog actueel volgens PI			Op de Schie ATW-problemen voor- zien door onderbezetting
Calamiteitenplan: - Is plan aangevuld? - per locatie alle voor- zoningen en voorwaarden aanwezig om te handelen volgens plan? - Kan lokale brandweer zich verenigen?		Nee, brandweer mondeling akkoord	Nee, brandweer wel akkoord				Op de IJssel plan in revisie in afwachting nieuwbouw
Afzonderingscapaciteit: In PvA voorzien van voldoende afzonderingscapaciteit?					Geerhorst geen uitbreiding mogelijk		De Schie geen uitbreiding mogelijk

een behoorlijke wissel op hun improvisatievermogen is getrokken. Nergens was op enige schaal sprake van werkweigeren door personeelsleden. Hoewel niet de indruk bestaat dat PIW-ers echt een groot probleem maakten van de invoering van mpc, is hiermee echter niet gezegd dat zij er zelf ook voor zouden hebben gekozen – mocht die keuze aan de orde zijn (geweest). Over het algemeen beschouwen zij de invoering van mpc als een voldongen feit: ze kunnen er weliswaar een mening over hebben, maar moeten er in de praktijk – met het oog op hun eigen veiligheid en die van collega's – toch zo goed mogelijk invulling aan proberen te geven. Incidenteel wordt trouwens gemeld dat het gevolg van weigering: te weten overplaatsing naar een andere afdeling of een 'slechte aantekening' (in een tijd waarin bezuinigingen zich aankondigen) geen aantrekkelijk alternatief vormde voor het werken met mpc.

De stuur- en werkgroepen die zich met de implementatie van mpc bezighielden, zijn intussen in nagenoeg alle inrichtingen weer opgeheven. Op het ogenblik is mpc over het algemeen een agendapunt tijdens regulier werkoverleg of gedetineerdenoverleg. Daar worden individuele problemen van en met gedetineerden (al dan niet in meerpersoonscellen) besproken en ad hoc situaties opgelost. Fundamentele discussies rond mpc vinden niet (meer) plaats.

3.3 Uitvoering – naleving van de gemaakte afspraken

In de uitvoeringspraktijk van mpc wordt geregeld afgeweken van de afspraken, procedures en randvoorwaarden die in de overeenkomst en in de PvA's zijn vastgelegd. Die afwijkingen zijn over het algemeen ingegeven door pragmatische overwegingen. Op een enkele uitzondering na bestaat in geen enkele PI onder het personeel de idee dat de veiligheid van personeel of gedetineerden hierdoor in gevaar komt.

3.3.1 Selectie (contra-indicaties, termijn voorafgaand aan mpc)

Het valt op dat de PI's zware druk ervaren om de meerpersoonscellen daadwerkelijk te bezetten en bezet te houden. Het Bureau Capaciteit en Logistiek ziet daar nauwkeurig op toe. Veel respondenten maken melding van het feit dat het 'voor Den Haag' klaarblijkelijk onverkoopbaar is dat de cellen die voor meerpersoonsgebruik geschikt zijn gemaakt leeg staan. In alle PI's hebben de PIW-ers een adviserende rol bij het bepalen of een gedetineerde in een meerpersoonscel kan worden geplaatst. In de interviews geven PIW-ers aan dat zij zich soms persoonlijk verantwoordelijk gemaakt voelen voor het vullen van de cellen, terwijl dit feitelijk hun taak noch verantwoordelijkheid is.

Deze ervaren druk wordt tevens genoemd als reden dat de afspraken die zijn gemaakt rond de selectieprocedure bij mpc niet of onvolledig worden nageleefd. Zo is er op lokaal niveau onduidelijkheid over de (observatie)-periode die vooraf zou moeten gaan aan plaatsing op een meerpersoonscel. Op landelijk niveau zijn dienaangaande geen afspraken gemaakt. Doorgaans wordt een termijn van een tot drie weken genoemd in de PvA's. Twee PI's geven in het PvA aan dat voor de huizen van bewaring een termijn van enkele dagen wordt gehanteerd. In de praktijk geldt dat plaatsing over het algemeen geschiedt onder het motto 'hoe sneller hoe beter'.

Bij de selectie worden contra-indicaties in de praktijk 'ruim geïnterpreteerd'. Alle PI's geven aan dat contra-indicaties nadrukkelijk herkenbaar moeten zijn. Bij twijfel of onvoldoende relevante informatie wordt meestal geëxperimenteerd. Verslaving of agressief gedrag worden over het algemeen niet bij voorbaat als uitsluitingscriteria opgevat en gehanteerd. De medische dienst van één PI meldt dat deze situatie dermate vaak voorkomt, dat eigenlijk niets met de contra-indicaties wordt gedaan.

Incidenteel komen dergelijke 'situaties' ook in de media terecht, zoals onlangs het plaatsen van verslaafde en psychisch gestoorde gedetineerden op meerpersoonscellen in de PI's te Vught en Tilburg (*Algemeen Dagblad*, 15 april 2004; *Brabants Dagblad*; *Nederlands Dagblad*; *De Telegraaf, Trouw*, 16 april 2004). Het Ministerie van Justitie heeft deze aantijgingen van Abvakabo FNV en de BPSAG aanvankelijk ontkend en is er later met meer nuance op teruggekomen. Toch gebeurt het in de praktijk geregeld – en ook, zoals tijdens de uitvoering van dit evaluatieonderzoek is geconstateerd, in andere dan de hierboven genoemde PI's – dat verslaafde en psychisch gestoorde gedetineerden op meerpersoonscellen worden geplaatst. Volgens sommige respondenten gebeurt dit met medeweten of zelfs op instigatie van 'Justitie'.¹⁵ Recentelijk heeft het Ministerie van Justitie opnieuw onderstreept dat verslaafden in principe niet op meerpersoonscellen terecht mogen komen, maar dat bij psychisch gestoorde soms 'bij binnenkomst niet meteen een goede inschatting van de risico's kan worden gemaakt en ook de ernst van de verslavingsproblematiek soms pas naderhand [kan] worden vastgesteld. Bij constatering van een dergelijke problematiek wordt

15 Zie bijvoorbeeld de correspondentie naar aanleiding van een beklagzaak d.d. 28 februari 2004 van een gedetineerde die op grond van een medische contra-indicatie (besmettelijke infectieziekte) plaatsing op een meerpersoonscel werd geweigerd, tussen directie en de geneeskundig adviseur van de DJI: directie PI Breda aan geneeskundig adviseur DJI, 29 maart 2004; geneeskundig adviseur DJI aan directie PI Breda, 6 mei 2004; idem aan gedetineerde, 6 mei 2004. Deze correspondentie geeft aan dat de DJI nuanceringen mogelijk acht op de beleidslijn dat PI's een eigen verantwoordelijkheid hebben en een preventieve taak met betrekking tot het voorkomen van het doorgeven van infectieziekten, waarbij er geen ruimte is voor gedetineerden om zelf keuzes te maken of men een cel wil delen met een (andere) drager van een infectieziekte.

de samenplaatsing terstond heroverwogen.¹⁶ Naar het zich laat aanzien, is daar niet in alle PI's gevolg aan gegeven (zie ook paragraaf 3.4).

De geschetste druk om meerpersoonscellen gevuld te houden heeft een bijzonder neveneffect. Van ten minste drie PI's is bekend dat gedetineerden die op meerpersoonscellen zitten niet in aanmerking komen voor Incidenteel Vervroegd Ontslag (de zogeheten IVO-regeling). De reden is primair een pragmatische: het verlenen van vervroegd ontslag aan een gedetineerde op een meerpersoonscel brengt meer verplaatsingen en dus ook (administratieve) handelingen met zich mee. De nieuwe gedetineerde is sneller en eenvoudiger te plaatsen op een eenpersoonscel, dan hem of haar onder te brengen bij een andere gedetineerde op een meerpersoonscel. Het niet 'passen' van twee gedetineerden in een dergelijke situatie zou weer leegstand op kunnen leveren en zoals geschetst, geldt dit als een te vermijden situatie. Daarmee is een opmerkelijke situatie ontstaan: gedetineerden worden nogal eens met extra's verleid om vrijwillig op meerpersoonscellen geplaatst te worden. Wat vermoedelijk als meest aantrekkelijke incentive zou fungeren, te weten IVO, wordt hun echter onthouden. Het is niet gebleken dat gedetineerden daar kennis van hebben; dat zou vermoedelijk de animo tot participatie in mpc snel doen verminderen. In één PI-locatie geeft het personeel aan dat gedetineerden op mpc-afdelingen die informatie bewust wordt onthouden. Gedetineerden op afdelingen zonder meerpersoonscellen krijgen die informatie wel. Vanwege deze ongelijkwaardige informatieverstrekking is sprake van een situatie van rechtsongelijkheid. Doorredenerend zou de veronderstelling kunnen postvatten dat gedetineerden die op basis van contra-indicaties niet in aanmerking komen voor mpc – in veel gevallen de zwaardere en moeilijkere gevallen – meer en eerder in aanmerking komen voor IVO dan de niet contra-geïndiceerden. Deze situatie zou, los van de vraag of mpc integraal ingevoerd dient te worden, opgeheven moeten worden.

Tijdens het evaluatieonderzoek is tevens geconstateerd dat de PI's – mede door de druk om tweepersoonscellen te bezetten – in de selectieprocedure op uiteenlopende wijze gebruikmaken van de vrijwillige medewerking van gedetineerden (zie hieronder: paragraaf 3.3.4). Vooral in januari 2004 is daar in de pers ruimschoots aandacht voor geweest.

16 Antwoorden van de Minister van Justitie, mede namens de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, op de vragen van het lid Vos (GL) over de plaatsing van verslaafden en psychisch gestoorde in duocellen (Ingezonden 16 april 2004, nr. 2030413010) d.d. 11 mei 2004. Overigens stelt de Minister van Justitie in zijn antwoord: 'Op basis van de overeenkomst geldt een ernstige psychische gestoordheid en verslaving als contra-indicatie voor plaatsing op een meerpersoonscel.' De tekst van de overeenkomst vermeldt als contra-indicaties: 'mate van psychische gestoordheid' en 'verslaving'.

3.3.2 Veiligheid (extra personeel, in- en uitsluiten, nadere veiligheidsvoorzieningen, incidenten)

Majeure incidenten tussen gedetineerden enerzijds of tussen gedetineerden en PIW-ers anderzijds zijn gedurende de eerste fase van invoering van mpc uitgebleven. De problemen die ontstaan in de meerpersoonscellen zijn doorgaans het gevolg van onderlinge irritaties vanwege zweetvoeten, snurken, roken, zappen, of toiletgebruik. Nog niet in alle PI's zijn de in het PvA opgenomen 'extra faciliteiten' beschikbaar gemaakt, maar problemen hieromtrent zijn niet geconstateerd.

De opvallendste afwijking van de afspraken en procedures inzake veiligheid betreft het in- en uitsluiten van gedetineerden. In geen enkele PI gebeurt dat consequent door minimaal twee PIW-ers. Uit de interviews blijkt dat PIW-ers zich hierdoor niet onveiliger voelen.

In alle PI's is extra personeel aangesteld ten behoeve van de afdelingen met mpc. Meestal zijn de bestaande teams uitgebreid. In sommige PI's is de personele uitbreiding georganiseerd in een ondersteuningsteam dat de afdelingsteams bijstaat om aan de veiligheidsvoorschriften te kunnen voldoen. De PIW-ers op deze locaties geven aan dat dit systeem hapert, omdat de ondersteuning dikwijls niet bijtijds ter plaatse kan zijn en onvoldoende zicht heeft op (het gedrag van) de gedetineerden. Het gebrek aan personeel heeft op een PI-locatie geleid tot situaties waarin gedetineerden elkaar boeien aan moeten doen voordat de celdeuren werden geopend.¹⁷

3.3.3 Voorbereiding en ondersteuning bij het werk (inclusief werkdruk, opleiding, etc)

Vrijwel zonder uitzondering is de eerste fase van de invoering van mpc de personeelsleden van de betrokken PI's meegevallen. De meetbare en ervaren werkdruk van het inrichtingspersoneel is onmiskenbaar gestegen, zeker voor de PIW-ers. Die geven dat niet alleen zelf aan, maar het gegeven wordt ook bevestigd in de interviews met andere personeelsgeledingen binnen de PI's. Het plaatsen en verplaatsen van gedetineerden brengt extra papierwerk met zich mee. Gaat één gedetineerde van een meerpersoonscel naar een eenpersoonscel, dan zijn doorgaans in totaal drie tot vier verplaatsingen nodig. Alle veranderingen moeten worden 'ingetulpt'. Daarnaast moeten intern administratieve handelingen worden verricht – ook door PIW-ers, hoewel die formeel geen administratieve taken hebben – om ervoor te zorgen dat bij verplaatsingen de financiële en materiële incentives voor gedetineerden op meerpersoonscellen goed geregeld blijven.

¹⁷ Deze praktijk is in strijd met regel 33 van de United Nations Standard Minimum Rules of the Treatment of Prisoners (PRI, 2001).

PIW-ers geven aan dat hun contacten met gedetineerden, die zij noodzakelijk achten voor de adequate uitvoering van hun werk, onder de toegenomen werkdruk te lijden hebben. De onderhandelingscultuur tussen PIW-ers en gedetineerden staat in dit opzicht onder druk. PIW-ers ervaren dat als een bron van spanning. Volgens eigen opgave van de PI's is op het ogenblik nergens sprake van een significant hoger ziekteverzuim of een onverwacht grote uitstroom van personeel (vergeleken met de situatie in het eerste kwartaal van 2003).

In alle PI's is geconstateerd dat niet alle PIW-ers op mpc-afdelingen de 'BBO-opleiding PIW-er' bijtijds hebben afgerond. De vereiste specifieke training gericht op conflicthantering bij meerpersoonsdetentie is voor alle PIW-ers van de betrokken PI's aangeboden. Van dit aanbod is door veel PIW-ers gebruikgemaakt, maar over de inhoud en bruikbaarheid van de training velt de helft van de PIW-ers een negatief oordeel. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat het inrichtingspersoneel niet op de hoogte is of er een specifiek trainingsaanbod is voor PIW-ers die tijdens de eerste fase van de invoering van mpc op een afdeling met mpc instromen.

3.3.4 Vrijwilligheid (incentives, straffen, beklagzaken)

In de eerste fase van de invoering van mpc geschiedt de plaatsing van gedetineerden op meerpersoonscellen op basis van vrijwilligheid. In de praktijk wordt aan het begrip 'vrijwilligheid' op diverse manieren invulling gegeven. Vrijwilligheid impliceert volgens de Minister van Justitie plaatsing op een meerpersoonscel, tenzij hiertegen uitdrukkelijk bezwaar wordt gemaakt. De variatie loopt in de PI's van 'masseren', via 'sturen' tot 'negeren' van vrijwilligheid bij het plaatsen van een gedetineerde.¹⁸ In alle PI's wordt actie ondernomen om gedetineerden te stimuleren een cel te delen.

Hoe vrijwilligheid in de praktijk wordt toegepast, is uit de PvA's moeilijk te destilleren. Alle PI's op één na geven aan positieve stimuli in te zetten. Eén PI heeft ervoor gekozen om alleen negatieve prikkels te geven. Er bestaat nogal wat onderscheid tussen PI's als het gaat om deze incentives voor gedetineerden. Meestal is er sprake van een aanbod waarin – in diverse varianten – cash geld (€ 5,00 per week), een vergoeding van tv-huur, gratis tv en/of gratis koelkast, de gelegenheid om een spelcomputer te installeren, extra bezoektijd, recreatietijd, voorrang bij arbeid, scholing of andere activiteiten zijn opgenomen. De verschillen in aanbod tussen de PI's zijn bekend onder gedetineerden.

¹⁸ Hoe het begrip 'vrijwilligheid' in de context van de eerste fase van de invoering van mpc moet worden geïnterpreteerd en in praktijk moet worden gebracht, heeft tot verwarring geleid en is een bron van spanning. De Minister van Justitie legt – in zijn recente antwoord op schriftelijke vragen van Tweede Kamerlid Marijke Vos (GL) – het begrip 'vrijwilligheid' uit als 'iedereen wordt in meerpersoonscellen geplaatst, tenzij de gedetineerde daar uitdrukkelijk bezwaar tegen maakt' (Kamervragen 2030414790, d.d. 26 mei 2004).

Het 'sturen' van vrijwilligheid komt in de praktijk geregeld voor. Hiervan bestaan grofweg twee varianten: ofwel men houdt de routine aan dat elke nieuwkomer (zonder contra-indicatie) op een mpc-afdeling in een meerpersoonscel wordt geplaatst, ofwel er is op zijn minst sprake van drang, zo niet dwang. Gedetineerden die plaatsing op een meerpersoonscel weigeren, worden dan op de titel van 'weigering van het uitvoeren van een opdracht van het personeel' in separatie geplaatst (isoleer- of 'time-out cel'). Het effect hiervan is dat gedetineerden vaak eieren voor hun geld kiezen en instemmen met de voorgenomen plaatsing. Een aantal gedetineerden heeft zich tot dusverre niet bij deze situatie neergelegd en beklag aangetekend.

In de pers is ruimschoots aandacht geweest voor de zaak van een gedetineerde in de PI Utrecht, locatie Nieuwegein. Betreffende gedetineerde, die plaatsing op een meerpersoonscel weigerde en daarom op een isoleercel werd geplaatst, heeft een kort geding aangespannen tegen de staat. Kort voordat het geding diende, heeft het Ministerie van Justitie op 14 mei 2004 de eis van de gedetineerde om op een eenpersoonscel zijn straf uit te zitten ingewilligd. In totaal heeft de Commissie van Toezicht van de PI Utrecht sinds 30 december 2003 een honderdtal klachten over soortgelijke voorvallen ontvangen, waarvan er eind mei 2004 29 gegrond waren verklaard. Bij gegronde klachten krijgt de gedetineerde € 5,00 voor elke dag die onrechtmatig in de isoleercel is doorgebracht (*NRC Handelsblad*, 14 mei 2004; *De Volkskrant*, 14 mei 2004).¹⁹

- 19 Betreffende PI-locatie geeft aan dat met medeweten van het Ministerie van Justitie 'enige drang' is uitgeoefend om de maximum bezettingscapaciteit te halen. In totaal zijn meer dan 300 plaatsingen uitgevoerd. Daarbij zijn vijftien gedetineerden, die plaatsing op een meerpersoonscel pertinent weigerden, voor langer dan één dag in de afzonderingscel geplaatst. Bij drie van hen is na vijf dagen afzonderingscel ook nog tussen een en negen dagen afzondering op een gewone cel gevolgd. Nadat het kort geding op 14 mei 2004 werd voorkomen, is tussen 17 mei en 2 juni 2004 een 'ontkoppelingsoperatie' uitgevoerd. Sindsdien zitten er alleen vrijwilligers op meerpersoonscellen. Het eerste beklag tegen gedwongen plaatsing op een meerpersoonscel in deze PI-locatie, dat op 18 februari 2004 gegrond werd verklaard en waarbij de PI tot een compensatie van € 5,00 per dag werd veroordeeld voor elke dag dat de betrokken gedetineerde op een meerpersoonscel had doorgebracht, leidde tot een hausse aan beklagzaken. Veel gedetineerden gingen alsnog in beklag. De beklagcommissie verklaarde het merendeel niet-ontvankelijk vanwege overschrijding van de beklagtermijn. Over 41 zaken was medio juni nog geen besluit genomen.
- 20 Plaatsing in een afzonderingscel komt in de huidige Pbw voor als 'ordemaatregel' (artikel 24) en als 'disciplinaire straf' (artikel 51, eerste lid). In de context van de eerste fase van de invoering van mpc acht de Minister van Justitie – blijkens zijn eerder aangehaalde antwoord op de schriftelijke vragen van Tweede Kamerlid Vos – het toepassen van afzondering als ordemaatregel geoorloofd om het capaciteitsprobleem te lenigen dat ontstaat in het geval dat een gedetineerde aangeeft niet meer met een ander op een cel te willen verblijven, of in afwachting van een oplossing niet met een ander een cel wenst te delen. De Minister van Justitie erkent overigens 'dat het onderscheid tussen een ordemaatregel en een disciplinaire straf, zeker waar zij in uiterlijke verschijningsvorm op elkaar lijken, door gedetineerden niet overal zo scherp wordt ervaren.' Deze uitleg laat onverlet dat zich situaties hebben voorgedaan waarbij afzondering als ordemaatregel is toegepast op gedetineerden die nog niet in een meerpersoonscel zaten en waarbij op voorhand dus ook nog geen sprake kon zijn van een capaciteitsprobleem. Anders gezegd, de uitleg van de Minister van Justitie geeft onvoldoende verklaring voor het feit dat door middel van afzondering als ordemaatregel dwang wordt uitgeoefend op gedetineerden om een cel te delen.

Het uitoefenen van dwang om gedetineerden op een meerpersoonscel te plaatsen door weigering te sanctioneren met plaatsing in een isoleer- of sanctiecel, is ook aan de orde geweest in PI Limburg Zuid, locatie De Geerhorst (*Algemeen Dagblad*, 14 mei 2004; *Limburgs Dagblad*, 14 juni 2004) en in PI Rijnmond, locatie Krimpen aan den IJssel (*Brabants Dagblad*, 16 januari 2004; *Rotterdams Dagblad*, 15 en 17 januari 2004). De PI Achterhoek maakt in haar PvA melding van de maatregel 'afzondering' bij weigering om op een meerpersoonscel te worden geplaatst en heeft deze ordemaatregel in de praktijk ook toegepast.²⁰ Tegenover de Commissie van Toezicht heeft de directie van locatie Wolvenplein van de PI Utrecht verklaard door het Ministerie van Justitie op 16 januari 2004 te zijn 'opgedragen dwang toe te passen bij de plaatsing van gedetineerden in een tweepersoonscel' (*Algemeen Dagblad*, 9 juni 2004). De Minister van Justitie heeft op 18 mei 2004 op mondelinge vragen van Tweede Kamerlid Marijke Vos verklaard dat 'iemand in een isoleercel stoppen om vrijwilligheid af te dwingen' 'niet de juiste uitleg van vrijwilligheid' is (*NRC Handelsblad*, 19 mei 2004; *De Telegraaf*, 19 mei 2004). Op 26 mei heeft Vos aanvullende schriftelijke vragen ingezonden aan de Minister van Justitie over de plaatsing van gedetineerden in meerpersoonscellen (nr. 2030414790). Op deze vragen is onlangs geantwoord.²¹

Vrijwilligheid is tevens in het geding als het gaat om de maximale duur van detentie op een meerpersoonscel. Hierover zijn geen landelijke afspraken gemaakt. De PI's die in hun PvA hebben aangegeven een maximale duur voor detentie op een meerpersoonscel te hanteren, wijken onder druk om de cellen te vullen soms van die termijn af. Het handhaven van een maximale verblijfsduur (met de belofte dat daarna plaatsing op een eenpersoonscel volgt) wordt gemotiveerd als 'het gelijk willen verdelen van de lasten'. Vaak zijn deze PI's of afdelingen er later toe overgegaan om degenen die dat willen in een meerpersoonscel te laten zitten zolang zij willen, omdat het moeilijk was gebleken om voldoende vrijwilligers te vinden. Andere PI's hebben er niet voor gekozen om gedetineerden een eenper-

21 In zijn antwoord schrijft de Minister van Justitie: 'De verklaring van de uitdirecteur berust op een misverstand. Op of kort voor 16 januari 2004 is tussen de inrichting en het hoofdkantoor DJI door verschillende personen gesproken over de instroom in het kader van de voorbereidende fase van de invoering van meerpersoonscelgebruik in de desbetreffende locatie. De strekking van de gesprekken hield in dat de directie zeer dringend verzocht is om de instroom te versnellen. Alhoewel de voorbereidende fase reeds in december 2003 was gestart, had deze nog niet geleid tot concrete plaatsingen op een meerpersoonscel. Daaruit is door de directie blijkbaar, maar naar mijn mening ten onrechte, de conclusie getrokken dat gedetineerden ook tegen hun wil samengeplaatst dienden te worden.' De letterlijke tekst van betreffend bericht van 16 januari 2004 is desgevraagd aan het antwoord toegevoegd en luidt:

'Onderwerp: vrijwilligheid en meerpersoons celgebruik

Collega's

N.a.v. artikelen in Trouw (15 januari jl.) verzoek ik jullie dringend om in HvB's geen dwang (bijvoorbeeld plaatsing in een isoleercel) toe te passen bij gedetineerden die geen cel willen delen. Zolang de wetgeving nog niet van kracht is zullen we gebruik moeten maken van de 'methode van de verleiding'.

Mocht een daartoe geselecteerde de cel niet willen delen kan deze natuurlijk wel korte tijd in een isoleercel geplaatst worden zodat naar een oplossing kan worden gezocht.'

soonscel in het vooruitzicht te stellen. Eenmaal op een meerpersoonscel blijven gedetineerden daar totdat ze de PI en/of de afdeling verlaten. De motivering van deze keuze verschilt: de ene PI-locatie beoogt het aantal verplaatsingen te beperken en te voorkomen dat er een tekort aan vrijwilligers voor de meerpersoonscellen ontstaat. De andere PI-locatie geeft daarentegen aan dat het niet nodig is om een maximale verblijfsduur te hanteren, omdat het verblijf in een meerpersoonscel op vrijwillige basis geschiedt en een gedetineerde op elk moment kan aangeven naar een eenpersoonscel te willen. Deze situatie leidt in de praktijk tot verwarring.

Afzonderingen

Het aantal afzonderingen (cellulaire plaatsing in een straf- of isoleercel) van of andere disciplinaire maatregelen tegen mpc-gedetineerden is in de eerste fase van de invoering van mpc (tot ultimo april 2004) beperkt gebleven (zie tabel 2).

Tabel 2: Aantal en reden afzonderingen per onderzochte PI-locatie (volgens eigen opgave)

	PI Tilburg	PI Utrecht, locatie Nieuwersluis	PI Rijnmond, locatie De Schie	PI Limburg Zuid, locatie Overmaze	PI Vught	PI Achterhoek, locatie Ooyerhoek	PI Breda
Aantal afzonderingen	10	5	Niet afzonderlijk geregistreerd	2	1	4	29
Reden van afzondering	Drugs (3x) Insubornatie (2x) Beëindigen reinigerschap (5x)*	Ruzie (2x) Geweld (2x) Weigering mpc (2x)		Depressie (1x) Overlast (1x)	Weigering mpc (ivm hygiëne celgenoot)	Geweld (1x) Weigering mpc (3x)	Ordeverstoring (incidenten zijn niet mpc-gerelateerd)

* mpc is voorwaarde reinigerschap

Beklag

De eerste fase van invoering van mpc heeft geleid tot een toename van het aantal beklagzaken door gedetineerden. In totaal zijn in zes PI's medio juni 324 beklagzaken ingediend (zie tabel 3; Breda niet bekend). Gedetineerden die een cel delen, dienen ook vaker beklagzaken in dan gedetineerden in een eenpersoonscel.

De meeste beklagzaken, volgens opgave van de PI's, houden verband met de operationalisering van 'vrijwilligheid' bij de invoering van mpc. Hierbinnen zijn grofweg twee varianten te onderscheiden. Het grootste aantal beklagzaken betreft de plaatsing van gedetineerden op een meerpersoonscel, waarbij drang of dwang zou zijn toegepast of waarbij een gedetineerde binnen dezelfde detentieperiode voor de tweede keer op een meerpersoonscel is

Tabel 3: Aantal beklagzaken per PI in relatie tot het aantal meerpersoonscellen

	PI Tilburg	PI Utrecht*	PI Rijnmond	PI Limburg Zuid	PI Vught	PI Achterhoek	PI Breda
Aantal beklagzaken over mpc	2	147 (Nieuwegein) 18 (Nieuwersluis) 10 (Wolvenplein)	18 (Noordsingel) 49 (Krimpen aan den IJssel) 7 (De Schie) 0 (Stadsgevangenis)	8 (Geerhorst) 0 (Overmaze)	11	36 (Ooyerhoek) 18 (Kruisberg)	Geen gegevens verstrekt
Totaal	2	175	74	8	11	54	
Aantal meerpersoonscellen	33	45 (Nieuwegein) 31 (Nieuwersluis) 5 (Wolvenplein)	24 (Noordsingel) 48 (Krimpen aan den IJssel) 32 (De Schie) 16 (Stadsgevangenis)	37 (Geerhorst) 25 (Overmaze)	60	27 (Ooyerhoek) 22 (Kruisberg)	
Totaal	33	82	120	62	60	49	53
Verhouding aantal beklagzaken: aantal meerpersoonscellen (per locatie)**		3,27 (Nieuwegein) 0,58 (Nieuwersluis) 2,00 (Wolvenplein)	0,75 (Noordsingel) 1,02 (Krimpen aan den IJssel) 0,22 (De Schie) 0 (Stadsgevangenis)	0,22 (Geerhorst) 0 (Overmaze)		1,33 (Ooyerhoek) 0,82 (Kruisberg)	
Verhouding aantal beklagzaken: aantal meerpersoonscellen (per PI)**	0,06	2,13	0,48	0,13	0,18	1,10	

* Niet van alle locaties is een opgave van het aantal beklagzaken verstrekt; opgave van PI Utrecht, locatie Het Spoor (1 meerpersoonscel) ontbreekt.

** Deze verhouding is indicatief; de doorstroom van gedetineerden op meerpersoonscellen (zowel de tijd die in meerpersoonscellen is doorgebracht als het totale aantal gedetineerden dat in een meerpersoonscel heeft gezeten) is een factor die invloed kan hebben op het aantal beklagzaken; deze factor is in dit overzicht niet verdisconteerd.

geplaatst. Daarnaast is een flink aantal beklagzaken gericht tegen de plaatsing op een isoleercel nadat de gedetineerde plaatsing op een meerpersoonscel had geweigerd. Een andere aanzienlijke groep beklagzaken is gerelateerd aan de wijze waarop contra-indicaties zijn toegepast in de selectieprocedure. Ten slotte is er nog een groep zaken met betrekking tot materiële, psychosociale en gedragsgerelateerde klachten, zoals te kleine celoppervlakte, ruimtegebrek, onvoldoende faciliteiten, onvoldoende ventilatie, of verstoring van de privacy, onveiligheidsgevoelens, of een rokende celgenoot, discriminatie, geweldsdreiging en diefstal.

3.4 De rol van de pers

Het fenomeen mpc trekt al sinds het begin van de jaren tachtig de aandacht van de Nederlandse pers (Franke, 1996). De eerste fase van de invoering van mpc – de periode die in het evaluatieonderzoek centraal staat – vormt hierop geen uitzondering. Zoals uit tal van verwijzingen in deze rapportage blijkt, hebben dag- en weekbladen sinds begin 2003 geregeld over mpc gepubliceerd. Ook de Minister van Justitie heeft langs deze weg zijn visie op mpc geventileerd. De pers heeft zodoende ook een zeker effect gehad op het evaluatieonderzoek.

Al in een vroeg stadium heeft de Minister van Justitie in de pers onderstreept geen bezwaar te hebben tegen meer dan twee gedetineerden per cel. Het 'experiment met twee-op-een-cel' noemde hij 'vooralsnog geslaagd' (*Trouw*, 15 januari 2004). Het evaluatieonderzoek verkeerde op dat moment echter in de opstartfase. De GOR en de vakbonden voor gevangenispersoneel hebben hun ongenoegen over deze uitlatingen publiekelijk kenbaar gemaakt. Het Ministerie van Justitie heeft vervolgens aangegeven dat het hier een 'gedachte experiment' betrof (*Trouw; Nederlands Dagblad*, 16 januari 2004). Een neveneffect van de discussie rond de uitlatingen van de Minister van Justitie was, dat het personeel en de gedetineerden in de zeven PI's die in de loop van maart en april 2004 door de onderzoekers zijn bezocht hun bezorgdheid uitten over de status en betekenis van een onderzoek naar de voorwaarden waaronder mpc zou kunnen worden ingevoerd. De alom gehoorde reactie luidde: 'De zaak is toch al beklonken, dus waar dient een onderzoek dan nog voor.' Ook de constatering dat de besluitvorming (van de Eerste Kamer) over de wijziging van de Pbw vermoedelijk zou gaan plaatsvinden vóórdat het evaluatieonderzoek beschikbaar zou komen, heeft binnen de PI's bijgedragen aan de scepsis over de betekenis die het Ministerie van Justitie aan het evaluatieonderzoek hecht.

De discussie in de pers over de eerste fase van de invoering van mpc loopt in grote lijnen parallel met de formele besluitvormingsprocedure. Grofweg zijn drie fasen te onderscheiden. De eerste fase van de discussie volgde de

besluitvormingsprocedure, alsmede de kritiek daarop van de GOR en de vakbonden voor gevangenispersoneel (*Vrij Nederland*, 12 juli 2003) en liep tot begin december 2003, het moment waarop de Tweede Kamer met grote meerderheid instemde met het plaatsen van twee gedetineerden op een cel. Er werd gedurende deze fase inhoudelijk gereageerd op knelpunten die zich wellicht zouden voordoen bij het plaatsen van twee gedetineerden op een cel. Zo meldde *De Staatscourant* op 25 februari 2003 dat psychologen vraagtekens plaatsten bij de mogelijkheid om adequaat te selecteren. Het *NRC-Handelsblad* liet op 2 oktober 2003 een gevangenisdirecteur aan het woord die met de invoering van mpc het 'delicaat' evenwicht tussen PIW-ers en gedetineerden in gevaar zag komen. Nadat de invoering van mpc daadwerkelijk was gestart, verschenen in november 2003 met enige regelmaat 'geruststellende berichten' van de werkvloer. Vrouwelijke gedetineerden in de PI Breda zouden het, bijvoorbeeld, gezellig vinden om een cel te delen (*De Volkskrant*, 13 november 2003) en het voornaamste knelpunt dat in de PI Tilburg was geconstateerd, bleek dat gedetineerden op een meerpersoonscel klaagden over zweetvoeten (*Brabants Dagblad*, 15 november 2003).

De tweede fase van de discussie vond plaats gedurende het eerste kwartaal van 2004. Aanleiding vormden medio januari de voornoemde uitlatingen van de Minister van Justitie en de reactie daarop van de GOR en de vakbonden. Veel aandacht ging uit naar 'De staat van het recht', een breed opinieonderzoek dat dagblad *Trouw* liet uitvoeren (*Trouw*, 15 januari 2004), alsmede naar een lid van de Tweede Kamer dat zich op een meerpersoonscel had laten insluiten (*Trouw*, 16 januari 2004). Geleidelijk kwamen ook meer praktijkervaringen met mpc naar buiten vanuit de zeven PI's. Inhoudelijk lag tijdens deze fase de nadruk vooral op de kwestie van de vrijwillige medewerking van gedetineerden. Sommige berichten onderstreepten dat vrijwilligheid de succesfactor was bij de invoering van mpc (*De Volkskrant*, 7 februari 2004). Andere berichten vermeldden dat het ondanks de vrijwilligheid onmogelijk bleek om de meerpersoonscellen te vullen (*Trouw*; *Brabants Dagblad*, 16 januari 2004; *Rotterdams Dagblad*, 15 en 17 januari 2004). Gedetineerden werden materieel gecompenseerd als ze 'vrijwillig' een cel gingen delen en in toenemende mate verschenen berichten over de drang en dwang die werd uitgeoefend om gedetineerden in een meerpersoonscel te plaatsen (zie paragraaf 3.3.4).

Voorlopig de laatste fase van de discussie in de pers voltrok zich in het tweede kwartaal van 2004. De vakbonden openden een meldlijn voor gevangenispersoneel waar misstanden rond mpc werden geïnventariseerd. Dit onderzoek is medio juni 2004 afgesloten. Hoewel de aandacht voor de problemen rond 'vrijwilligheid' geenszins uit de discussie verdween,²²

22 De casus PI-Utrecht, locatie Nieuwegein wettigt deze uitspraak. Mede onder druk van de pers ging de locatiedirectie over tot een 'ontkoppingsoperatie' (zie paragraaf 3.3.4).

stonden in deze fase met name twee kwesties centraal: het samenplaatsen van psychisch gestoorde of verslaafde en het niet navolgen van de veiligheidsprocedures. Beide kwesties zijn hoog opgespeeld door de vakbonden, omdat ze in strijd zouden zijn met de afspraken die de hoofddirectie van DJI en de vakbonden in de overeenkomst van 3 juli 2004 hadden gemaakt (*Algemeen Dagblad; De Telegraaf; Nederlands Dagblad; Brabants Dagblad*, 16 april 2004; *Algemeen Dagblad*, 17 mei 2004). De media-aandacht voor deze kwesties heeft tot kamervragen geleid. De Minister van Justitie heeft verklaard dat psychische stoornissen en verslaving inderdaad harde uitsluitingsgronden zijn en dat gevallen van abusievelijke samenplaatsing van psychisch gestoorde of verslaafde gedetineerden teruggedraaid moeten worden (zie ook paragraaf 3.3.1). Sommige PI's hebben hier onmiddellijk op gereageerd. In de PI Tilburg heeft een verslaafde gedetineerde vervolgens een beklagzaak aangespannen, omdat hij tegen zijn zin uit een meerpersoonscel is geplaatst. De directie van de PI Tilburg heeft deze beslissing genomen onder druk van de publiciteit.²³

Langzaamaan zijn de messen geslepen. Het huidige 'discours' dat in de krantenkolommen zijn weerslag krijgt, heeft twee facetten: de afspraken die in de overeenkomst zijn vastgelegd en die bedoeld waren om de veiligheid van het gevangenispersoneel zo goed mogelijk te waarborgen, zouden in de eerste fase van invoering van mpc zijn geschonden. En de belangen om 'het experiment mpc' koste wat kost te laten slagen, zouden zodanig zwaar wegen dat het Ministerie van Justitie elke vorm van kritiek op de eerste fase van invoering van mpc zou bagatelliseren. In dit 'discours' is het principiële onderscheid tussen het invoeren van mpc door middel van een wetsvoorstel om de Pbw te wijzigen enerzijds en de praktijk van de eerste fase van invoering van mpc om zicht te krijgen op de voorwaarden waaronder mpc landelijk zou kunnen worden ingevoerd anderzijds tamelijk onzichtbaar geworden. De pers is op het ogenblik een vehikel voor het uiten van conflicterende belangen, die het principiële debat over de betekenis van de invoering van mpc voor de Nederlandse traditie en praktijk van gevangenisstraffen overschaduwden.

23 Beslissing van de beklagcommissie uit de Commissie van Toezicht bij de Penitentiaire Inrichting Tilburg, Breda 9 juni 2004. In een brief d.d. 10 mei 2004 aan de voorzitter van de beklagcommissie schrijft de directie dat betreffende gedetineerde abusievelijk op een meerpersoonscel was geplaatst, omdat zijn gedrag heel normaal en sociaal was. 'Helaas is er in de media een artikel verschenen, waarin vermeld stond dat in PI Tilburg verslaafde op meerpersoonscellen werden geplaatst, hetgeen indruiste tegen het convenant met de vakcentrales, dat de verslaafde als groep uitsluit van MPC. Daar wij tot aan de evaluatie in het najaar van de pilot geen problemen willen is de plaatsing van klager door ons teruggedraaid. Wij hopen dat in de nieuwe wetgeving betreffende MPC ruimere richtlijnen worden aangegeven.' Overigens staat deze casus niet op zichzelf. Een vergelijkbare zaak (beklag d.d. 17 maart 2004) is op 11 mei 2004 door de beklagcommissie uit de Commissie van Toezicht bij de PI Tilburg beoordeeld als niet-ontvanke-lijk, omdat de klager intussen in vrijheid was gesteld en het belang aan het beklag was komen te vervallen.

4 Personeel

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de gevolgen en effecten van de invoering van mpc en de ervaringen die het personeel heeft opgedaan. De gegevens zijn afkomstig uit het vragenlijstonderzoek onder de PIW-ers, uit de interviews met drie PIW-ers per PI en uit de telefonische interviews met 5 tot 7 andere functionarissen per PI (unitdirecteuren, afdelingshoofden, BSD-ers, de leden van de lokale OR, psychologen en verpleegkundigen). De uitkomsten uit het vragenlijstonderzoek worden in percentages, aandelen en gemiddelden beschreven. Gegevens uit de interviews vormen een kwalitatieve aanvulling, waarbij geen aantallen of percentages worden genoemd.

De opzet van het hoofdstuk is als volgt. Eerst wordt ingegaan op de respons op het vragenlijstonderzoek en de representativiteit ervan. Vervolgens worden enkele achtergrondkenmerken beschreven van de groep PIW-ers. Hierbij is onderscheid gemaakt naar PIW-ers die werken op mpc-afdelingen en PIW-ers die werken op afdelingen met alleen eenpersoonscellen. Paragraaf 4.4 beschrijft de houding en opvattingen van PIW-ers op een epc-afdeling ten aanzien van mpc. In paragraaf 4.5 staan de PIW-ers op mpc-afdelingen centraal. Aan de hand van de thema's vrijwilligheid, scholing, veiligheid, selectie van gedetineerden, werkdruk-werkbeleving-ziekteverzuim en oordeel over mpc worden hun ervaringen met en opvattingen over mpc beschreven. Per thema wordt eerst een samenvatting van de resultaten gegeven, gevolgd door een gedetailleerde beschrijving. De tabellen behorend bij paragraaf 4.4 en 4.5 staan in bijlage 6.

4.2 Respons en representativiteit

De verkorte BASAM-vragenlijst werd uitgezet onder 768 PIW-ers en door 373 ingevuld: de respons bedraagt 55%. De mpc-vragenlijst (zie bijlage 4) werd door 354 van de 796 PIW-ers ingevuld, hetgeen een respons betekent van 44%. De hogere respons op de BASAM-vragenlijst is mede het gevolg geweest van de persoonlijke manier van benaderen en herinneren van de PIW-ers. De respons in Vught is relatief laag. De redenen van non-respons zijn niet onderzocht.²⁴

²⁴ Een leidinggevende in Vught heeft laten weten dat het een half jaar na de vorige BASAM moeilijk was om mensen te motiveren tot het invullen van een weer een BASAM-vragenlijst.

Tabel 4: Respons BASAM en mpc-vragenlijst

PI	Uitgezet		Aantal	Respons Percentage
	Basam (incl. mpc-lijst)	Mpc-lijst		
Achterhoek	145		93	64%
Breda	130		107	82%
Vught	373		183	49%
Totaal	678		373	55%
Limburg Zuid		174	75	43%
Rijnmond		364	160	44%
Tilburg		39	21	54%
Utrecht		218	96	44%
Onbekend			2	
Totaal		796	352	44%

Vergeleken met de totale populatie PIW-ers in de zeven onderzochte PI's vormt de groep respondenten qua geslacht en leeftijd een goede afspiegeling.

Tabel 5: Kenmerken van de PIW-ers naar type afdeling waarop zij werken

	Respondenten	Populatie
Geslacht		
man	72,9%	74,4%
vrouw	23,9%	25,6%
onbekend	3,2%	-
Leeftijd		
Jonger dan 25 jaar	4,2%	2,4%
25-34 jaar	26,5%	30,6%
35-44 jaar	40,2%	37,7%
45-54 jaar	21,8%	22,7%
55 jaar of ouder	5,3%	6,6%
onbekend	2,0%	-
n	716	1.336

4.3 Achtergrondkenmerken van de PIW-ers

In tabel 6 staan enkele achtergrondkenmerken van de PIW-ers weergegeven. Hierbij is onderscheid gemaakt naar de afdeling waarop zij werken (mpc of epc). Er is geen significant verschil in geslacht en leeftijd tussen de PIW-ers die op een mpc-afdeling werken en degenen die op een epc-afdeling

werken. Bijna driekwart van de PIW-ers is man. De leeftijdscategorie tussen 35 en 44 jaar komt het meeste voor (40%), ruim een kwart is tussen 25 en 35 jaar en iets minder dan een kwart is tussen 45 en 55 jaar. De gemiddelde diensttijd is met 9,4 jaar ruim een jaar korter ($p < 0,05$) bij PIW-ers op een mpc-afdeling.

Tabel 6: Kenmerken van de PIW-ers naar type afdeling waarop zij werken

	Mpc-afdeling	Epc-afdeling	Totaal
Geslacht			
man	74,6%	69,8%	72,9%
vrouw	22,9%	25,8%	23,9%
onbekend	2,6%	4,4%	3,2%
Leeftijd			
Jonger dan 25 jaar	3,4%	5,6%	4,2%
25-34 jaar	28,8%	22,2%	26,5%
35-44 jaar	39,1%	42,3%	40,2%
45-54 jaar	22,6%	20,2%	21,8%
55 jaar of ouder	4,9%	6,0%	5,3%
onbekend	1,1%	3,6%	2,0%
Gemiddelde diensttijd (in jaren)*	9,4**	10,7**	9,9
n	468	248	716

* Onbekend bij 6,0%

** $p < 0,05$

Van de 716 respondenten werkt 65% op een mpc-afdeling, variërend van 51% in Vught tot 95% in Tilburg (zie tabel 7). Verschillen tussen PI's komen hoofdzakelijk voort uit de spreiding van de meerpersoonscellen over de afdelingen. Uit tabel 8 blijkt dat slechts 4% van de PIW-ers alleen met gedetineerden in meerpersoonscellen werkt; 13% voornamelijk met mpc-gedetineerden, terwijl iets meer dan de helft voornamelijk met gedetineerden in epc werkt; de rest werkt met beide groepen gedetineerden evenveel.

Tabel 7: Percentage PIW-ers dat werkt met meerpersoonscellen per PI

	Percentage
Achterhoek	64,4%
Breda	56,7%
Vught	51,2%
Utrecht	76,0%
Limburg Zuid	72,0%
Rijnmond	73,1%
Tilburg	95,2%
Totaal	65,4%

Tabel 8: Mate waarin PIW-ers met gedetineerden in mpc dan wel in epc werken, per PI

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Alleen mpc	11%	9%	1%	3%	6%	2%	0%	4,0%
Voornamelijk mpc	30%	15%	7%	11%	19%	11%	0%	13,4%
Evenveel mpc als in als epc	34%	28%	23%	28%	28%	30%	21,1%	28,0%
Voornamelijk epc	26%	49%	69%	58%	48%	57%	78,9%	54,6%
n	47	47	70	72	54	116	19	425

4.4 PIW-ers op epc-afdelingen

Samenvatting

Veertig procent van de PIW-ers die niet werken met meerpersoonscellen zegt dit ook zeker niet te willen. Het meest genoemde bezwaar tegen het werken met meerpersoonscellen is het veiligheidsrisico, gevolgd door de hogere werkdruk.

Details

Van de 236 PIW-ers die niet op een afdeling met meerpersoonscellen werken, zegt 40% dit ook zeker niet te willen. In de Achterhoek en Breda is dit aandeel echter lager (15% resp. 25%), terwijl dit in Vught en Limburg Zuid meer dan de helft is. Een kwart van degenen die zeker niet met meerpersoonscellen wil werken, heeft dit expliciet duidelijk gemaakt aan zijn leidinggevende. Van degenen die zeggen zeker niet op een afdeling met meerpersoonscellen te willen werken, geeft 19% aan het werken met meerpersoonscellen wel te overwegen indien dit extra beloond zou worden. De rest zegt dit ook in dat geval niet te willen.

Het meest genoemde bezwaar tegen het werken met meerpersoonscellen onder degenen die nu alleen met eenpersoonscellen werken, is het veiligheidsrisico. Ruim de helft noemt dit. Een op de drie noemt de werkdruk en ruim een vijfde zegt dat het werken met meerpersoonscellen veel ervaring vergt. Verder vindt 16% het een bezwaar dat het werken met meerpersoonscellen niet extra wordt beloond en heeft 6% andere bezwaren.

4.5 PIW-ers op mpc-afdelingen

4.5.1 Vrijwilligheid

Samenvatting

De PIW-ers die werkzaam waren op de afdelingen waar meerpersoonscellen kwamen, hadden in theorie wel de keuze om niet met meerpersoonscellen

te gaan werken. In de praktijk betekende vasthouden aan die keuze echter overplaatsing naar een andere afdeling, met andere collega's en soms een ander regime. Dit was voor de meesten een onaantrekkelijker alternatief dan het werken met meerpersoonscellen. Daar komt bij dat er op epc-afdelingen meestal ook geen gebrek aan formatie was die een overplaatsing mogelijk maakte. Op twintig procent van de PIW-ers is door de leidinggevende aanzienlijke druk uitgeoefend om met meerpersoonscellen te gaan werken. De helft heeft helemaal geen druk ervaren en de rest nauwelijks of in lichte mate. In één PI zijn PIW-ers geselecteerd voor het werken met de meerpersoonscellen, terwijl het beleid in de overige PI's was dat iedereen met meerpersoonscellen moest kunnen werken.

Details

Tachtig procent van de PIW-ers zegt niet zelf gekozen te hebben om op een afdeling met meerpersoonscellen te gaan werken. Voor 8% geldt dit wel en voor de rest was het ten dele een eigen keuze. In geen enkele PI zegt meer dan 10% van de PIW-ers zelf voor het werken op een mpc-afdeling te hebben gekozen. Ruim 20% van de PIW-ers zegt dat er door de leidinggevende nogal wat tot veel druk op hem of haar is uitgeoefend om met meerpersoonscellen te gaan werken. In Vught en Limburg Zuid rept circa 23% van veel druk. In de overige PI's is dit circa 10%. Daarentegen zegt iets meer dan de helft van de PIW-ers dat er helemaal geen druk is uitgeoefend. Verder spreekt 16% van 'nauwelijks' en 10% van 'een beetje' druk. Bijna geen enkele PIW-er heeft zichzelf bij zijn leidinggevende aangemeld voor het werken met meerpersoonscellen (4%).

In het algemeen zijn de PIW-ers die met meerpersoonscellen werken niet geselecteerd, maar geldt dat vooral op bouwtechnische en beheersmatige overwegingen de meerpersoonscellen op bepaalde afdelingen zijn gecreëerd, met als consequentie dat degenen die op deze afdelingen werkten ook met meerpersoonscellen moesten gaan werken. Alleen in Limburg werden, volgens een niet-PIW-er, PIW-ers voor de mpc-afdelingen geselecteerd en gevraagd. Het beleid in de overige PI's was dat iedereen met meerpersoonscellen moest kunnen werken.

Een enkele PIW-er (3%) is extra beloond voor het werken met meerpersoonscellen. Een grote meerderheid (86%) vindt extra beloning wel terecht; in Limburg Zuid zijn alle PIW-ers deze mening toegedaan.

4.5.2 Scholing

Samenvatting

De specifieke training 'conflicthantering en zelfverdediging bij meerpersoonsdetentie' is door de meeste PIW-ers die op een mpc-afdeling werken gevolgd. De training werd door bijna de helft weinig zinvol voor de praktijk gevonden, met name doordat zich in de praktijk andere knelpunten voordoen dan die waarop in de cursus wordt ingegaan.

Details

De door de DJI opgezette eendaagse training 'conflicthantering en zelfverdediging' voor het werken met meerpersoonscellen is door 87% van de PIW-ers op mpc-afdelingen gevolgd. De meningen over het nut van deze training lopen sterk uiteen: een derde vindt de training zinvol voor de praktijk; 44% niet zinvol. In De Achterhoek en Breda is men relatief positief over de training, terwijl de PIW-ers in Vught en Limburg Zuid juist negatiever zijn dan gemiddeld. Als tekortkomingen van de training noemen de PIW-ers:

- de training was niet op ervaringen gebaseerd (omdat er nog geen ervaringen met mpc waren); er werden nu in rollenspellen situaties gespeeld die in de praktijk niet voorkomen, terwijl men andersom nu in de praktijk op situaties stuit waarop men graag in de training was ingegaan;
- op vragen die men stelde kreeg men geen of geen adequaat antwoord;
- de training was te oppervlakkig.

De training is inmiddels onderdeel van de opleiding voor PIW-ers geworden, zodat aankomende PIW-ers deze automatisch volgen. In hoeverre nieuw in dienst getreden PIW-ers, of PIW-ers die afkomstig zijn uit een PI zonder meerpersoonscellen deze opleiding alsnog volgen, is niet duidelijk. Doordat er op veel locaties sprake is van een personeelsstop, heeft deze situatie zich nog niet of slechts in beperkte mate voorgedaan.

Aan het uitwisselen van ervaringen met de meerpersoonscellen-collega's uit andere PI's hebben de meeste PIW-ers geen behoefte. Uit de interviews blijkt dat sommige leidinggevendenden die behoefte wel hebben. Verschillende disciplines hebben al clusteroverstijgend overleg (bijvoorbeeld de psychologen, de directeurs en de OR-en) waarin men ervaringen kan delen. Daarnaast is er regelmatig contact tussen PI's: inrichtingen die starten met de invoering van meerpersoonscellen komen bij PI's die al gestart zijn kijken hoe daar gewerkt wordt.

4.5.3 Veiligheid

Samenvatting

Een op de drie PIW-ers voelt zich veilig bij het werken op een mpc-afdeling. Een kwart voelt zich niet veilig. De rest voelt zich noch expliciet veilig noch

expliciet onveilig. Het werken op een mpc-afdeling wordt door de 63% van de PIW-ers minder veilig gevonden dan het werken op afdelingen met alleen eenpersoonscellen. Het gevoel van onveiligheid bij het werken met meerpersoonscellen hangt vooral samen met factoren als agressie op de afdeling/werkvloer en een hoge werklast (tabel 9). De procedure om met twee PIW-ers een meerpersoonscel te openen, wordt vaak genegeerd. Als redenen worden genoemd dat soms niet (snel genoeg) twee PIW-ers beschikbaar zijn en dat men niet inziet waarom het onveilig zou zijn om alléén een meerpersoonscel te openen. Het negeren van de regel om met twee PIW-ers de deur van een meerpersoonscel te openen is niet van invloed op het ervaren veiligheidsgevoel.

Tabel 9: Factoren die samenhangen met de ervaren veiligheid bij het werken met meerpersoonscellen (n=177)

	effect op ervaren veiligheid
Agressie	-
Kwantitatieve werkbelasting	-
PI Breda	+

Details

Een op de drie PIW-ers zegt bekend te zijn met alle veiligheidsvoorschriften met betrekking tot de meerpersoonscellen; 60% zegt bekend te zijn met de meeste voorschriften. Voor alle zeven PI's geldt dat minimaal 90% van de PIW-ers aangeeft bekend te zijn met de meeste of alle veiligheidsvoorschriften met betrekking tot meerpersoonsdetentie. Wat betreft het naleven van de veiligheidsvoorschriften: 14% van de PIW-ers zegt dit altijd te doen; tweederde doet dit 'zo goed mogelijk'; en de rest (18%) zegt de veiligheidsvoorschriften niet altijd na te leven. In Limburg Zuid komt zelfs 40% van de PIW-ers ervoor uit de regels niet altijd na te leven. Over collega's zegt meer dan de helft (55%) dat deze de veiligheidsvoorschriften met betrekking tot de meerpersoonscellen niet altijd naleven; eenderde zegt dat collega's zich wel altijd aan de voorschriften houden.

Eén van de belangrijkste veiligheidsvoorschriften is de afspraak om de deuren van de meerpersoonscellen overdag altijd met twee PIW-ers te openen, dan wel alleen met een tweede PIW-er vlak bij de cel. Uit de interviews kwam naar voren dat dit voorschrift lang niet altijd wordt nageleefd. De meeste geïnterviewden gaven aan dat er vaak te weinig personeel is om met twee PIW-ers de celdeuren te openen (soms door feitelijke tekorten, soms doordat alle afdelingen op hetzelfde tijdstip gebruik moeten maken van het extra personeelslid dat erbij is gekomen om de celdeuren te openen). Een ander knelpunt is dat andere functionarissen dan PIW-ers, bijvoorbeeld een arts of tandarts, die in een meerpersoonscel moeten zijn vaak (te) lang moeten wachten voor er twee PIW-ers zijn. Dikwijls wordt dan

van de voorschriften afgeweken. Een andere reden waarom dat gebeurt, is dat men niet inziet waarom het onveilig zou zijn om alléén een meerpersoonsceldeur te open. Dit was vooral het geval op afdelingen waar het personeel de gedetineerden goed kent en daar waar het personeel gewend is om deuren van zaaltjes met meer dan twee personen wel alleen te mogen openen.

Een op de drie PIW-ers voelt zich veilig bij het werken op een afdeling met meerpersoonscellen; een kwart voelt zich niet veilig. De overige 41% voelt zich noch expliciet veilig noch expliciet onveilig. In Tilburg en in Breda voelen PIW-ers zich veiliger dan gemiddeld. Ruim 60% vindt het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen veiliger dan op een afdeling met meerpersoonscellen; in Limburg Zuid geldt dit zelfs voor 83%. Volgens 18% van de PIW-ers is het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen niet veiliger dan op een afdeling met meerpersoonscellen; in Tilburg is de helft van de PIW-ers deze mening toegedaan.

Voor de PI's De Achterhoek, Breda en Vught is bekeken welke factoren het beste de ervaren veiligheid bij het werken met meerpersoonscellen voorspellen. De uitkomsten staan in tabel 10. In de eerste kolom staat voor elk factor de afzonderlijke samenhang met de ervaren veiligheid bij het werken met meerpersoonscellen en in de twee de kolom de unieke samenhang ten opzichte van alle andere factoren.²⁵ Deze laatste kolom is het belangrijkste.

Drie factoren blijken de ervaren veiligheid bij het werken met meerpersoonscellen te voorspellen: agressie op de werkvloer, de hoeveelheid werk en de PI Breda. Er blijkt dat de PIW-ers zich veiliger voelen bij het werken op een afdeling met meerpersoonscellen naarmate er minder agressie voorkomt op de werkvloer en zij minder werkdruk ervaren. Daarnaast voelen de PIW-ers in Breda zich veiliger dan die in De Achterhoek en Vught. Een verklaring voor deze laatste bevinding moet gezocht worden in andere factoren dan die in tabel 10 vermeld staan, want daarvoor is gecorrigeerd.

25 Door het tegelijkertijd opnemen van alle variabelen in de analyse (=multivariate analyse) wordt uitgesloten dat een verband kan worden verklaard door een van de andere factoren. Zo komt de steun van de leidinggevende uit de multivariate analyse niet naar voren, terwijl deze in de bivariate analyse naar voren komt als een van de sterkst met de ervaren veiligheid samenhangende factoren. De steun van de leidinggevende blijkt vrij sterk samen te hangen met andere factoren; de unieke samenhang met de ervaren veiligheid is maar klein.

Tabel 10: Uitkomsten regressie-analyse ter verklaring van de ervaren veiligheid bij het werken met meerpersoonscellen (n=177)

	ρ (bivariaat)	β (multivariaat)
Agressie op de werkvloer	-,40	-,27**
Kwantitatieve werkbelasting	-,28	-,22**
PI Breda	,17	,19*
Autonomie	,21	,09
Rolconflict	-,21	,08
Sociaal-emotioneel leiderschap	,18	,05
Structurering	,15	-,03
Veiligheidsmaatregelen	,16	,11
PIW-ers betrokken bij selectie	,17	,10
Naleven regels door collega's	-,17	-,09
Zelf naleven mpc-voorschriften	,10	,03
Ervaren steun van collega's bij werk met mpc	,23	,12
Ervaren steun van leidinggevende bij werk met mpc	,36	,05
Zorgvuldige selectie van gedetineerden voor mpc	,28	,09
Gedetineerden soms onder dwang naar een mpc	-,11	,14
Leeftijdsklasse	-,08	-,06
Aantal dienstjaren	-,15	-,05
R ²		26%

1 Score 1-5: zeer onveilig ... zeer veilig

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

4.5.4 Selectie van gedetineerden

Samenvatting

De selectie van gedetineerden vindt volgens de PIW-ers lang niet altijd zorgvuldig plaats. Het betrekken van de PIW-ers, de medische dienst en de psycholoog bij de selectie verschilt tussen de PI's. Aan de contra-indicaties voor mpc houden de PI's zich niet strikt, mede door de weinig specifieke omschrijving ervan, het niet gevuld kunnen krijgen van de meerpersoonscellen bij strikte toepassing en de eigen inschatting die men wenst te maken of gedetineerden geschikt zijn voor een meerpersoonscel. In bijna alle PI's worden, volgens de PIW-ers, gedetineerden soms onder dwang in een meerpersoonscel geplaatst.

Details

Voorafgaand aan de plaatsing in een meerpersoonscel vindt eerst een selectieprocedure plaats, waarin de gedetineerde op z'n minst dient te worden gescreend op factoren die een contra-indicatie voor het verblijf in een meerpersoonscel vormen. Daarnaast wordt er in meer of mindere mate geselecteerd op gedrag en wordt gekeken of gedetineerden bij elkaar passen.

Als criteria voor een goede match worden met name gebruikt het al dan niet roken en de culturele achtergrond of geloofsovertuiging. De toepassing van de lijst met contra-indicaties wordt vaak als knelpunt genoemd. De contra-indicaties zijn volgens de geïnterviewden weinig specifiek geformuleerd. Zo is verslaving een contra-indicatie, maar het is niet duidelijk waar de grens ligt: 'mogen alcohol- en gokverslaafden niet in een meerpersoonscel?' Aan de andere kant is men van mening dat drugsverslaafden die goed zijn ingesteld op methadon probleemloos in een meerpersoonscel kunnen. Bij strikte toepassing van verslaving als contra-indicatie kunnen de meerpersoonscellen, aldus de geïnterviewden, niet bezet (gehouden) worden.

Volgens iets minder dan de helft van de PIW-ers worden zij altijd bij het selectieproces betrokken; volgens een derde van de PIW-ers gebeurt dit soms. Twintig procent zegt dat PIW-ers niet bij de selectie betrokken worden. In PI De Achterhoek geldt dit voor bijna de helft van de PIW-ers, terwijl in Tilburg 95% aangeeft dat PIW-ers altijd bij de selectie worden betrokken.

De observatieperiode is in de praktijk vaak korter dan aangegeven in het Plan van Aanpak (PvA). In het PvA wordt doorgaans een periode van 2 à 3 weken genoemd, maar in de praktijk is dit vaak een week. Wanneer er geen wachtlijst is voor de meerpersoonscellen, is deze termijn soms nog korter. Eén medische dienst benadrukt dat bij doorplaatsing na een week of eerder de medische screening niet adequaat verloopt, omdat de uitslag van de test op open tuberculose nog niet bekend is. Verder leidt de snelle doorstroming ertoe dat er een 'omgekeerde' matching van gedetineerden plaatsvindt: dit betekent dat twee gedetineerden zonder voorafgaande matching bij elkaar worden gezet, waarna vervolgens wel blijkt of dit goed gaat. Deze handelwijze leidt vervolgens weer tot nieuwe verhuizingen als de samenplaatsing niet succesvol blijkt.

De rol van de medische dienst en van de psycholoog bij de selectie van gedetineerden voor de meerpersoonscellen is niet in alle PI's dezelfde. In sommige PI's zijn zij actief betrokken bij de screening, bij andere PI's screent de afdeling (PIW-ers en afdelingshoofd) aan de hand van het lijstje met contra-indicaties en worden de medische dienst en psycholoog alleen om advies gevraagd indien men dit nodig acht. Een deel van de psychologen heeft zich bewust gedistantieerd van actieve betrokkenheid bij de (invoering van de) meerpersoonscellen, overeenkomstig de richtlijn die door het Nederlands Instituut van Psychologen is opgesteld. Zij zeiden niet mee te willen werken aan het opstellen van contra-indicaties voor mpc omdat een dergelijke lijst ten onrechte zou impliceren dat iemand zonder deze indicaties geschikt is voor plaatsing op een meerpersoonscel.

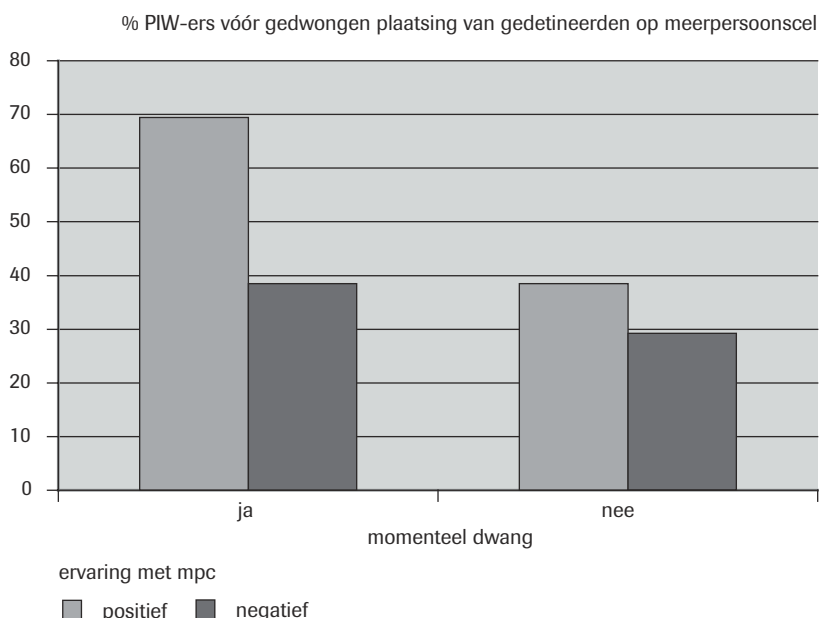
Van de PIW-ers vindt de helft dat de selectie van gedetineerden niet zorgvuldig gebeurt; 20% noemt de selectie wel zorgvuldig. In Limburg Zuid en Tilburg zijn de PIW-ers positiever over de zorgvuldigheid van de selectie dan

in de overige PI's. Naarmate de PIW-ers meer worden betrokken bij de selectie wordt de selectie positiever beoordeeld ($r^{26}=0,47$).

Volgens 64% van de PIW-ers worden gedetineerden soms gedwongen om in een meerpersoonscel te gaan. Dit verschilt tussen PI's, maar nog sterker tussen PI-locaties. Van de twintig locaties zijn er twee, te weten Overmaze en Tilburg, waar minimaal tweederde van de PIW-ers zegt dat er geen dwang wordt toegepast. In de overige 18 locaties zegt de helft (48%) of meer van de PIW-ers dat soms dwang wordt toegepast.²⁷ Het blijkt dat de ervaringen van PIW-ers met het werken op mpc-afdelingen negatiever zijn naarmate er meer of vaker dwang wordt uitgeoefend ($r=0,24$).

Over de vraag of gedetineerden zouden moeten kunnen kiezen of ze in een meerpersoonscel willen, lopen de meningen uiteen: iets meer dan een derde van de PIW-ers is het hiermee eens, maar een bijna even grote groep niet. PIW-ers blijken sterker van mening te zijn dat gedetineerden inspraak moeten hebben naarmate hun ervaringen met het werken met meerpersoonscellen slechter zijn ($\beta=0,35$) én naarmate er momenteel sterker sprake is van vrijwilligheid ($\beta=0,21$). Nadere analyse (zie figuur 1) leert dat alleen de

Figuur 1: Percentage PIW-ers dat vindt dat gedetineerden gedwongen in een meerpersoonscel geplaatst mogen worden, naar huidige keuzesituatie en huidige ervaring met mpc

26 r staat voor de correlatie (samenhang) tussen twee variabelen.

27 In elke van deze 18 locaties antwoordt 48% of meer van de PIW-ers 'neutraal' tot 'geheel eens' op de stelling 'Gedetineerden worden soms gedwongen om naar een meerpersoonscel te gaan'.

PIW-ers die momenteel te maken hebben met onvrijwillige plaatsing van gedetineerden in de meerpersoonscellen en die tevens hun ervaringen met mpc positief noemen in meerderheid voor onvrijwillige samenplaatsing van gedetineerden zijn.²⁸ In PI's waar momenteel plaatsing op basis van vrijwilligheid plaatsvindt, zijn PIW-ers altijd in meerderheid voor vrijwillige plaatsing. Ook als hun ervaringen met mpc negatief zijn, verwacht men kennelijk niet dat onvrijwillige plaatsing de situatie zou verbeteren. In de interviews werd wel enkele keren aangegeven dat de vrijwilligheid (mede) de oorzaak is van problemen.

Ten slotte verwacht driekwart van de PIW-ers meer problemen dan nu wanneer besloten wordt om de plaatsing in meerpersoonscellen verplicht te stellen. Deze verwachting is sterker naarmate de huidige ervaringen met meerpersoonscellen slechter zijn en naarmate men meer voorstander is van plaatsing op basis van vrijwilligheid. Vooral de combinatie van verplichte plaatsing in een meerpersoonscel met een toename van het aantal uren dat men dagelijks 'achter de deur' zit, wordt negatief beoordeeld. Goede selectie en matching van gedetineerden wordt bij verplichte plaatsing op een meerpersoonscel zeer belangrijk gevonden.

Psychologen zijn verdeeld over verplichte plaatsing in een meerpersoonscel: een deel vindt het een slechte zaak, terwijl andere zeggen dat dit het beste alternatief is bij het bestaan van meerpersoonscellen. OR-leden verwachten meer agressie en daardoor meer onveiligheid voor PIW-ers. Onder andere functionarissen heerst soms de mening dat verplichte plaatsing van gedetineerden in meerpersoonscellen meer rust in de inrichting brengt. In de PI's waar nu al relatief vaak dwang wordt toegepast, lijkt de mening over onvrijwillige plaatsing in het algemeen iets positiever dan in de PI's waar nu nog weinig of geen dwang wordt gebruikt.

4.5.5 Werkdruk, werkbeleving en ziekteverzuim

Samenvatting

In de zeven PI-locaties voldoet het aantal PIW-ers op elk moment van de dag aan de eisen. De personele capaciteit voor arbeid, recreatie en sport is overal voldoende. Het aantal plaatsen op de arbeid is in een aantal PI's echter te klein om alle gedetineerden te kunnen laten werken.

Ruim tachtig procent van de PIW-ers vindt het werken op een mpc-afdeling zwaarder dan op een afdeling met alleen eenpersoonscellen. PIW-ers die werken met meerpersoonscellen ervaren vaker rolconflict en meer agressie in hun werk dan PIW-ers die alleen met eenpersoonscellen werken. Zij oordelen ook minder positief over de veiligheidsmaatregelen in de PI en over hun werkrooster. Minder dan de helft van de PIW-ers ervaart

28 In deze analyse (N=158) zijn degenen die 'neutraal' antwoordden buiten beschouwing gelaten.

voldoende steun van de leidinggevende op een mpc-afdeling. Psychologen ervaren nauwelijks extra werklast als gevolg van mpc. Een aantal medische diensten signaleert wel een aan mpc gerelateerde extra werklast. Het ziekteverzuim is op de meeste locaties begin 2004 lager dan een jaar eerder en het verloop onder personeel is niet toegenomen.

Details

Werkdruk op afdelingen met meerpersoonscellen

Op alle locaties zijn extra PIW-ers aangesteld op de afdelingen met meerpersoonscellen. Het aantal PIW-ers voldoet volgens de geïnterviewden op elk moment van de dag aan de eisen. Op enkele locaties wordt als knelpunt genoemd dat extra PIW-ers worden weggehaald door andere afdelingen (zonder meerpersoonscellen) als daar zieken zijn. Een ander knelpunt is de PIW-capaciteit op de momenten dat in- of uitsluiten van de gedetineerden moet plaatsvinden. Vaak is er één persoon bijgekomen voor het in- en uitsluiten op diverse afdelingen. Op alle afdelingen moet dit op hetzelfde tijdstip gebeuren. De lange wachttijd maakt dat men alleen gaat in-/uitsluiten en zodoende de veiligheidsvoorschriften niet opvolgt.

Voor de dagelijkse activiteiten is er op verscheidene locaties bij de arbeid krapte aan plaatsen voor gedetineerden, waardoor er een wachtlijst is. Dit wordt niet alleen aan het toegenomen aantal gedetineerden geweten, maar ook aan bezuinigingen. Voor sport en recreatie is in het algemeen wel genoeg capaciteit: de groepen zijn iets groter, waardoor er geen extra personeel nodig is. Het aantal uren recreatie is op een aantal locaties recentelijk (per 1 april) teruggebracht, maar ook dit is een gevolg van de bezuiniging.

Het werken op een mpc-afdeling wordt door 81% van de PIW-ers zwaarder gevonden dan het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen. In Tilburg en Breda zijn PIW-ers minder vaak deze mening toegedaan dan in de overige PI's. Een deel van de geïnterviewde PIW-ers zegt met name geestelijk zeer vermoeid te zijn aan het einde van een werkdag. De extra werklast wordt veroorzaakt door het feit dat er extra taken zijn bijgekomen ten opzichte van het werk met louter eenpersoonscellen. Met name betreft dit het matchen van gedetineerden ('wie mogen en willen bij elkaar') en de vele verhuizingen als gevolg hiervan. De toegenomen werklast leidt er soms toe dat bepaalde 'minder noodzakelijke' taken erbij inschieten, bijvoorbeeld het bijwonen van het multidisciplinair overleg of het overleg van een werkgroep mpc.

Twee van de drie PIW-ers voelen zich voldoende gesteund door hun collega's om goed te kunnen werken op een mpc-afdeling; 9% ervaart onvoldoende steun van collega's (in de PI Breda is dit 18%). De steun van de leidinggevendenden noemt 38% voldoende en 29% onvoldoende. Vooral in de

PI Limburg Zuid is men hierover negatief: 40% voelt zich door de leidinggevende onvoldoende gesteund bij het werken met meerpersoonscellen. In Tilburg is men hierover het meest positief: 60% zegt voldoende steun van de leidinggevende te krijgen.

Wat de werklast voor andere functionarissen betreft, geldt dat de medische diensten sinds de invoering van de meerpersoonscellen extra tijd kwijt zijn aan mpc-gedetineerden die voor zaken komen waaraan de celgenoot zich stoort of kan storen (snurken, zweetvoeten). Op één locatie kosten de celbezoeken meer tijd vanwege de verplichting dat twee PIW-ers de celdeur openen. Deze medische dienst zegt door het extra werk te beknibbelen op de duur van consulten en op het uitvoeren van de administratieve werkzaamheden. De psychologen ervaren over het algemeen weinig extra werkdruk anders dan een stijging die gelijk is aan de groei van het aantal gedetineerden. Eén psycholoog heeft echter met een stijging van het aantal patiënten te maken die klachten voorwenden om niet (meer) in een meerpersoonscel te hoeven.

Volgens de meeste OR-leden heeft de invoering van meerpersoonscellen geen knelpunten in het arbobeleid veroorzaakt. Op één locatie wordt meer overgewerkt en in een andere zijn de cellen minder schoon.

Werkbeleving

In deze paragraaf worden de uitkomsten op de schalen van de BASAM beschreven. De BASAM-vragen zijn voorgelegd in drie PI's (Achterhoek, Breda en Vught). Ter controle zijn de uitkomsten van de meting uit het najaar van 2003 – toen de meerpersoonscellen nog niet bestonden – opgenomen. De resultaten van de gemiddelde schaalscores staan weergegeven in tabel 11. Alleen de schaalgemiddelden die significant verschillen tussen epc en mpc staan vermeld. Hoe hoger de schaalscore, hoe gunstiger de uitkomst: een hoge score op agressie betekent dat er geen of nauwelijks sprake is van agressie.

De PIW-ers die op een mpc-afdeling werken, verschillen op tien schalen van de PIW-ers die alleen met eenpersoonscellen werken. Op zes van deze schalen is er weliswaar sprake van een significant verschil, maar is dit verschil zo klein dat het weinig betekenis heeft. Voor alle verschillen geldt dat de uitkomst voor de PIW-ers die alleen met eenpersoonscellen werken hoger en dus gunstiger is.

Vier werkaspecten verschillen in grotere mate tussen de PIW-ers die wel en die niet met meerpersoonscellen werken. Ten eerste ervaren de PIW-ers die met meerpersoonscellen werken in iets sterkere mate een rolconflict, hetgeen met name inhoudt dat men tegenstrijdige opdrachten krijgt van anderen. Daarnaast oordelen zij negatiever over de veiligheid (dit betreft

vooral veiligheidsmaatregelen) en over agressie tijdens het werk. Ook over de werkroosters zijn zij minder positief. Voor al deze factoren geldt echter ook voor degenen die met meerpersoonscellen werken dat het gemiddelde oordeel eerder positief is dan negatief (aangezien de scores hoger zijn dan 3). Ten opzichte van de meting in het najaar van 2003 zijn de PIW-ers op een epc-afdeling op alle vier de fronten positiever. Degenen die op een mpc-afdeling werken verschillen ten opzichte van de meting in 2003 alleen ten aanzien van hun oordeel over de veiligheid: hierover zijn zij in geringe mate negatiever.

Tabel 11: Vergelijking van werkbeleving in 2004 tussen PIW-ers die wel en niet op een mpc-afdeling werken met als controlegroep de PIW-ers op epc-afdelingen in 2003¹

	mpc-2004	epc-2004	epc-2003 ²
<i>Relevant verschil (≥0,24)</i>			
Rolconflict	3,68 **	3,97 **	3,71 **
Veiligheid	3,26 **	3,54 **	3,41 *
Agressie	3,58 **	3,82 **	3,54 **
Werkrooster	3,57 **	3,82 **	3,49 **
<i>Zeer klein verschil</i>			
Rolonduidelijkheid	4,08 *	4,19 *	4,13
Kwantitatieve werkbelasting	2,38 *	2,52 *	2,43
Structurering	3,78 **	3,96 **	3,70 **
Conflict op de afdeling	3,80 *	3,92 *	3,77 **
Omgang met ingeslotenen	3,45 **	3,65 **	3,49 *
Structuur bieden aan ingeslotenen	3,74 **	3,87 **	3,85
<i>Geen verschil</i>			
Autonomie	-	-	-
Informatie uit eigen werk	-	-	-
Ervaren verantwoordelijkheid	-	-	-
Kennis van de werkresultaten	-	-	-
Sociaal-emotioneel leiderschap	-	-	-
Corrigerend leiderschap	-	-	-
Stimulerend leiderschap	-	-	-
Ondersteuning collega's	-	-	-
Openheid in communicatie	-	-	-
Integriteit	-	-	-
Seksuele intimidatie door collega's	-	-	-

1 De gemiddelden zijn gecorrigeerd voor leeftijd, sekse, aantal dienstjaren, PI en PI-locatie. Schaalscores liggen tussen 1 en 5; hoe hoger de score hoe gunstiger de uitkomst.

2 Verschillen getoetst met 'epc-2004'.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tabel 12: Ziekteverzuim en uitdiensttredingen eerste kwartalen van 2003 en 2004 in zeven PI-clusters

	Achterhoek	Breda	Vught	Rijnmond	Utrecht	Tilburg	Limburg	Totaal GW*
<i>Ziekteverzuim</i>								
2003	8,99%	8,63%	10,36%	9,65%	9,80%	5,53%	11,31%	9,54%
2004	9,82%	6,61%	7,63%	8,10%	8,16%	8,04%	10,61%	8,64%
<i>Verloop</i>								
2003	0	-**	7	2	3	0	8	
2004	1	-**	2	4	5	1	9	

* GW=Gevangeniswezen

** Geen kwartaalgegevens bekend

Ziekteverzuim en verloop

Bij de zeven PI's zijn gegevens opgevraagd over het ziekteverzuim en uitdiensttreding onder het personeel in het eerste kwartaal van zowel 2003 als 2004 (zie tabel 12).

In Breda en in Vught is het ziekteverzuim in het eerste kwartaal van 2004 duidelijk lager dan in het eerste kwartaal van 2003. Ook in de PI's Rijnmond, Utrecht en Limburg is sprake van een lichte daling. Alleen in Tilburg, waar het verzuim in 2003 erg laag was, en in mindere mate in de Achterhoek is het verzuim toegenomen. Het aantal uitdiensttredingen is alleen in Vught in het eerste kwartaal van 2004 duidelijk lager dan in het eerste kwartaal van 2003. In de overige PI's zijn de aantallen zo klein dat er geen uitspraken over stijging of daling gedaan kunnen worden.

4.5.6 Informatievoorziening en oordeel over mpc

Samenvatting

Het oordeel van de PIW-ers over mpc verschilt sterkt tussen de PI's. In totaal is ruim een derde van de PIW-ers negatief, een even grote groep neutraal en een kwart positief. In Limburg Zuid is men duidelijk negatiever dan gemiddeld en in Tilburg en Breda aanzienlijk positiever. Een positief oordeel (weergegeven in tabel 13) hebben vooral de PIW-ers die:

- zich veilig voelen bij het werken met meerpersoonscellen;
- het werken met meerpersoonscellen niet onveiliger vinden dan het werken met eenpersoonscellen;
- zich gesteund voelen door de leidinggevenden bij het werken met meerpersoonscellen;
- zich sterk verantwoordelijk voelen voor hun werk;
- zelf de keuze hebben gehad voor het werken met meerpersoonscellen;
- niet onder druk zijn gezet door hun leidinggevende om met meerpersoonscellen te werken;
- de mpc-cursus zinvol voor de praktijk vonden.

Als belangrijkste spanningsbronnen bij de mpc-plaatsing van gedetineerden worden op alle locaties de onderlinge problemen tussen celgenoten en het toepassen van de lijst met contra-indicaties genoemd. Over de eventuele invoering van mpc op grotere schaal (een groter percentage meerpersoons-cellen) en met een verplicht karakter verschillen de meningen binnen en tussen verschillende functiegroepen en PI's. Ook degenen die niet negatief staan tegenover de invoering van mpc onderstrepen dat er duidelijke voorwaarden moeten worden geformuleerd waaraan voldaan moet worden voor een verantwoord verloop van de invoering.

Tabel 13: Factoren die samenhangen met een positief oordeel over het werken met meerpersoonscellen (n=177)

	Effect op het oordeel over mpc
Veilig voelen bij het werken met mpc	+
Ervaren steun van leidinggevende bij werk met mpc	+
Ervaren verantwoordelijkheid	+
Zelf gekozen voor mpc	+
Werken met epc is veiliger dan met mpc	-
Druk van leidinggevende om te werken met mpc	-
Mpc-cursus is zinvol voor de praktijk	+
PI Breda	+
R ²	41%

Details

Het oordeel van de PIW-ers over de informatievoorziening door de directie over de invoering van mpc verschilt tussen de locaties. In Tilburg en Breda is men hier positief over. In Breda konden PIW-ers via het intranet suggesties doen en vragen stellen. Vooral in Nieuwersluis is men negatief over de informatievoorziening: er zou te weinig geluisterd zijn naar wensen en ideeën van de PIW-ers. In de overige PI-locaties zijn de PIW-ers niet expliciet positief of negatief over de informatievoorziening.

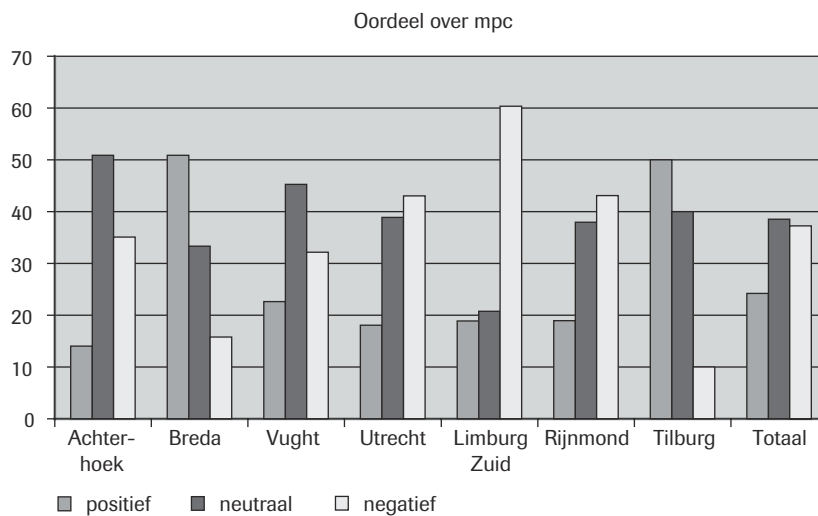
Op vier van de zeven PI-locaties, te weten Tilburg, De Schie, Vught en Limburg Zuid leeft het fenomeen mpc niet meer onder de PIW-ers. Men is eraan gewend, het is geaccepteerd. Op de andere locaties wordt benadrukt dat vooral de *gevolgen* van mpc leven: de vele verhuizingen, de drukte op de afdeling en dergelijke. Andere ervaren gevolgen van mpc die genoemd worden, zijn minder contact tussen PIW-ers en gedetineerden, minder overzicht door het grotere aantal gedetineerden en minder veiligheid.

Voor een totaaloordeel over het werken met meerpersoonscellen is een schaal 'oordeel over mpc' ($\alpha=0,82$) gemaakt, die bestaat uit drie items:

- hoe staat u tegenover meer personen op een cel?
- wat zijn uw persoonlijke ervaringen met mpc?
- bent u tevreden over uw werk in mpc?

In figuur 2 staat het oordeel van de PIW-ers per PI. In totaal is een kwart positief over mpc en van de rest is de helft negatief en de helft neutraal. In PI Limburg Zuid is het aandeel PIW-ers dat negatief is over mpc duidelijk groter dan in de overige PI's, terwijl de PIW-ers in Breda en in Tilburg relatief positief zijn.

Figuur 2: Oordeel over mpc naar PI

Vervolgens is gekeken welke factoren samenhangen met het oordeel over mpc. De uitkomsten staan in tabel 14. De sterkste samenhang met het oordeel over het werken met meerpersoonscellen heeft de ervaren veiligheid: hoe veiliger men zich voelt, hoe positiever het oordeel. Ook de relatieve veiligheid van mpc-afdelingen ten opzichte van een afdeling met alleen eenpersoonscellen speelt een rol. Indien de PIW-ers het werken op een epc-afdeling veiliger achten dan op een mpc-afdeling, zijn zij minder positief over mpc (ook al achten zij het werken met meerpersoonscellen wel veilig). Daarnaast zijn de PIW-ers positiever over het werken met meerpersoonscellen naarmate zij meer steun van hun leidinggevende ervaren bij het werken met meerpersoonscellen en naarmate zij zich meer verantwoordelijk voelen voor hun werk. Ook de vrijwilligheid die er bestond voor PIW-ers om met meerpersoonscellen te gaan werken, speelt een rol: PIW-ers zijn positiever over mpc naarmate zij het meer als hun eigen keuze ervaren om met meerpersoonscellen te werken. Los hiervan geldt dat degenen die door hun leidinggevendenden onder druk zijn gezet minder positief zijn over het werken met meerpersoonscellen zijn. Degenen die de mpc-cursus zinvol vonden voor de praktijk zijn positiever over mpc. Ten slotte blijkt dat PIW-ers in Breda positiever over mpc zijn dan hun collega's in De Achterhoek en Vught (ongeacht hun scores op de andere aspecten, dus ongeacht de ervaren veiligheid, steun door leidinggevende, et cetera).

Tabel 14 Uitkomsten regressie-analyse ter verklaring van het oordeel over het werken¹ met meerpersoonscellen (n=177)

	ρ (bivariaat)	β (multivariaat)
veilig voelen bij het werken met mpc	,49	,26**
ervaren steun van leidinggevende bij werk met mpc	,40	,19*
zelf gekozen voor mpc	,30	,18**
ervaren verantwoordelijkheid	,15	,18**
werken met epc is veiliger dan met mpc	-,34	-,16*
druk van leidinggevende om te werken met mpc	-,33	-,16*
mpc-cursus is zinvol voor de praktijk	,19	,14*
PI Breda	,29	,18*
autonomie	,18	-,02
kwantitatieve werkbelasting	-,19	,00
stimulerend leiderschap	,14	-,13
veiligheid	,25	-,04
conflict op de afdeling	-,19	-,05
agressie	-,22	,09
rooster	,26	,06
PIW-ers betrokken bij selectie	,21	-,02
naleven regels door collega's	-,22	,01
zelf naleven mpc-voorschriften	,17	-,02
werken met mpc is zwaarder dan met epc	-,27	-,08
ervaren steun van collega's bij werk met mpc	,28	,06
zorgvuldige selectie van gedetineerden voor mpc	-,21	,01
gedetineerden soms onder dwang naar mpc	-,18	-,11
aantal dienstjaren	-,17	-,05
PI De Achterhoek	-,17	-,05
R2		41%

1 Score 1-5: zeer negatief zeer positief
* p<0,05; ** p< 0,01

Op de vraag hoe collega's staan tegenover het feit dat men op een mpc-afdeling werkt, zegt een kwart van de PIW-ers dat de meeste hier negatief tegenover staan. Volgens 16% staan de meeste collega's er positief tegenover; iets meer dan een derde zegt 'neutraal' en een kwart geeft aan het niet te weten. Overigens wordt de mening van collega's in Breda en Tilburg positiever ingeschat dan in de andere PI's. De mening van de partner, indien men die heeft, is iets beter bekend en gemiddeld iets negatiever: slechts 8% staat er positief tegenover dat hun partner op een mpc-afdeling werkt, de helft is neutraal en 31% is negatief. Men schat de mening van collega's en partner over het werken op mpc positiever in naarmate de eigen ervaringen met mpc beter zijn. Verder is bijna de helft (46%) minder tevreden over zijn huidige werk op mpc dan over zijn werk vóór de invoering van de meerpersoonscellen, terwijl 12% positiever is en de rest even tevreden is.

Spanningsbronnen en knelpunten bij de plaatsing van gedetineerden in meerpersoonscellen

De verschillende personele geledingen binnen alle onderzochte PI's noemen als belangrijkste spanningsbronnen bij de mpc-plaatsing van gedetineerden: de onderlinge problemen tussen celgenoten, variërend van snurken en zweetvoeten tot religieuze uitingen. Daarnaast vormt het toepassen van de contra-indicaties, zoals reeds gezegd, een bron van spanning voor het personeel: deze zaaien verwarring omdat ze niet specifiek genoeg zijn ('wat is verslaafd?' 'Mogen alcohol- of gokverslaafden ook niet in mpc?'). Ze frustreren omdat ze bij strikte toepassing te veel gedetineerden uitsluiten, waardoor de meerpersoonscellen moeilijk te bezetten zijn. Of er is ergernis dat de contra-indicaties niet nageleefd worden. Andere spanningsbronnen die genoemd worden zijn de kleine cellen, drugs, de druk van afdelingen op de psycholoog om een uitspraak of een gedetineerde geschikt is voor een meerpersoonscel, de werkdruk bij de BSD en de vele verplaatsingen.

Over de invoering van mpc op grotere schaal (een groter percentage meerpersoonscellen) en met een verplicht karakter verschillen de meningen binnen en tussen verschillen functiegroepen. Directieleden zijn in het algemeen het positiefst, afdelingshoofden en BSD-personeel zijn het negatiefst omdat zij meer agressie verwachten. Ook degenen die niet negatief staan tegenover de invoering van mpc onderstrepen dat er duidelijke voorwaarden moeten worden geformuleerd waaraan voldaan moet worden voor een verantwoord verloop van de invoering, zoals:

- PIW-ers moeten invloed kunnen blijven uitoefenen op de selectie van gedetineerden.
- Er moeten eenduidig te operationaliseren selectiecriteria komen.
- Bij een hoger percentage meerpersoonscellen kunnen met de huidige criteria (geen verslaafden op mpc) de cellen niet bezet (gehouden) worden.
- Voor een beheersbare situatie is er een maximum aan het percentage meerpersoonscellen op een afdeling. Op enkele locaties wordt aangegeven dat bij een hoger percentage meerpersoonscellen de mogelijkheden om 'mpc-zwakke' gedetineerden te spreiden minder worden, zodat ze in 'kliekjes' bij elkaar komen te zitten; dat versterkt de onveiligheidsgevoelens onder PIW-ers.
- Meer dan twee personen per cel is beter dan tweepersoonscelgebruik.
- Er moet een zekere vrijwilligheid blijven: gedetineerden zouden een bepaalde mate van inspraak moeten kunnen blijven behouden bij het kiezen van een celgenoot, omdat het voor de rust op de afdeling belangrijk is dat de onderhandelingscultuur tussen PIW-ers en gedetineerden in stand blijft.
- De ratio PIW-ers en gedetineerden moet ten minste gelijk blijven; bij bezuiniging op het aantal PIW-ers op mpc-afdelingen wordt gevreesd dat PIW-ers nog slechts 'sleutelboeren' zullen zijn en dat de onveiligheid

toeneemt, doordat men geen contact meer heeft met de gedetineerden en minder zicht krijgt op wat er speelt op de afdelingen.

- Over het effect van de voorgenomen beperking van de bedrijfstijd, waarbij gedetineerden per dag langer ingesloten zijn, lopen de meningen uiteen. De meeste PIW-ers verwachten meer agressie, maar er wordt tevens verondersteld dat in deze situatie de meerpersoonscellen populairder zullen worden, omdat men (in de avonden) gezelschap aan elkaar heeft.

5 Gedetineerden

5.1 Inleiding

Om in beeld te krijgen wat de effecten en gevolgen zijn van de invoering van mpc, alsmede hoe de gedetineerden hun detentie beleven en wat hun eventuele ervaringen zijn met het samen met een andere gedetineerde verblijven in één cel, hebben alle gedetineerden uit de zeven PI's waar meerpersoonscellen zijn gerealiseerd een vragenlijst (DKS-vragenlijst van de DJI) voorgelegd gekregen. In deze vragenlijst is aanvullend ook een set vragen opgenomen die betrekking heeft op de eventuele ervaring met dan wel de houding ten aanzien van mpc. Deze vragen staan in bijlage 5. Om de realiteit achter de cijfers in beeld te brengen zullen in dit hoofdstuk ook de bevindingen van de interviews met in totaal 42 mpc-gedetineerden worden betrokken.

De opzet van het hoofdstuk is als volgt. Allereerst wordt kort ingegaan op de respons en de samenstelling van de onderzoeksgroep. Vervolgens beschrijft paragraaf 5.3 de ervaringen van de mpc-gedetineerden. Daarbij gaat de aandacht vooral uit naar de aspecten die in de afspraken die in de *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik* zijn vastgelegd, met name de vrijwilligheid, de veiligheid, de inrichting van de cel, de privacy en de invulling van het dagprogramma. Paragraaf 5.4 behandelt vervolgens hoe de gedetineerden die in een eenpersoonscel verblijven staan tegenover mpc. Ten slotte worden in de paragrafen 5.5 en 5.6 mpc-gedetineerden en epc-gedetineerden vergeleken ten aanzien van hun mening over het detentieklimaat en over het verblijven in een meerpersoonscel.

Evenals in het vorige hoofdstuk wordt per thema eerst een beknopte samenvatting van de belangrijkste resultaten gegeven. Voor de lezer die geïnteresseerd is in de precieze cijfers volgt daarna een meer gedetailleerde beschrijving. De tabellen behorend bij paragraaf 5.3 en 5.4 staan in bijlage 7.

5.2 Respons

In totaal hebben 1.921 gedetineerden (47%) uit de zeven PI's met meerpersoonscellen deelgenomen aan het onderzoek. In alle betrokken inrichtingen heeft meer dan 40% van de benaderde gedetineerden de vragenlijst ingevuld geretourneerd. De redenen van non-respons zijn niet nader onderzocht.²⁹

²⁹ De bijna 40% non-respons op de DKS in 2003 wordt verklaard door ten eerste het 'geen zin' hebben om de lijst in te vullen; daarnaast door analfabetisme, de psychische gesteldheid en door afwezigheid tijdens de invulperiode (minder dan een etmaal). Bron: *Gedetineerd in Nederland*, DJI, 2003.

Tabel 15: Respons gedetineerden per PI

	Aantal	Responspercentage
Achterhoek	193	49%
Breda	241	53%
Vught	321	44%
Utrecht	371	50%
Limburg Zuid	215	42%
Rijnmond	527	44%
Tilburg	53	51%
Totaal	1.921	47%

Van de gedetineerden die deelgenomen hebben aan het onderzoek verbleven er 466 (24,3%) op dat moment in een meerpersoonscel (mpc-gedetineerden), 284 gedetineerden (14,8%) deelden eerder tijdens deze detentie een cel met een ander (ex-mpc-gedetineerden) en de overige 1.171 respondenten (61,0%) hebben geen enkele ervaring met een meerpersoonscel (niet-mpc-gedetineerden).

Op dit ogenblik zijn er in de zeven PI's in totaal 459 meerpersoonscellen. De vreemdelingenafdeling in Tilburg, die beschikt over 21 meerpersoonscellen, is niet in het onderzoek betrokken. Wanneer we ervan uitgaan dat op elke locatie alle meerpersoonscellen volledig bezet zijn, zouden er maximaal 876 gedetineerden in een meerpersoonscel ondergebracht zijn. Hiervan hebben er in totaal 466 (53,2%) de vragenlijst ingevuld. Gedetineerden die verblijven in Breda en Utrecht hebben in groten getale deelgenomen aan het onderzoek.

Tabel 16: Respons gedetineerden in meerpersoonscellen naar PI

	Aantal	Responspercentage
Achterhoek	52	53,1%
Breda	65	61,3%
Vught	54	45,0%
Utrecht	98	59,8%
Limburg Zuid	58	46,8%
Rijnmond	128	53,3%
Tilburg ³⁰	11	45,8%
Totaal	466	53,2%

30 Dit betreft alleen de preventievenafdelingen van het HvB. Op deze afdelingen zijn 12 mpc-cellen.

In tabel 17 is de samenstelling van de groep respondenten afgezet tegen die van de totale populatie gedetineerden in de zeven onderzochte PI's. Daaruit valt af te leiden dat vooral oudere gedetineerden, in Nederland geboren gedetineerden en gedetineerden die langer in de inrichting verblijven hebben deelgenomen aan het onderzoek.

Tabel 17: Samenstelling responsgroep en populatie naar leeftijd, geboorteland en detentieduur in de inrichting

	Respondenten	Populatie
<i>Leeftijd</i>		
jonger dan 20 jaar	4,6%	6,2%
20-29 jaar	36,3%	37,2%
30-39 jaar	33,9%	33,3%
40-49 jaar	17,7%	16,7%
50 jaar of ouder	7,4%	5,5%
<i>Geboorteland</i>		
Nederland	62,0%	45,4%
Turkije, Marokko	8,6%	12,3%
Suriname, Antillen	14,5%	14,8%
overig Europa	6,4%	8,8%
overig niet-Europa	8,4%	18,7%
<i>Detentieduur in PI</i>		
minder dan 1 maand	21,5%	25,4%
1-3 maanden	29,2%	30,5%
3-6 maanden	20,2%	21,4%
6-12 maanden	15,8%	14,0%
1-3 jaar	11,8%	8,4%
3 jaar of langer	1,4%	0,4%
n	1.921	5.178

5.3 Gedetineerden in meerpersoonscellen

5.3.1 Inleiding

Ongeveer 15% van de mpc-respondenten is van het vrouwelijk geslacht. Een kwart is jonger dan 25 jaar en 13% is 45 jaar of ouder. De helft heeft een Nederlandse culturele achtergrond, 15% een Turkse of Marokkaanse en 14% een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond. Voor de helft van de gedetineerden is het de eerste keer dat men in detentie zit.

Ongeveer 30% van de gedetineerden zat op het moment van het onderzoek korter dan 3 weken in een meerpersoonscel, 23% 3-6 weken, 30% 6-12 weken en 18% deelde meer dan 3 maanden de cel met een andere gedeti-

neerde. Een op de tien gedetineerden verblijft meer dan 3 maanden met dezelfde celgenoot in een cel. De helft heeft tot nu toe met één persoon de cel gedeeld, een kwart met twee verschillende personen en eveneens een kwart met drie of meer andere gedetineerden.

Een op de tien gedetineerden verblijft reeds in de eerste maand van hun detentie in een meerpersoonscel. In dit opzicht zijn er duidelijke verschillen tussen de locaties. Op sommige locaties komt niemand in de eerste maand van de detentie in aanmerking voor plaatsing, terwijl op andere (bijvoorbeeld Krimpen aan den IJssel) men reeds op de inkomstenafdeling in een meerpersoonscel verblijft.

De mpc-gedetineerden onderscheiden zich wat de samenstelling naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, recidive, resterende detentieduur en culturele achtergrond betreft niet van de andere gedetineerden in de betrokken inrichtingen. Alleen wat de tijd betreft die men momenteel in detentie zit, bestaat er een duidelijk verschil. Mpc-gedetineerden zitten in doorsnee korter in detentie dan gedetineerden die alleen in een cel verblijven.

5.3.2 *Vrijwilligheid: kiezen of delen?*

Samenvatting

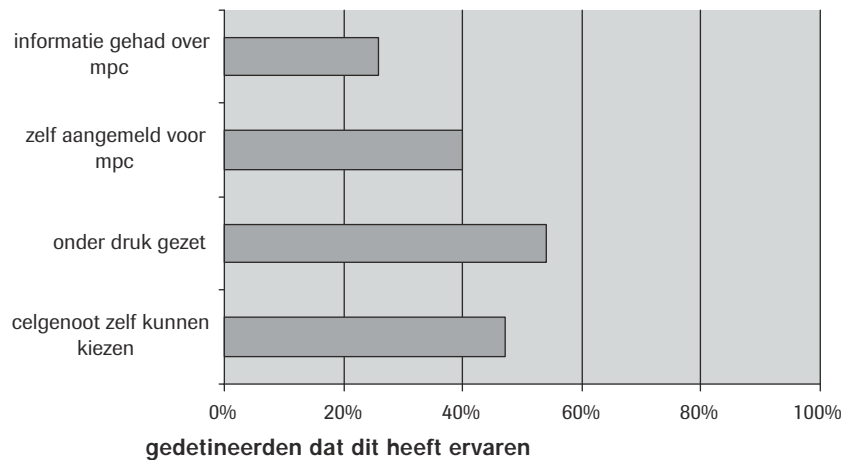
Een kwart van de mpc-gedetineerden vindt dat men vóóraf goed geïnformeerd is over het verblijf in een meerpersoonscel. In de meeste gevallen is deze informatie verstrekt door de directie. Van de gedetineerden zegt 40% zich zelf aangemeld te hebben voor een meerpersoonscel. Ongeveer 45% is helemaal niet onder druk gezet om naar een meerpersoonscel te gaan, 21% is een beetje onder druk gezet en een derde is sterk onder druk gezet. Iets meer dan 40% van de gedetineerden zegt dat het hen voordelen opleverde toen men aangaf dat men wel samen met iemand anders een cel wilde delen. Wat de mate van vrijwilligheid betreft, bestaan er duidelijke verschillen tussen de locaties. In Tilburg, Breda en Limburg Zuid heeft plaatsing in een meerpersoonscel in sterkere mate een vrijwillig karakter dan op de andere locaties.

Details

In figuur 3 zijn de belangrijkste uitkomsten weergegeven op de vragen die betrekking hebben op de mate van vrijwilligheid. Daaruit valt af te leiden dat iets meer dan een kwart van de gedetineerden, zowel in de HvB's als in de gevangenissen, van mening is dat men vóóraf goed geïnformeerd is over het verblijf in een meerpersoonscel en dat 74% vindt dat dit niet het geval is geweest. Alleen in Tilburg en op de locaties Overmaze en Wolvenplein vindt meer dan de helft van de gedetineerden dat men voldoende informatie heeft gekregen. In bijna alle gevallen is men over het verblijf geïnformeerd door de directie. Belangrijke bronnen van informatie zijn daarnaast vooral

kranten en schriftelijke of mondelinge voorlichting geweest. De helft heeft de informatie gekregen via de PIW-ers. Gedetineerden die in een gevangenis verblijven zijn wat vaker door de PIW-ers geïnformeerd over mpc dan gedetineerden in een HvB.

Figuur 3: Aspecten van vrijwilligheid rondom mpc met percentage

Van de gedetineerden zegt 40% zich *zelf* aangemeld te hebben voor een meerpersoonscel. Dit geldt in gelijke mate voor de gedetineerden in de HvB's en in de gevangenissen. Tussen de PI's bestaan er in dit opzicht aanzienlijke verschillen. Alleen in Limburg Zuid, Vught, Tilburg en Breda zegt een meerderheid van de gedetineerden dat men zich op eigen initiatief heeft aangemeld, terwijl in Utrecht, Rijnmond en Achterhoek meer dan 70% van de gedetineerden aangeeft dat dit niet het geval is geweest. Tweederde van de ex-mpc-gedeteneerden zegt dat voorafgaand aan hun mpc-verblijf gevraagd is of men samen met een ander in een cel zou willen verblijven. Alleen op de locaties Wolvenplein en Nieuwegein van de PI Utrecht zegt minder dan de helft dat dit het geval is geweest. Van de niet-mpc-gedeteneerden zegt 45% dat gevraagd is of men samen met iemand anders in één cel zou willen verblijven. Op de locaties Wolvenplein en Nieuwegein (PI Utrecht), Zutphen (PI Achterhoek) en de Stadsgevangenis (PI Rijnmond) geeft minder dan 30% van de betrokkenen aan dat dit het geval is geweest.

Een indicatie voor de mate waarin sprake is van vrijwilligheid met betrekking tot het verblijven in een meerpersoonscel is de wijze waarop een einde komt aan dit verblijf. Van de 284 gedetineerden die eerder tijdens hun detentie op een meerpersoonscel verbleven, heeft 32% zelf of de celgenoot overplaatsing aangevraagd naar een eenpersoonscel; 37% is overgeplaatst naar een andere afdeling, locatie of PI. Overplaatsing naar een eenpersoonscel op eigen verzoek komt in gevangenissen wat meer voor dan in HvB's. In

Rijnmond (met name op de locaties De Schie, Stadsgevangenis en Krimpen aan den IJssel) en Limburg Zuid (Overmaze) is het eigen verzoek tot overplaatsing naar een eenpersoonscel de belangrijkste reden voor het beëindigen van het samen verblijven in een cel, terwijl in Vught, Utrecht (met name op de locaties Nieuwersluis en Nieuwegein) en de locatie Ooyerhoek van de PI Achterhoek het gedwongen overplaatsen de belangrijkste reden is.

Ongeveer 45% van de gedetineerden is helemaal niet onder druk gezet om naar een meerpersoonscel te gaan, 21% is een beetje onder druk gezet en een derde is sterk onder druk gezet. Wat het al dan niet toepassen van drukmiddelen betreft, onderscheiden gevangenen zich volgens de betrokken gedetineerden niet van HvB's. In Tilburg, Breda en op de locatie Stadsgevangenis van de PI Rijnmond vindt een ruime meerderheid dat men helemaal niet onder druk gezet is om naar een meerpersoonscel te gaan, terwijl in de Achterhoek en op de locaties Nieuwegein (PI Utrecht) en Noordsingel (PI Rijnmond) ongeveer de helft van de gedetineerden juist vindt dat men sterk onder druk is gezet.

Om gedetineerden die in aanmerking komen voor een verblijf in een meerpersoonscel ertoe te bewegen om hiervan gebruik te maken, worden op sommige locaties extra stimuli aangeboden. Van de mpc-gedetineerden, zowel in de HvB's als in de gevangenen, zegt 42% dat het hun voordelen opleverde toen men aangaf dat men wel samen met iemand anders een cel wilde delen. In Limburg Zuid, Tilburg en Breda zegt 60% of meer van de gedetineerden dat dit het geval was, terwijl in Utrecht, de Achterhoek en op de locaties Noordsingel, de Stadsgevangenis en Krimpen a/d IJssel van de PI Rijnmond minder dan 40% aangeeft dat er van bepaalde voordelen sprake was. Vergeleken met personen die in een eenpersoonscel verblijven, krijgt 18% van de mpc-gedetineerden extra recreatietijd, 15% heeft extra bezoeken, 14% krijgt meer telefoontikken en 38% zegt andere extra faciliteiten, zoals bijvoorbeeld voorrang bij de arbeid, een extra tv, koelkast, of spelcomputer aangeboden te hebben gekregen.

Aan gedetineerden in gevangenen worden vaker extra faciliteiten aangeboden dan in HvB's. Ook in dit opzicht zijn er grote verschillen waar te nemen tussen de betreffende PI's. Met name in Limburg Zuid, Tilburg en Breda worden aan gedetineerden meer van de aangegeven faciliteiten geboden om het verblijf in een meerpersoonscel aantrekkelijker te maken. Vooral op afdelingen waar een mix van een- en meerpersoonscellen bestaat, lijken extra faciliteiten een effectief middel te zijn om gedetineerden tot de keuze voor het delen van de cel te bewegen. In Utrecht, de Achterhoek en Rijnmond worden nauwelijks extra voorzieningen aangeboden.

5.3.3 Keuze van celgenoot

Samenvatting

Bijna de helft van de mpc-gedetineerden heeft zelf de celgenoot kunnen kiezen. Met name in Limburg Zuid, Tilburg, Vught en Breda is dat het geval. Ongeveer 40% van de gedetineerden vindt het geen probleem om de cel te delen met een andere gedetineerde en eenzelfde deel heeft hier wel moeite mee. Ex-mpc-gedetineerden en niet-mpc-gedetineerden hebben veel vaker moeite met het samen verblijven in één cel. Een ruime meerderheid van de mpc-gedetineerden zegt zeker niet met méér dan twee personen één cel te willen delen. Een kwart zou dit misschien wel willen, althans wanneer men de celgenoten zelf zou mogen uitkiezen, en 4% zou dat zeker wel willen. Er ligt een relatie tussen weerstand tegen het delen van een cel, het toepassen van drang of dwang bij samenplaatsing en de mate waarin gedetineerden worden betrokken bij het kiezen van hun celgenoot.

Details

Iets minder dan de helft van de gedetineerden heeft zelf de celgenoot kunnen kiezen. In HvB's zegt 45% van de gedetineerden en in gevangenis 54% inspraak te hebben bij de keuze van de celgenoot. Ook in dit opzicht bestaan er grote verschillen tussen de inrichtingen. In Limburg Zuid, Tilburg, Vught en Breda zegt een meerderheid invloed te hebben gehad bij het kiezen van de persoon met wie men de cel deelt, terwijl in Utrecht en op de locatie Noordsingel (PI Rijnmond) dit nauwelijks het geval is geweest. Op de locaties Ooyerhoek (PI Achterhoek) en Krimpen a/d IJssel (PI Rijnmond) hebben gedetineerden wel een zekere invloed op de keuze van de celgenoot, maar niet op het al dan niet verblijven in een meerpersoonscel, terwijl op de locaties Wolvenplein (PI Utrecht) en de Stadsgevangenis (PI Rijnmond) juist de omgekeerde situatie het geval is.

Van de mpc-gedetineerden vindt 37% het geen probleem om de cel te delen, terwijl 43% hier wel moeite mee heeft. De overige 20% is het noch eens, noch oneens met deze stelling. Dit geldt zowel voor gedetineerden in HvB's als in gevangenis. De gedetineerden in Tilburg, Breda en op de locatie Overmaze (PI Limburg Zuid) vinden het in meerderheid geen probleem om een cel te delen. Op de locaties Wolvenplein en Nieuwegein (PI Utrecht), de Kruisberg (PI Achterhoek) en Krimpen a/d IJssel (PI Rijnmond) vindt een meerderheid van de gedetineerden het verblijven in een meerpersoonscel wel problematisch. Ex-mpc-gedetineerden (73%) en niet-mpc-gedetineerden (82%) hebben veel vaker moeite om een cel te delen. Een ruime meerderheid (70%) van de mpc-gedetineerden zegt zeker niet met méér dan twee personen één cel te willen delen. Een kwart zou dit misschien wel willen, althans wanneer men de celgenoten zelf zou mogen uitkiezen, en 4% zou dat zeker wel willen. Gedetineerden in HvB's verschillen in dit opzicht niet van mening met die in gevangenis.

Uit de telefonische interviews met personeelsleden en uit gesprekken met de gedetineerden is naar voren gekomen dat door de locaties op verschillende wijze invulling wordt gegeven aan het begrip vrijwilligheid. In Tilburg kunnen gedetineerden bij de intake aangeven of zij al dan niet in een meerpersoonscel willen. Wanneer men zegt dit niet te willen, blijft men op een eenpersoonscel. Daarnaast hebben alleen in Tilburg de gedetineerden vooraf een kennis-makingsgesprek om te kijken of men wel bij elkaar past. Gedetineerden in Limburg Zuid en Vught kunnen hun celgenoot in principe zelf kiezen. Indien dit niet lukt, wordt de keuze voor hen gemaakt. In Breda en Limburg Zuid kunnen gedetineerden, als het niet blijkt te klikken, een andere celgenoot kiezen of aangeven terug te willen naar een eenpersoonscel. Op meerdere locaties wordt bij binnenkomst aan de gedetineerde meegedeeld dat zij in een meerpersoonscel kunnen komen indien er geen contra-indicaties zijn. Daarnaast wordt actief gelobbied en getracht mensen over te halen. In Breda en Utrecht is het verblijf in een meerpersoonscel een voorwaarde om voor overplaatsing naar een afdeling met meer vrijheden in aanmerking te komen, terwijl in Rotterdam weigering een terugplaatsing naar een afdeling met minder privileges tot gevolg kan hebben. In Utrecht, Achterhoek, Vught en Rotterdam worden gedetineerden die blijven weigeren in een isoleercel geplaatst. Er ligt een relatie tussen weerstand tegen het delen van een cel, het toepassen van drang of dwang bij samenplaatsing en de mate waarin gedetineerden worden betrokken bij het kiezen van hun celgenoot.

5.3.4 Veiligheid

Samenvatting

Een op de zes mpc-gedetineerden voelt zich veiliger met een celgenoot dan alleen in een cel. Bijna 20% geeft aan dat de celgenoot soms of vaak agressief is en 5% zegt soms of vaak seksueel lastig gevallen te worden door hun celgenoot. Daarnaast zegt nog eens 3% van de mpc-gedetineerden wel eens door anderen dan de celgenoot seksueel lastig gevallen te worden (van de epc-gedetineerden is dit ook 3%). Mpc-gedetineerden voelen zich wat vaker niet veilig ten opzichte van PIW-ers dan gedetineerden die alleen in een cel zitten.

Details

Een op de zes gedetineerden is het eens met de stelling 'ik voel me veiliger met een celgenoot dan alleen in een cel'. Tweederde is het hiermee niet eens en de rest is het hiermee eens noch oneens. Op de locaties Wolvenplein (PI Utrecht) en de Schie (PI Rijnmond) vindt een op de drie gedetineerden zich in een meerpersoonscel wel veiliger dan alleen in een cel. Bijna 80% geeft aan dat de celgenoot (bijna) nooit agressief is, 13% zegt dat dit soms en 7% dat dit vaak het geval is. Ongeveer 95% zegt nooit of vrijwel nooit seksueel lastig gevallen te worden door hun celgenoot en 5% geeft aan dat dit soms

of vaak gebeurt. Daarnaast zegt nog eens 5% van de mpc-gedetineerden wel eens door anderen dan de celgenoot seksueel lastig gevallen te worden. In totaal zegt dus 8% van de mpc-gedetineerden wel eens seksueel lastig gevallen te worden. Bij de epc-gedetineerden is dit 3%. Mpc-gedetineerden voelen zich wat vaker niet veilig ten opzichte van één of meerdere PIW-ers dan gedetineerden die alleen in een cel zitten. Met name in Tilburg, Breda en de Achterhoek is dit het geval.

5.3.5 'Een cel is maar twee meter lang en nauw twee meter breed' ***(Jan Campert)***

Samenvatting

De meeste gedetineerden vinden de cel te klein voor twee personen. Tweederde vindt de ventilatie in de cel onvoldoende.

Details

De meeste cellen hebben een oppervlakte van 10m². Om de cellen geschikt te maken voor de huisvesting van twee personen zijn op alle locaties enkele aanpassingen doorgevoerd. Qua oppervlakte is de meerpersoonscel niet aangepast. Naast de plaatsing van een extra (stapel)bed, stoel, bergruimte, prikbord, is een afscherming van de toilet- en douchevoorziening aangebracht en is gezorgd voor extra ventilatie. Op sommige locaties worden daarnaast ook nog extra voorzieningen aangebracht zoals bijvoorbeeld een tweede koelkast, of een tweede tv.

Ruim 80% van de mpc-gedetineerden vindt de cel te klein voor twee personen; 10% vindt de cel wel groot genoeg. Op alle locaties vindt meer dan tweederde van de gedetineerden de cel te klein. Twee op de drie gedetineerden vindt dat in de cel onvoldoende ventilatie is; een kwart vindt de ventilatie wel voldoende. Op de locaties Overmaze (PI Limburg Zuid) en Krimpen aan den IJssel (PI Rijnmond) vindt ongeveer 90% van de daar verblijvende gedetineerden de ventilatievoorziening onvoldoende.

5.3.6 Privacy

Samenvatting

Ongeveer de helft van de gedetineerden vindt dat men altijd samen met de celgenoot op cel zit en twee op de drie gedetineerden heeft behoefte aan meer privacy. In dit opzicht blijken er aanzienlijke verschillen te bestaan tussen de locaties. Deze verschillen zijn voornamelijk een gevolg van het al dan niet werken met wisselroosters waardoor de celgenoten overdag niet hetzelfde programma volgen. De helft van de gedetineerden vindt het vervelend om in aanwezigheid van de celgenoot naar de wc te gaan. Op de locaties waar in de meerpersoonscel ook een douchevoorziening aanwezig is, vindt 40% van de daar verblijvende gedetineerden het vervelend om te douchen in aanwezigheid van de celgenoot.

Details

Ongeveer de helft van de gedetineerden zegt dat men altijd samen met de celgenoot op cel zit en dat er nooit momenten zijn dat men alleen is. In dit opzicht blijken er aanzienlijke verschillen te bestaan tussen de locaties. Deze verschillen zijn voornamelijk een gevolg van het al dan niet werken met wisselroosters waardoor de celgenoten overdag niet hetzelfde programma volgen. In Limburg Zuid, Tilburg en op de locaties Wolvenplein (PI Utrecht) en de Stadsgevangenis (PI Rijnmond) zegt tweederde of meer van de daar verblijvende gedetineerden dat er wel momenten zijn dat men alleen kan zijn in de cel, terwijl op de locaties Nieuwegein (PI Utrecht), de Kruisberg (PI Achterhoek) en Noordsingel (PI Rijnmond) minder dan een derde aangeeft dat men ook wel eens alleen in de cel verblijft.

Ongeveer twee op de drie gedetineerden hebben behoefte aan meer privacy. Op de locaties Nieuwegein en Nieuwersluis (PI Utrecht) en de Kruisberg (PI Achterhoek) heeft meer dan 80% van de gedetineerden behoefte aan meer privacy. Alleen in Tilburg zegt minder dan de helft hier behoefte aan te hebben. De behoefte aan meer privacy blijkt duidelijk verband te houden met het feit of men al dan niet onder druk is gezet om naar een meerpersoonscel te gaan ($r=-.39$) en het oordeel over de celgrootte ($r=-.31$). Sommige gedetineerden gaan creatief om met het gebrek aan privacy. Wanneer men de onbedwingbare behoefte had om zichzelf te bevredigen werd dit niet expliciet uitgesproken maar duidelijk gemaakt door aan te geven 'Ik wil me even terugtrekken, kun je de koptelefoon even opzetten?'

In alle meerpersoonscellen is een afgeschermd toilet aanwezig. Op sommige locaties is het ook mogelijk om in de cel te douchen. Een op de drie gedetineerden vindt het niet vervelend om in aanwezigheid van de celgenoot naar de wc te gaan, terwijl de helft dit wel vervelend vindt. Op de locaties Wolvenplein (PI Utrecht) en de Kruisberg (PI Achterhoek) heeft meer dan driekwart van de gedetineerden er moeite mee gebruik te maken van het toilet terwijl de celgenoot in de directe nabijheid is. Sommige gedetineerden zeggen hun behoefte net zolang op te houden tot het moment dat ze alleen op cel zijn of onderling afspraken te maken over het moment dat men naar het toilet gaat. Anderen zetten de tv of de radio op een hoger volume wanneer men gebruik gaat maken van het toilet. Op een aantal locaties is de aangebrachte afscherming van het toilet van dien aard dat inkijk mogelijk is. Sommige gedetineerden hebben daarom de kier van de toiletdeur met behulp van plastic afvalzakken dichtgemaakt om inkijk tegen te gaan.

Alleen in Limburg Zuid, locatie De Geerhorst, op sommige afdelingen van de PI Vught en op de locaties Nieuwersluis en Nieuwegein van de PI Utrecht is in de meerpersoonscel ook een douchevoorziening aanwezig. Ongeveer 35% van de daar verblijvende gedetineerden vindt het niet vervelend om te douchen in aanwezigheid van de celgenoot en 40% heeft hier wel moeite

mee. Van de gedetineerden die niet over een douche in de cel beschikken en daarom gebruik moeten maken van de gemeenschappelijke doucheruimte geeft overigens een derde aan het vervelend te vinden om in aanwezigheid van anderen te douchen.

5.3.7 Sociale omstandigheden

Samenvatting

Iets meer dan 40% van de gedetineerden vindt het gezellig om samen met iemand anders in één cel te verblijven. Het samenzijn met een celgenoot leidt er volgens 40% van de gedetineerden toe dat men minder snel gaat piekeren dan wanneer men alleen in een cel zit. Ongeveer 60% van de gedetineerden kan goed opschieten met de celgenoot en 20% zegt dat dit niet het geval is. Bijna de helft de helft zegt nooit of bijna nooit last te hebben van de celgenoot, 23% heeft soms last en 17% heeft altijd last van de celgenoot.

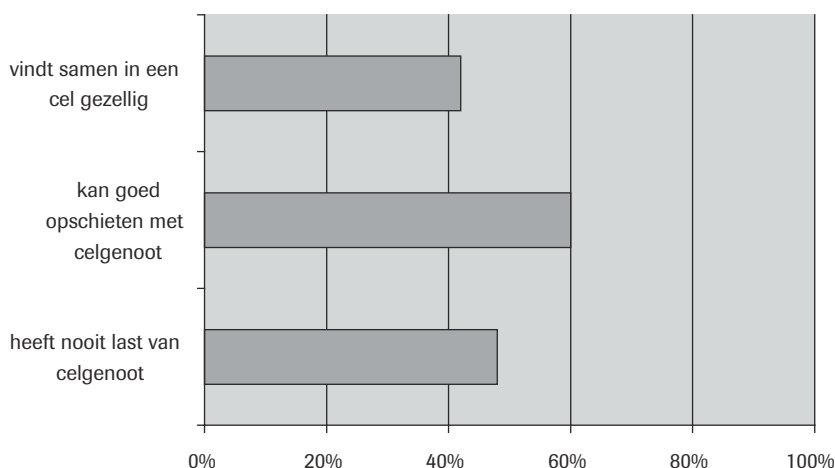
Ongeveer een op de drie gedetineerden zegt klachten te hebben ingediend die te maken hebben met het verblijf op een meerpersoonscel. Deze klachten hebben vooral betrekking op de voorgenomen plaatsing. Daarnaast wordt vooral bezwaar gemaakt tegen beperkingen in de dagbesteding en het niet gratis verstrekken van bepaalde voorzieningen.

Details

Iets meer dan 40% van de gedetineerden vindt het gezellig om samen in één cel te verblijven, terwijl een derde het niet gezellig vindt. De mate waarin men de aanwezigheid van een celgenoot in een meerpersoonscel gezelliger vindt, verschilt duidelijk per PI. In Tilburg en Breda vindt 70% of meer van de gedetineerden het samen verblijven gezelliger, terwijl op de locaties Wolvenplein en Nieuwegein (PI Utrecht) minder dan 20% deze mening is toegedaan. De mate waarin het samen verblijven in een cel gezellig gevonden wordt, is in sterke mate afhankelijk van het feit of men zich zelf heeft aangemeld ($r=.46$), men al dan niet onder druk is gezet om naar een meerpersoonscel te gaan ($r=-.51$) en of men zelf de celgenoot heeft kunnen kiezen ($r=.37$). Vrouwelijke gedetineerden (59%) vinden de aanwezigheid van een celgenoot gezelliger dan mannen (39%). Het oordeel over de celgrootte blijkt echter niet van invloed te zijn op de gezelligheid. Het samenzijn met een celgenoot leidt er volgens 40% van de gedetineerden toe dat men minder snel gaat piekeren dan wanneer men alleen in een cel zit en een derde vindt dat dit niet het geval is. De resterende duur van de detentie blijkt geen verband te houden met het al dan niet minder snel gaan piekeren.

In figuur 4 zijn de antwoorden op een aantal vragen die betrekking hebben op de relatie met de celgenoot weergegeven.

Figuur 4: Oordelen over celgenoot met bijbehorend percentage gedetineerden

Ongeveer 60% van de gedetineerden kan goed opschieten met de celgenoot en 21% zegt dat dit niet het geval is. In Tilburg, Breda en de locatie Nieuwersluis (PI Utrecht) zegt driekwart of meer van de gedetineerden goed op te kunnen schieten met de celgenoot, terwijl op de beide andere locaties van de PI Utrecht (Wolvenplein en Nieuwegein) minder dan een derde deze mening is toegedaan. Gedetineerden die zich zelf hebben aangemeld ($r=.37$), zelf hun celgenoot hebben gekozen ($r=.40$) en niet onder druk zijn gezet ($r=.42$) zeggen eerder goed op te kunnen schieten met hun celgenoot. Daarnaast is het gegeven dat men goed kan opschieten met zijn of haar celgenoot ook van invloed op de mate waarin het gezamenlijk verblijven in één cel gezellig wordt gevonden ($r=.67$). Sommige gedetineerden zijn familie van elkaar of kennen hun celgenoot al van voor hun detentie, hebben samen op school gezeten of in elkaars nabijheid gewoond. Andere gedetineerden hebben elkaar leren kennen tijdens het luchten of de recreatie. De meeste gedetineerden zeggen het prettig te vinden aanspraak te hebben, samen een spelletje te kunnen doen of tv te kijken. Daardoor gaat de tijd vlugger voorbij, verveelt men zich minder snel en gaat men ook minder snel piekeren. De gesprekken gaan doorgaans over alledaagse zaken, gemeenschappelijk hobby's of wat er op tv is. Ook problemen met de partner, verwachtingen ten aanzien van de straftoemeting of wat men na afloop van de detentie wil gaan doen, vormen soms onderwerp van gesprek. In één geval gaven twee celgenoten die in hetzelfde criminele milieu verkeerden openlijk te kennen toekomstplannen te smeden.

Iets minder dan de helft van de gedetineerden zegt nooit of bijna nooit last te hebben van de celgenoot, 23% heeft soms last en 17% heeft altijd last van

de celgenoot. In Tilburg en op de locaties Nieuwegein (PI Utrecht), de Kruisberg (PI Achterhoek) en de Stadsgevangenis (PI Rijnmond) heeft meer dan de helft van de gedetineerden soms of altijd last van zijn of haar celgenoot. Uit de gesprekken met de gedetineerden is naar voren gekomen dat het vaak 'huiselijke' zaken zijn waarvan men last heeft. Veelal gaat het om zaken als de keuze van het tv-programma, zappen, verschillende opvattingen ten aanzien van hygiëne, een ander dag- en/of nachtritme, snurken, roken, de behoefte om te praten e.d. Gedetineerden die zich zelf hebben aangemeld voor een verblijf in een meerpersoonscel ($r=-.36$) of hun celgenoot zelf hebben kunnen kiezen ($r=-.28$) hebben minder vaak last van hun celgenoot, terwijl gedetineerden die onder druk zijn gezet om naar een meerpersoonscel te gaan wel vaker last zeggen te hebben van hun celgenoot ($r=.43$). De celgrootte blijkt niet van invloed te zijn.

Ongeveer 35% van de gedetineerden heeft klachten ingediend die te maken hebben met het verblijf op een meerpersoonscel. In HvB's worden in verband met meerpersoonscellen niet meer klachten ingediend dan in gevangnissen. Het aantal gedetineerden dat dergelijke klachten heeft ingediend, verschilt wel per locatie. Op de locaties Nieuwegein (PI Utrecht) en Krimpen aan den IJssel (PI Rijnmond) zegt meer dan 60% van de daar verblijvende gedetineerden klachten te hebben ingediend. Gedetineerden die zich niet zelf hebben aangemeld voor plaatsing in een meerpersoonscel ($r=.33$), hun celgenoot niet zelf gekozen hebben ($r=.29$), onder druk zijn gezet om naar een meerpersoonscel te gaan ($r=.43$), vaker last hebben van hun celgenoot ($r=.43$) of een celgenoot hebben die vaker agressief is ($r=.38$) dienen eerder klachten in dan gedetineerden bij wie dit niet of minder vaak het geval is.

Volgens de door de inrichtingen verstrekte gegevens zijn in Breda en Nieuwersluis geen klachten ingediend.³¹ Op de andere locaties hebben de ingediende klachten vooral betrekking op de voorgenomen plaatsing in een meerpersoonscel. Daarnaast wordt vooral bezwaar gemaakt tegen beperkingen in de dagbesteding en het niet gratis verstrekken van bepaalde voorzieningen.

5.3.8 Dagbesteding

Samenvatting

In geen van de PI's verschillen de dagprogramma's voor mpc-gedetineerden van die van epc-gedetineerden. Evenals de gedetineerden die alleen in een cel verblijven, gaat ongeveer 85% van de mpc-gedetineerden naar de arbeid. Naast de arbeid bestaat de dagbesteding bij de meeste gedetineerden vooral uit sporten en luchten. Ongeveer 90% maakt minimaal eens per week gebruik van de bibliotheek, 26% gaat naar de crea en 41% volgt onderwijs.

31 De verstrekte gegevens zijn onjuist: op beide locaties zijn beklagzaken aanhangig gemaakt, zie hoofdstuk 3.

Wat de deelname aan deze activiteiten en het oordeel over de inhoud betreft, blijken er geen verschillen te zijn tussen mpc-gedetineerden en gedetineerden die alleen in een cel zitten. Ondanks deze activiteiten vindt tweederde van de mpc-gedetineerden dat men te lang op cel zit, terwijl 20% vindt dat dit niet het geval is.

Details

In geen van de PI's verschillen de dagprogramma's voor mpc-gedetineerden van die van epc-gedetineerden. Wel komt het voor dat mpc-gedetineerden voorrang krijgen indien er voor bepaalde activiteiten te weinig capaciteit beschikbaar is.

Ongeveer 85% van de mpc-gedetineerden gaat naar de arbeid. Ondanks dat mpc-gedetineerden op bepaalde locaties voorrang krijgen bij de arbeid verricht ook 85% van de epc-gedetineerden arbeid. Alleen in Breda verrichten mpc-gedetineerden duidelijk vaker arbeid dan degenen die alleen op cel zitten. De belangrijkste redenen waarom men arbeid verricht zijn dat men dan iets te doen heeft, om buiten de cel te zijn, om geld te verdienen of om contact te kunnen hebben met andere gedetineerden. Een op de zes gedetineerden gaat naar de arbeid omdat dit verplicht is.³² Tussen de verschillende PI's bestaan er duidelijke verschillen. De mpc-gedetineerden in Vught en Rijnmond zeggen vaker te werken om iets te leren, terwijl in Limburg Zuid geld verdienen vaker en iets om handen te hebben juist minder frequent als reden om arbeid te verrichten worden genoemd. Naast de arbeid gaat 60% van de gedetineerden minimaal eenmaal per week sporten, 89% naar de bibliotheek, 26% naar de crea en 41% volgt onderwijs. Ongeveer 85% maakt meer keren per week gebruik van de mogelijkheid om te luchten. Wat het deelnemen aan bepaalde activiteiten en het oordeel over de inhoud van deze activiteiten betreft, blijken er geen verschillen te zijn tussen mpc-gedetineerden en gedetineerden die alleen in een cel zitten. Ondanks deze activiteiten vindt tweederde van de mpc-gedetineerden dat men te lang op cel zit. Ongeveer 20% vindt dat dit niet het geval is. Uit de gesprekken met gedetineerden is naar voren gekomen dat de voorschriften met betrekking tot het openen van een meerpersoonscel soms tot gevolg hebben dat men langer dan noodzakelijk op cel moet verblijven omdat er geen tweede PIW-er bijtijds beschikbaar is.

In Vught en Breda is sinds de introductie van de meerpersoonscellen de dagbesteding niet aangepast. Op andere locaties wordt aan gedetineerden meer sport of recreatie aangeboden of krijgt men voorrang bij de arbeid. Uit financiële overwegingen is recentelijk op een aantal locaties (waaronder Nieuwersluis en De Kruisberg) het avondprogramma aangepast.

32 Deze verplichting geldt formeel alleen in regime van algehele gemeenschap.

5.4 Voor- en nadelen van verblijf in een meerpersoonscel

Samenvatting

Gedetineerden die alleen in een cel verblijven zien vooral de gezelligheid en het hebben van aanspraak als een belangrijk voordeel van mpc. Daarnaast beschouwt men het minder piekeren en het verkrijgen van extra faciliteiten zoals meer bezoeken, recreatietijd et cetera als een belangrijk voordeel. De helft van de gedetineerden ziet geen voordelen. Ongeveer driekwart van de niet-mpc-gedetineerden vindt de geringe mate van privacy en de beperkte ruimte belangrijke nadelen. Daarnaast ziet men ook nog de grotere kans op agressie, te weinig rust en te veel stress als belangrijke nadelen. Ongeveer 3% ziet geen nadelen in het delen van een cel.

Details

Aan de gedetineerden die op een eenpersoonscel verblijven, is gevraagd wat de belangrijkste voor- en nadelen zijn van het delen van een cel met een andere gedetineerde. Tijdens de interviews met de mpc-gedetineerden is hier ook op ingegaan.

Voordelen

De helft van de ex-mpc-gedetineerden zegt dat de gezelligheid en het hebben van aanspraak een belangrijk voordeel is van mpc. Daarnaast vindt een kwart het gegeven dat men minder piekert een belangrijk voordeel. Een op de tien noemt het verkrijgen van extra faciliteiten zoals meer bezoeken, recreatietijd et cetera een belangrijk voordeel. Iets minder dan de helft van de ex-mpc-gedetineerden ziet hierin geen voordelen.

Ook de niet-mpc-gedetineerden noemen vooral de gezelligheid als een belangrijk voordeel. Ongeveer een op de tien gedetineerden noemt de extra faciliteiten en het minder piekeren. Iets meer dan de helft ziet geen voordelen. Alleen in Tilburg en Breda ziet een meerderheid van de gedetineerden wel bepaalde voordelen van het delen van een cel met andere gedetineerde. Door de geïnterviewde mpc-gedetineerden werden dezelfde voordelen genoemd.

Nadelen

Ongeveer driekwart van de ex-mpc-gedetineerden en de niet-mpc-gedetineerden vindt de geringe mate van privacy een belangrijk nadeel. Ongeveer 70% van de ex-mpc-gedetineerden noemt de beperkte ruimte als een belangrijk nadeel. Daarnaast ziet men ook nog de grotere kans op agressie, te weinig rust en te veel stress als belangrijke nadelen. Ongeveer 3% ziet geen nadelen in het delen van een cel. Van de niet-mpc-gedetineerden zegt de helft de kleine ruimte een belangrijk nadeel te vinden en een derde wijst op de grotere kans op agressie. Een op de vijf gedetineerden noemt het gebrek aan rust en te veel stress belangrijke nadelen. Van deze groep gedeti-

neerden ziet 4% geen nadelen. Alleen in PI Breda en PI Achterhoek vormt de beperkte celruimte voor minder dan de helft van de gedetineerden een belangrijk nadeel. Verder voorzien vooral gedetineerden op de locatie Ooyerhoek (PI Achterhoek) een grotere kans op agressie bij het delen van een cel. Ook in de gesprekken met de gedetineerden die in een meerpersoonscel verblijven, worden de beperkte celruimte en het gebrek aan privacy het meest frequent als een belangrijk nadeel genoemd. Daarnaast vindt een aantal gedetineerden het gezamenlijk toiletgebruik, het langduriger in de cel moeten verblijven, verschillen in opvattingen over hygiëne en het moeten onderhandelen over welk tv-programma bekeken wordt een nadeel.

5.5 Vergelijking situatie van gedetineerden in meerpersoonscellen met die in eenpersoonscellen

Samenvatting

Om zicht te krijgen op de wijze waarop gedetineerden hun detentie beleven, is aan de gedetineerden een aantal stellingen voorgelegd die verwijzen naar verschillende aspecten van het detentieklimaat. Zowel de mpc- als de epc-gedetineerden zijn het meest positief als het gaat over de toekomstverwachting en de omgang met de andere gedetineerden. Het minst te spreken is men over de dagbesteding en de maatschappelijke integratie. Mpc-gedetineerden oordelen niet anders over de verschillende aspecten van het detentieklimaat dan epc-gedetineerden. Tussen de inrichtingen en locaties bestaat wel een aantal verschillen.

Beide groepen gedetineerden zijn ook in gelijke mate te spreken over de hygiënische toestand op de eigen afdeling en in de andere ruimtes. Zowel van de mpc-gedetineerden als van degenen die alleen zitten vindt ongeveer de helft dat de gezondheid en de conditie tijdens deze detentie achteruit is gegaan. Mpc-gedetineerden hebben wel meer gezondheidsklachten dan gedetineerden die alleen op een cel verblijven. Er blijkt echter geen verschil te bestaan tussen beide groepen gedetineerden in de mate waarin men een beroep doet op en in de mate van tevredenheid over de zorgverlening door de verpleegkundige, de huisarts, de tandarts en de psycholoog. Ook wat betreft de mate waarin men een beroep doet op de diensten van andere functionarissen en het oordeel over hun werk blijken er geen verschillen te bestaan tussen beide groepen gedetineerden.

Over de gehele detentieperiode bezien heeft ongeveer 45% van de mpc-gedetineerden wel eens een klacht ingediend, tegenover 40% van de gedetineerden die alleen in een cel zitten. Bij beide groepen gedetineerden is ongeveer 40% van mening dat het indienen van een klacht nut heeft en vindt 35% dat de beklagcommissie de klacht ook serieus genomen heeft.

Van beide groepen gedetineerden vindt 70% dat het lang duurde voordat de klacht behandeld werd.

Gedetineerden die alleen in een cel zitten, zijn in gelijke mate te spreken over de mogelijkheden om contact te onderhouden met vrienden en familie en spullen van buiten te betrekken als mpc-gedetineerden.

Details

Om een vergelijking te kunnen maken tussen de situatie van mpc-gedetineerden en die van gedetineerden die alleen in een cel verblijven, is aan beide groepen gedetineerden de DKS-vragenlijst (Detentie Klimaat Schalen van de DJJ) voorgelegd. Daarnaast is bij deze vergelijking een aantal thema's betrokken waarvan op voorhand verwacht kon worden dat het samen verblijven in één cel hierop invloed kan hebben. Dit betreft de thema's hygiëne, gezondheid en gezondheidszorg, oordeel over gevangenispersoneel, klachtenbehandeling en contacten met de buitenwereld.

In totaal hebben 1.921 gedetineerden (47%) uit de zeven PI's waar meerpersoonscellen gesitueerd zijn deelgenomen aan het onderzoek. In deze PI's zijn ook gedetineerden in het onderzoek betrokken die ondergebracht zijn op afdelingen die op grond van bepaalde gedragskenmerken (agressief gedrag, psychische stoornis e.d.) in principe niet in aanmerking komen voor plaatsing in een meerpersoonscel. Om een zo zuiver mogelijke vergelijking te kunnen trekken zijn daarom gedetineerden die verblijven op dergelijke afdelingen (bijvoorbeeld EBI, FSU, LAA, IBA, LABG, BZA, BGG) buiten de vergelijking gelaten. In totaal betreft dat 59 gedetineerden.

Detentieklimaat

Om zicht te krijgen op de wijze waarop gedetineerden hun detentie beleven, is in de vragenlijst een zestigtal stellingen opgenomen die verwijzen naar verschillende aspecten van het detentieklimaat. De stellingen dienen te worden beantwoord op een vijfpuntsschaal. De score loopt van 1 ('helemaal oneens') tot 5 ('helemaal eens'). De 60 items blijken uiteindelijk gereduceerd te kunnen worden tot een achttal schalen. Om na te gaan of deze zogenoemde detentieklimaatschalen voldoende valide zijn, is voor elke schaal de betrouwbaarheid bepaald (Cronbach's α). Bij zeven van de onderscheiden schalen bedroeg deze .60 of hoger. Alleen de schaal 'veiligheid' heeft een lage betrouwbaarheid ($\alpha=.54$) en is daarom niet meegenomen in de analyses.

De detentieklimaatschalen hebben betrekking op de navolgende aspecten:

- *Toekomstverwachting*. Deze schaal wordt gevormd door 6 items die alle ingaan op de verwachtingen die de gedetineerde heeft ten aanzien van de toekomst na afloop van de detentie. Deze schaal is nog in ontwikkeling en zegt nu niet zozeer iets over het detentieklimaat, als wel over hoe de gedetineerde zijn toekomst na de detentie ziet.

- *Rechten en regels.* Deze schaal bestaat uit 6 items die verwijzen naar de mate van helderheid van de regelgeving in de inrichting.
- *Omgang gedetineerden.* Door middel van deze schaal, die uit 7 items bestaat, wordt nagegaan hoe de persoonlijke contacten tussen de gedetineerden onderling verlopen.
- *Omgang met bewaarders.* Deze schaal omvat 8 items die ingaan op de wijze waarop de gedetineerde vindt dat de contacten met de PIW-ers verlopen.
- *Dagbesteding.* Deze schaal wordt gevormd door 6 items en geeft inzicht in de manier waarop de gedetineerden de dagbesteding ervaren.
- *Autonomie.* Deze schaal bestaat uit 5 items die ingaan op de mate waarin de gedetineerde het gevoel heeft dat hij zelfstandig bepaalde beslissingen kan nemen.
- *Maatschappelijke integratie.* Deze schaal (8 items) wil inzicht geven in de mate waarin de gedetineerde het gevoel heeft dat er tijdens de detentie gewerkt wordt aan de maatschappelijke integratie.

In tabel 18 zijn de gemiddelde schaalscores van de mpc-gedetineerden afgezet tegen de scores van de gedetineerden die alleen in een cel zitten.

Tabel 18: Gemiddelde schaalscores op de detentieklimaatschalen voor mpc-gedetineerden en gedetineerden in een eenpersoonscel (epc)*

Schaal	mpc-gedetineerden (n=433)	epc-gedetineerden (n=1.233)
Toekomstverwachting	3,46	3,45
Rechten en regels	2,92	3,02
Omgang gedetineerden	3,39	3,46
Omgang met bewaarders	3,13	3,19
Dagbesteding	2,38	2,45
Autonomie	2,71	2,73
Maatschappelijke integratie	2,55	2,53

* De gemiddelden zijn gecorrigeerd voor leeftijd, sekse, PI en PI-locatie

Allereerst blijkt dat er bij geen van de schalen significante verschillen zijn tussen mpc-gedetineerden en epc-gedetineerden. Evenmin bestaan er in dit opzicht verschillen tussen mpc- en epc-gedetineerden binnen HvB's en gevangnissen. Het meest positief zijn de gedetineerden in hun verwachting over de toekomst en over de omgang met de andere gedetineerden. Het minst te spreken is men over de dagbesteding en de maatschappelijke integratie.

Binnen de afzonderlijke inrichtingen en locaties is nagegaan of mpc-gedetineerden anders scoren op de verschillende klimaatschalen dan gedetineer-

den die in een eenpersoonscel zitten.³³ Wat de inrichtingen betreft, blijkt dat alleen in Breda mpc-gedetineerden de regelgeving als minder helder beoordelen dan de overige daar verblijvende gedetineerden. Ook binnen een aantal andere locaties blijken mpc-gedetineerden op bepaalde schalen significant anders te scoren dan de andere gedetineerden (zie tabel 19). Mpc-gedetineerden op de locatie Noordsingel (PI Rijnmond) zien hun toekomst na de detentie significant zonniger tegemoet dan de andere gedetineerden. Verder oordelen op de locatie Wolvenplein (PI Utrecht) de mpc-gedetineerden positiever over hun autonomie dan de andere daar verblijvende gedetineerden. Bij de overige drie verschillen scoren de gedetineerden die alleen op cel zitten positiever. Dit betreft de omgang met de bewaarders en de dagbesteding in Nieuwegein (PI Utrecht) en de maatschappelijke integratie op de Kruisberg (PI Achterhoek).

Tabel 19: Significante verschillen in scores op de detentieklimaatschalen tussen mpc- en epc-gedetineerden, naar locatie

Schaal	Wolvenplein		Nieuwegein		Kruisberg		Noordsingel	
	mpc ³⁴ (n=10)	epc (n=29)	mpc (n=41)	epc (n=122)	mpc (n=30)	epc (n=34)	mpc (n=40)	epc (n=96)
Toekomstverwachting	-	-	-	-	-	-	3.80*	3.45
Rechten en regels	-	-	-	-	-	-	-	-
Omgang gedetineerden	-	-	-	-	-	-	-	-
Omgang bewaarders	-	-	2.92*	3.21	-	-	-	-
Dagbesteding	-	-	2.10*	2.41	-	-	-	-
Autonomie	2.99*	2.63	-	-	-	-	-	-
Maatschappelijke integratie	-	-	-	-	2.38*	2.84	-	-

* p<0.05

Hygiëne

Wat de hygiëne in de PI's betreft, wordt in de vragenlijst geïnformeerd naar de staat van onderhoud op de afdeling en andere ruimtes, de mogelijkheid om de kleren te (laten) wassen en de douchevoorzieningen. Beide groepen gedetineerden onderscheiden zich niet van elkaar wat de hygiëne betreft. Een op de vijf gedetineerden beschikt over een eigen douche op de cel en tweederde geeft te kennen vaak genoeg te kunnen douchen. Alleen in Breda en Rijnmond zeggen duidelijk minder mpc-gedetineerden vaak genoeg te kunnen douchen. Beide groepen gedetineerden zijn ook in gelijke mate te spreken over de hygiënische toestand op de eigen afdeling, in de douche(s), in de recreatieruimte, in de werkzaal, op de luchtplaats, in de bezoekeruimte en in de keuken op de eigen afdeling en eveneens over de mogelijkheid om de eigen kleren te (laten) wassen.

33 Naast statistische significantie is ook gekeken naar praktische relevantie. Alleen significante verschillen van 0.25 schaalpunten of groter worden als praktisch relevant beschouwd.

34 Alle mpc-gedetineerden van deze locatie hebben deelgenomen aan het onderzoek.

Gezondheid en gezondheidszorg

Over de gehele linie bezien zeggen mpc-gedetineerden meer gezondheidsklachten (vaak moe, hoofdpijn of maagklachten) te hebben dan degenen die alleen op een cel verblijven. Ook wanneer we alleen kijken naar gedetineerden die in een HvB verblijven, zien we dat mpc-gedetineerden meer klachten rapporteren. Binnen gevangenissen vinden we echter geen verschil in het aantal klachten. Wanneer we een vergelijking trekken tussen de PI's en de locaties, vinden we dit verschil in aantal gezondheidsklachten alleen terug in Vught, Breda, Rijnmond en de locatie Nieuwegein (PI Utrecht). Zowel van de mpc-gedetineerden als van degenen die alleen zitten, vindt ongeveer de helft dat de gezondheid en de conditie tijdens deze detentie achteruit is gegaan. In Tilburg vindt echter 80% van de mpc-gedetineerden en 40% van de overige gedetineerden dat de gezondheid en de conditie verminderd is. Er blijkt verder evenmin verschil te bestaan tussen beide groepen gedetineerden in de mate waarin men een beroep doet op en de mate van tevredenheid over de zorgverlening door de verpleegkundige, de huisarts, de tandarts en de psycholoog.

Relatie gezondheidsklachten – mpc – persoonlijkheid

Ook is gekeken of er een relatie is tussen de persoonlijkheid van gedetineerde, gemeten met de stress disclosure index, het verblijven in een meerpersoonscel en het al dan niet hebben van gezondheidsklachten. Met de stress disclosure index wordt de mate waarin iemand een open dan wel gesloten persoonlijkheid is gemeten (Kahn en Hessling, 2001). Op voorhand zou verwacht kunnen worden dat met name gedetineerden met een open karakter, dat wil zeggen gedetineerden die graag praten over zaken die hen bezighouden, in een meerpersoonscel willen. Tevens is vanuit de psychologie bekend dat het niet kunnen praten over zaken kan leiden tot lichamelijke klachten. Dit leidt tot de hypothese dat gedetineerden met een open karakter mogelijk gebaat zijn bij mpc en minder stressgerelateerde klachten zullen rapporteren dan 'open' gedetineerden in epc. Om dit te toetsen is een viertal items uit de stress disclosure index toegevoegd.³⁵ Mpc-gedetineerden scoren even hoog op de stress disclosure index als gedetineerden die alleen in een cel verblijven. Ook tussen de locaties en PI's bestaat er geen verschil. Voor de verwachting dat gedetineerden met een open karakter in mpc minder vaak gezondheidsklachten zullen hebben dan 'open' gedetineerden in epc wordt geen bevestiging gevonden. Dit kan mede het gevolg zijn van de relatief korte verblijfstijd in de meerpersoonscel (de helft van de gedetineerden zit hier op het moment van de meting minder dan 6 weken).

5 Dit betreft de items: 'ik praat niet over hoe ik me voel met medegedetineerden'; 'als ik me depressief of verdrietig voel, dan probeer ik deze gevoelens voor mezelf te houden'; 'ik praat het liefst niet over dingen die me stressen' en 'als er iets onplezierigs met me gebeurt, dan zoek ik vaak iemand op om mee te praten'. Dit laatste item is bij de analyses omgescoord.

Oordeel over gevangenispersoneel

Ook met betrekking tot de mate waarin men een beroep doet op de diensten van andere functionarissen en het oordeel over hun werk blijken er geen verschillen te bestaan tussen beide groepen gedetineerden. Ongeveer 70% heeft contact met de bevolkingsadministratie, 64% met medewerkers van het BSD, 60% met het afdelingshoofd en ruim eenderde met de maatschappelijk werker. Van beide groepen gedetineerden zegt iets meer dan de helft tevreden te zijn over de PIW-ers en de medewerkers van de bevolkingsadministratie, 45% over de medewerkers van de BSD, 40% over het afdelingshoofd en eenderde over het werk van de maatschappelijk werker. In PI Breda blijken gedetineerden die alleen op cel zitten meer tevreden te zijn over de PIW-ers. In PI De Achterhoek zijn gedetineerden meer tevreden over het afdelingshoofd dan mpc-gedetineerden.

Klachtenbehandeling

Ongeveer 35% van de mpc-gedetineerden heeft een of meer klachten ingediend die te maken hebben met het verblijf op een meerpersoonscel. Inclusief overige klachten heeft 46% wel eens een klacht ingediend, tegenover 39% van de gedetineerden die alleen in een cel zitten. Met name in Limburg Zuid worden over het algemeen meer klachten ingediend door mpc-gedetineerden.

Zowel van de mpc-gedetineerden als van degenen die alleen zitten is ongeveer 40% van mening dat het indienen van een klacht nut heeft en vindt 35% dat de beklagcommissie de klacht ook serieus genomen heeft. Van beide groepen gedetineerden vindt 70% dat het lang duurde voordat de klacht behandeld werd, terwijl 17% juist van mening is dat de afhandeling niet te lang duurde.

Contacten met de buitenwereld

Gedetineerden die alleen in een cel zitten, zijn in gelijke mate te spreken over de mogelijkheden om contact te onderhouden met vrienden en familie en spullen van buiten, zoals een radio of kleding, te betrekken als mpc-gedetineerden. Van beide groepen gedetineerden vindt iets meer dan de helft dat men op tijd naar het bezoek gebracht wordt, maar ook dat de bezoektijden het lastig maken om de eigen kinderen te zien. Alleen in PI Rijnmond vinden mpc-gedetineerden in mindere mate dat men op tijd naar het bezoek wordt gebracht.

5.6 Houding ten aanzien van meerpersoonscellen*Samenvatting*

Mpc-gedetineerden vinden het duidelijk minder vaak een probleem om samen met een andere gedetineerde één cel te delen dan zij die alleen in

een cel zitten. Zowel bij de mpc-gedetineerden als bij de gedetineerden die alleen in een cel zitten is nagegaan welke kenmerken het samen met een andere gedetineerde in een en dezelfde cel willen verblijven voorspellen. Een positieve houding ten aanzien van een verblijf in een meerpersoonscel hangt bij de groep mpc-gedetineerden vooral samen met een goede relatie met de celgenoot, niet onder druk gezet worden en het niet vervelend vinden om naar het toilet te gaan in het bijzijn van de celgenoot. Daarnaast staan gedetineerden die niet op de PI-locaties Nieuwegein, Wolvenplein of de Kruisberg verblijven positiever tegenover het verblijf in een meerpersoonscel (tabel 20).

Tabel 20: Factoren die samenhangen met het samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel bij mpc-gedetineerden (n=453)

	samenhang
Onder druk gezet	-
Goede relatie met celgenoot	+
Naar wc gaan vervelend vinden	-
Nieuwegein	-
Wolvenplein	-
Kruisberg	-

Bij de niet mpc-gedetineerden blijken vooral vrouwelijke gedetineerden, gedetineerden die niet in Nederland geboren zijn en gedetineerden die geen nadelen en alleen maar voordelen zien meer geporteerd te zijn om een cel te delen (tabel 21). Wat de ingeschatte voordelen betreft, zijn met name het hebben van aanspraak, gezelligheid, minder piekeren en minder stress van belang. Verder is men meer geneigd tot een verblijf met een andere celgenoot naarmate men meer het gevoel heeft dat er tijdens de detentie ook gewerkt wordt aan de maatschappelijke integratie. Daarnaast levert een open karakter een significante bijdrage aan het voorspellen van een positieve houding. Ook blijken gedetineerden die niet op de locatie Nieuwersluis of in de PI Breda verblijven positiever te staan tegenover het verblijf in een meerpersoonscel. Een verklaring voor deze laatste bevinding is gelegen in andere factoren dan die in de tabel vermeld staan, omdat daarvoor is gecorrigeerd.

Tabel 21: Factoren die samenhangen met het samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel bij gedetineerden in eenpersoonscellen (n=1.330)

	Samenhang
Vrouwen	+
Buiten Nederland geboren	+
Open karakter	+
Positief oordeel over maatschappelijke integratie door PI	+
Minder piekeren in mpc	+
Gezellig in mpc	+
Geen nadelen mpc	+
Meer kans op agressie in mpc	-
Te veel stress in mpc	-
Geen voordelen in mpc	-
Breda	-
Nieuwegein	-

Details

In de vragenlijst is de vraag opgenomen of men het problematisch vindt om een cel te delen. Mpc-gedetineerden ($x = 2.77$) vinden het (significant) minder vaak een probleem om samen met een andere gedetineerde één cel te delen dan zij die alleen in een cel zitten ($x = 1.77$). Ook in de gesprekken die met de mpc-gedetineerden gevoerd zijn, is gevraagd wat men van het gezamenlijk verblijven in één cel vindt. Hieruit bleek dat men vaak onder voorwaarden positief staat tegenover mpc. De meest genoemde voorwaarden zijn dat plaatsing in een meerpersoonscel op vrijwillige basis gebeurt, men de celgenoot zelf mag uitkiezen en de duur van dit verblijf niet langer dan 3 maanden is. Ongeveer de helft van de geïnterviewden gaf aan liever terug te willen naar een eenpersoonscel.

Welke gedetineerden vinden het geen probleem om een cel te delen?

Met behulp van (enter) regressieanalyses is, zowel bij de mpc-gedetineerden als bij de gedetineerden die alleen in een cel zitten, nagegaan welke kenmerken voorspellend werken ten aanzien van het samen met een andere gedetineerde in een en dezelfde cel willen verblijven. Voorafgaande aan deze analyse is een factoranalyse uitgevoerd om na te gaan of de 5 items die betrekking hebben op de celgenoot tot één schaal samengebracht kunnen worden. De uitgevoerde factoranalyse resulteerde inderdaad in een éénfactoroplossing. De betrouwbaarheid bleek van dien aard ($\alpha=.82$) dat deze items verder als één schaal opgevat zijn.

Als mogelijke determinanten voor het samen willen verblijven in één cel zijn bij de mpc-gedetineerden de volgende variabelen³⁶ in de analyse opgeno-

³⁶ Alleen variabelen die significant correleren met 'het geen probleem vinden om samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel' zijn in de analyse meegenomen.

men: mate van vrijwilligheid, relatie met celgenoot, behoefte aan privacy, extra faciliteiten, voorlichting over verblijf in meerpersoonscel, oordeel over materiële omstandigheden in cel, de detentieklimaatschalen, de stress disclosure index en een aantal persoons- en detentiekennmerken (geslacht en locatie).

In tabel 22 zijn de correlaties en de resultaten van de regressieanalyse weergegeven. Opgenomen zijn alleen die variabelen en de bijbehorende β -gewichten die een duidelijke samenhang aangeven tussen de betreffende variabele en het samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel.

Uit de analyse komen een goede relatie met de celgenoot, niet onder druk gezet worden en het niet vervelend vinden om naar de toilet te gaan in het bijzijn van een celgenoot als beste voorspellers van een positieve houding ten aanzien van een verblijf in een meerpersoonscel naar voren. Daarnaast staan gedetineerden die niet op de PI locaties Nieuwegein, Wolvenplein of de Kruisberg verblijven positiever tegenover het verblijf in een meerpersoonscel. Een verklaring voor deze laatste bevinding moet gezocht worden in andere factoren dan die in de tabel vermeld staan, omdat daarvoor is gecorrigeerd. Objectieve persoonskenmerken leveren geen verklaring voor een positieve houding ten aanzien van meerpersoonscelgebruik.

Bij de gedetineerden die niet in een meerpersoonscel verblijven, zijn de navolgende variabelen als mogelijke determinanten van deze keuze in de analyse opgenomen: de detentieklimaatschalen, ingeschatte voor- en nadelen van verblijf in een meerpersoonscel, de stress disclosure index en een aantal persoons- en detentiekennmerken (leeftijd, geslacht, geboorteland, culturele achtergrond en locatie).

Tabel 22: Resultaten regressieanalyse ter verklaring van het samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel bij mpc-gedetineerden (n=453)

	r	β
<i>Vrijwilligheid</i>		
Zelf keuze celgenoot	-0,37	0,03
Onder druk gezet	-0,54	-0,15
<i>Celgenoot</i>		
Relatie celgenoot	0,64	0,42***
<i>Privacy</i>		
Alleen kunnen zijn	-0,33	-0,01
Behoefte meer privacy	0,33	-0,02
<i>Informatie mpc</i>		
Vooraf geïnformeerd over mpc	-0,31	-0,05
<i>Voordelen bij mpc</i>		
	-0,40	-0,04
<i>Materiële omstandigheden cel</i>		
Cel te klein	-0,21	-0,07
Voldoende ventilatie	0,14	-0,02
Wc-gebruik in bijzijn celgenoot vervelend	-0,45	-0,17**
Douchen in bijzijn celgenoot vervelend	-0,35	0,04
<i>Detentieklimaatschalen</i>		
Toekomstverwachting	0,23	0,06
Rechten en regels	0,22	0,00
Omgang gedetineerden	0,27	-0,01
Omgang bewaarders	0,26	0,01
Dagbesteding	0,20	0,01
Autonomie	0,14	-0,01
Maatschappelijke integratie	0,18	-0,07
<i>Locatie</i>		
Overmaze	0,10	0,06
Breda	0,22	0,04
Vught	0,11	0,03
Nieuwegein	-0,24	-0,14*
Wolvenplein	-0,15	-0,11*
Kruisberg	-0,14	-0,13*
<i>Persoonskenmerken</i>		
Stress disclosure index (open karakter)	-0,17	-0,07
Geslacht	0,16	0,01
R^2		0,56

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

In tabel 23 zijn de resultaten van de regressieanalyse weergegeven. Opgenomen zijn ook hier alleen die variabelen en de bijbehorende β -gewichten die een samenhang aangeven tussen de betreffende variabele en het samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel.

Uit de analyse komen sekse en het zien van belangrijke voordelen van het delen van een cel, met name minder kans op agressie, als beste voorspellers van een positieve houding ten aanzien van mpc naar voren. Vrouwelijke gedetineerden, gedetineerden die niet in Nederland geboren zijn en gedetineerden die geen nadelen en alleen maar voordelen zien, blijken meer geporteerd te zijn om een cel te delen met een andere gedetineerde. Wat de ingeschatte voordelen betreft, lijken met name het hebben van aanspraak,

Tabel 23: Resultaten regressieanalyse ter verklaring van het samen met een andere gedetineerde willen verblijven in één cel bij gedetineerden in eenpersoonscellen (n=1.330)

	r	β
<i>Detentieklimaatschalen</i>		
Toekomstverwachting	0,10	0,01
Maatschappelijke integratie	0,16	0,10**
Rechten en regels	0,09	0,02
Omgang bewaarders	0,07	-0,04
<i>Ingeschatte voordelen mpc</i>		
Geen voordelen	-0,34	-0,14***
Gezelligheid, aanspraak	0,31	0,08*
Extra faciliteiten	0,12	0,02
Minder piekeren	0,26	0,10**
<i>Ingeschatte nadelen mpc</i>		
Geen nadelen	0,24	0,15***
Ruimte te klein	0,07	0,04
Te weinig rust	-0,10	-0,04
Te weinig privacy	-0,10	-0,05
Meer kans op agressie	-0,21	-0,10***
Teveel stress	-0,20	-0,09**
<i>Persoonskenmerken</i>		
Leeftijd	-0,06	-0,06
Geslacht	0,19	0,19
Geboorteland	0,10	0,10
Culturele achtergrond	0,07	0,07
Stress disclosure index (open karakter)	0,13	0,13
<i>Locatie</i>		
Vught	0,06	0,06
Breda	0,10	0,10
Nieuwersluis	0,06	0,06
Nieuwegein	-0,07	-0,07
Krimpen a/d IJssel	-0,07	-0,07
R^2		0,26

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

gezelligheid, minder piekeren en minder stress van belang te zijn. Verder is men meer geporteerd voor een verblijf met een andere celgenoot naarmate men meer het gevoel heeft dat er tijdens de detentie ook gewerkt wordt aan de maatschappelijke integratie. Daarnaast levert een open karakter door het willen praten met een andere gedetineerde wanneer er zich iets onplezierigs voordoet een significante bijdrage aan het voorspellen van een positieve houding. Ook blijken gedetineerden die niet op de PI-locatie Nieuwersluis of in de PI Breda verblijven positiever te staan tegenover het verblijf in een meerpersoonscel. Een verklaring voor deze laatste bevinding moet liggen in andere dan de factoren in de tabel, omdat daarvoor is gecorrigeerd.

6 Conclusies en aanbevelingen

Het voorstel tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet is op 2 december 2003 aanvaard door de Tweede Kamer en staat voor begin juli 2004 geagendeerd ter behandeling in de Eerste Kamer. Parallel aan de weg van het wetsontwerp loopt het traject om de eerste fase van de invoering van mpc aan een onafhankelijk evaluatieonderzoek te onderwerpen. Het doel van dit onderzoek is om antwoord te geven op twee hoofdvragen die van belang zijn voor de uitwerking van het beleidskader voor de eventuele invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap:

- Welke gevolgen heeft het invoeren van mpc voor de arbeidsomstandigheden, de veiligheid en het welbevinden van het personeel c.q. de gedetineerden?
- Onder welke voorwaarden zou tot landelijke, gevangenisbrede invoering van mpc kunnen worden overgegaan?

Dit hoofdstuk heeft drie onderdelen. Eerst wordt kort stilgestaan bij de reikwijdte en beperkingen van het evaluatieonderzoek. Vervolgens komen de voornaamste bevindingen aan de orde. Dit deel beantwoordt, op basis van de onderzoeksresultaten, de eerste hoofdvraag. Ten slotte wordt, met het oog op de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag, een aantal aanbevelingen geformuleerd.

6.1 Reikwijdte en beperkingen van het onderzoek

In het kader van de besluitvorming over de landelijke invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap moeten de bevindingen uit dit evaluatieonderzoek en de aanbevelingen die daaruit voortvloeien met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Het onderzoek is immers niet gebaseerd op een aselechte steekproef gedetineerden, maar op een groep gedetineerden die – in beginsel – op basis van inclusiecriteria én vrijwilligheid werd geselecteerd. Met betrekking tot een eventuele verbreding van de invoering van mpc moet terdege met deze uitgangssituatie rekening worden gehouden.

Meer algemeen geldt dat de eerste fase van de invoering van mpc onder specifieke voorwaarden heeft plaatsgevonden. Deze eerste fase had alleen betrekking op meerderjarige gedetineerden en ging uit van twee gedetineerden op één cel. De gedetineerden werden met (eventuele) inzet van speciale incentives op basis van vrijwilligheid geplaatst, waarbij het huidige standaardregime als uitgangspunt gold. Het evaluatieonderzoek heeft dus betrekking op een bijzondere situatie. De bevindingen en conclusies kunnen niet automatisch van toepassing worden verklaard op een toekomstige situatie waarin een of meer van voornoemde voorwaarden niet meer aan de orde zijn.

In het politieke 'discours' staat de invoering van mpc niet los van het feit dat het capaciteitstekort in het gevangeniswezen de afgelopen jaren geleid heeft tot versneld ontslag van gedetineerden met een beperkt strafrestant op basis van Incidenteel Versneld Ontslag (IVO) en Strafonderebreking (SOB-regeling). De mpc-maatregel kan worden opgevat als een instrument om het aantal ontslagen van gedetineerden op grond van de IVO- en SOB-regeling te beperken door de sanctiecapaciteit te vergroten.³⁷ Of de maatregel als zodanig functioneert, is dan ook een belangrijke vraag. Uiteraard levert uitbreiding van de sanctiecapaciteit door middel van mpc in principe een bijdrage aan de beperking van het aantal ontslagen op basis van o.a. de IVO- en SOB-regeling, althans in het geval dat de extra sanctiecapaciteit daadwerkelijk wordt benut. En dat is in de eerste fase van de invoering van mpc, met uitzondering van een opstartperiode, het geval geweest. Het evaluatieonderzoek geeft echter geen antwoord op de vraag of een causale relatie tussen invoering van mpc en een dalend aantal versnelde ontslagen en/of strafonderebrekingen als effect van de mpc-maatregel aantoonbaar is. Binnen de politieke en justitiële keten zijn dermate veel andere factoren dan mpc van invloed op het aantal versnelde ontslagen en/of strafonderebrekingen, dat voornoemde vraag in het kader van een evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc in feite niet gesteld en al evenmin beantwoord kan worden.

6.2 Bevindingen met betrekking tot de onderzoeksvragen

In deze paragraaf (en subparagrafen) staat de eerste hoofdvraag centraal: *welke gevolgen heeft het invoeren van mpc voor de arbeidsomstandigheden, de veiligheid en het welbevinden van het personeel c.q. de gedetineerden?*

De operationalisering van deze hoofdvraag is in detail opgenomen in bijlage 1. De opdrachtgever heeft duidelijke onderzoeksvragen en doelstellingen gehecht aan het evaluatieonderzoek om inzicht te krijgen in:

- de randvoorwaarden bij en het proces van uitvoering van de eerste fase van de invoering van mpc, betreffende:
 - de inhoud van de Plannen van Aanpak;
 - de naleving van de afspraken in de overeenkomst van 3 juli 2003;
 - het aantal meldingen ingevolge artikel 4 van de overeenkomst;
 - de inzet van de in het kader van de invoering van mpc verstrekte middelen;
 - de uitbreiding en werking van TULP;
 - de gevolgen voor en aanpassingen van het dagprogramma van gedetineerden;

³⁷ Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2003-2004, 28 979, nr. 5.

- de aanvullende maatregelen om de veiligheid van het personeel en de gedetineerden te garanderen;
- de extra inzet van personeel (functies en opleidingseisen);
- de aanpassingen van de verblijfsruimte (problemen en oplossingen);
- de wijze waarop de selectie van gedetineerden heeft plaatsgevonden;
- de geconstateerde problemen en gevonden oplossingen bij de uitvoering van mpc;
- de realisatie van de plaatsing van het personeel;
- de gevolgen en effecten van mpc die gedurende de eerste fase van de invoering zichtbaar zijn geworden, meer bepaald de gevolgen voor en effecten op het welzijn en de veiligheid van het personeel en de gedetineerden, alsmede de kwaliteit van detentie:
 - het aantal calamiteiten en incidenten tegen het personeel;
 - de inzet en het verloop van het calamiteitenteam;
 - het toepassen, de werkbaarheid en de veiligheid van protocollen bij het openen van een meerpersoonscel;
 - het aantal calamiteiten en incidenten tussen gedetineerden op meerpersoonscellen;
 - het aantal en de reden van afzonderingen of andere disciplinaire maatregelen jegens gedetineerden op meerpersoonscellen;
 - de gevolgen van de invoering van mpc met betrekking tot het welbevinden van het personeel (volgens de BASAM);
 - de knelpunten met betrekking tot de wet- en regelgeving op arbo-gebied;
 - de mate van verzuim en verloop van personeel;
 - de veranderingen in (ervaren) werkdruk;
 - de gevolgen van de invoering van mpc voor het welbevinden van de gedetineerden (volgens de DKS);
 - het aantal beklagzaken.

6.2.1 Randvoorwaarden en proces

De Plannen van Aanpak (PvA) zijn dicht bij de afspraken, richtlijnen en procedures in de *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik in het kader van het georganiseerd overleg Dienst Justitiële Inrichtingen* gebleven. Gedurende de eerste fase van de invoering van mpc heeft de inhoud van de PvA's niet of nauwelijks ter discussie gestaan.

De eerste fase van de invoering van mpc is niet volledig conform de afspraken, richtlijnen en procedures in die overeenkomst verlopen. Op een aantal belangrijke punten (selectieprocedure; toepassing contra-indicaties; veiligheidsmaatregelen; vrijwilligheid) is afgeweken.

- De observatietermijn voorafgaand aan plaatsing op een meerpersoonscel is dikwijls niet in acht genomen. Doorgaans geschiedt plaatsing onder het motto 'hoe sneller, hoe beter'.

- De contra-indicaties worden 'ruim geïnterpreteerd' en niet consequent toegepast. Met name rond de operationalisering van de mate van psychische gestoordheid, verslaving en in geval van medische contra-indicaties bestaat verwarring en wordt geen eenduidig beleid gevoerd. Ook binnen de PI's staat het gehanteerde beleid op dit punt geregeld ter discussie, mede onder invloed van beklagzaken en publicitaire druk.
- De veiligheidsmaatregelen bij het in- en uitsluiten worden niet consequent uitgevoerd en gehandhaafd. PIW-ers ervaren dit overigens niet als een verhoging van het bedrijfsrisico.
- In alle PI's werken PIW-ers op mpc-afdelingen die de verplichte 'BBO-opleiding' niet (bijtijds) hebben afgerond. De eis dat alleen volledig gediplomeerde PIW-ers op mpc-afdelingen werken, is niet overal (bijtijds) gestand gedaan. De specifieke training 'conflicthantering en zelfverdediging in meerpersoonsdetentie' is door nagenoeg alle PIW-ers gevolgd. De pragmatische en toegevoegde waarde van deze training ervaart de helft van de PIW-ers als beperkt.

Er is gedurende de eerste fase van de invoering van mpc één melding gedaan ingevolge artikel 4 van de overeenkomst, voorgelegd aan de toetsingscommissie.

De onderzoekers hebben onvoldoende zicht gekregen op de financierings-systematiek om een oordelende uitspraak te kunnen doen over de inzet van de in het kader van de invoering van mpc verstrekte (extra) middelen.

De uitbreiding van TULP is overal ingevoerd. De cellen en gedetineerden zijn traceerbaar. De eerste fase van de invoering van mpc heeft tot een toename van de administratieve belasting van het personeel van de PI's geleid. Dat geldt overigens ook voor de PIW-ers, hoewel die formeel geen administratieve taken hebben.

Gedurende de eerste fase van de invoering van mpc zijn de gevolgen voor en aanpassingen van het dagprogramma van gedetineerden beperkt gebleven. Een belangrijke factor in het toepassen van het dagprogramma bij mpc vormt het wisselrooster, waarbij gedetineerden niet tegelijkertijd de verschillende onderdelen van het dagprogramma volgen en dientengevolge in de gelegenheid zijn om in hun meerpersoonscel 'tijd voor zichzelf' te hebben. Een andere factor van belang is de voorgenomen versobering: het terugbrengen van de bedrijfstijd (63 uur in plaats van 78 uur in de huidige situatie), die gevolgen zou kunnen hebben voor de tijd die gedetineerden in de (meerpersoons)cel zouden moeten gaan doorbrengen. Het personeel en de gedetineerden zijn bezorgd over de mogelijke coincidentie van de invoering van mpc en de voorgenomen versobering, die een zware wissel zou kunnen trekken op het welbevinden en de veiligheid van het personeel en de gedetineerden (zie paragraaf 3.2.1, voetnoot 13).

In alle PI's is extra ondersteunend en bewakend personeel ingezet. Niettemin ervaren met name PIW-ers een verhoogde werkdruk. Bovendien geven zij aan dat zich in de praktijk probleemsituaties voordoen die voortkomen uit een gebrek aan beschikbaar personeel en uit de toegenomen complexiteit van de werkzaamheden op mpc-afdelingen.

De verblijfsruimten van de gedetineerden zijn in alle PI's aangepast. Grote problemen hebben zich hierbij niet voorgedaan. Bij het aanpassen van eenpersoonscellen voor tweepersoonscelgebruik zijn de internationale en Europese richtlijnen voor een minimum aantal m² per gedetineerde in de huidige meerpersoonscellen niet gevolgd. Uit het evaluatieonderzoek blijkt dat in de perceptie van de betrokken gedetineerden de aanpassing van de cellen met name wat betreft ventilatie en privacybeschermende maatregelen onvoldoende is. Bovendien blijkt er een duidelijk verband te bestaan tussen het welbevinden van gedetineerden en de materiële omstandigheden waarin zij verblijven. In het begin van de eerste fase van de invoering van mpc is een flink aantal beklagzaken aanhangig gemaakt met betrekking tot de verbouwing van de cellen. Overigens zijn al deze klachten ongegrond verklaard.

Bij de plaatsing van het personeel hebben zich gedurende de eerste fase van de invoering van mpc geen noemenswaardige problemen voorgedaan. Toch geeft 80% van de PIW-ers die met mpc werken aan daar niet zelf voor te kiezen. Zij ervaren de invoering van mpc als een voldongen feit dat hun is opgelegd. Meer dan 20% van alle PIW-ers stelt dat hun leidinggevende druk heeft uitgeoefend om mee te werken aan de invoering en implementatie van mpc.

In een aantal PI's blijkt mpc te conflicteren met de IVO-regeling: gedetineerden op een meerpersoonscel laat men – uit pragmatische overwegingen – niet in aanmerking komen voor de regeling. Van deze overweging worden de betreffende gedetineerden op mpc-afdelingen doorgaans niet deelgenoot gemaakt. Het ongelijkwaardig informeren van gedetineerden is een onwenselijke situatie van rechtsongelijkheid.

De invoering van mpc heeft een lange aanlooptijd gehad. Desondanks heeft het uitvoerend personeel in de PI's de ervaring dat de implementatie van de maatregel de werkvloer heeft overvallen. In hun optiek is een zwaar beroep gedaan op het improvisatievermogen en de flexibiliteit van met name PIW-ers.

Over het proces van invoering van mpc is een aantal concluderende opmerkingen te maken:

- De druk om de meerpersoonscellen te bezetten en bezet te houden, leidt tot verhoging van de werkdruk en de ervaring onder PIW-ers dat hun

- taken en verantwoordelijkheden worden opgerekt.
- De suggestie die uitgaat van de Memorie van Toelichting (28 979, nr. 3), van het verslag van de vaste commissie voor Justitie (28 979, nr. 4), van het verslag van een algemeen overleg inzake het wetsvoorstel tot wijziging van de Pbw (28 979, nr. 8) en van het onderzoeksresultaat dat gedetineerden die pas korte tijd in detentie verblijven meer geneigd zijn om een cel te delen, namelijk dat mpc met name een geschikte detentievorm zou kunnen zijn voor kortgestraften en in geval van vervangende hechtenis, blijkt in de praktijk van de eerste fase van de invoering van mpc niet te zijn bevestigd. Op basis van het onderzoek kan geen uitspraak worden gedaan over de relatie tussen de aard van het delict bij gedetineerden die een cel delen en de plaatsing op een meerpersoonscel. Nader onderzoek dienaangaande is wenselijk. De onderzoeksresultaten wijzen wel uit dat er geen significante verschillen zijn tussen de detentieperiode en de verwachte detentieperiode van mpc- en epc-gedetineerden.
 - De PI's geven op uiteenlopende manieren invulling aan de 'sturing' van vrijwilligheid door positieve materiële prikkels en negatieve prikkels (ordemaatregelen). Gedetineerden zijn onder druk gezet om 'vrijwillig' te kiezen voor een meerpersoonscel. Bij weigering zijn zij in de meeste PI's op titel van 'weigering van het uitvoeren van een opdracht van het personeel' in separatie geplaatst. Als disciplinaire maatregel is afzondering in deze context niet geoorloofd (zie paragraaf 3.3.4, inclusief voetnoten 18-21).

6.2.2 Personeel

Ernstige incidenten met PIW-ers of andere personeelsleden als slachtoffer zijn in de eerste fase van de invoering van mpc uitgebleven. PIW-ers beschrijven het werken met mpc wel als onveiliger, maar percipiëren de risico's niet als substantieel groter. Met andere woorden, zij veronderstellen de situatie aan te kunnen. De opvallendste afwijking van de afspraken en procedures inzake veiligheid in de overeenkomst en de PvA's betreft het in- en uitsluiten van gedetineerden die een cel delen. In geen enkele PI gebeurt dat consequent door minimaal twee PIW-ers. Bij gebrek aan personele ondersteuning vinden zij de procedure niet werkbaar.

De werkdruk is feitelijk en in de ervaring van PIW-ers aanzienlijk toegenomen. Door de extra procedurele en administratieve handelingen vrezen zij bovendien minder met gedetineerden in contact te kunnen komen. Dit beschouwen de PIW-ers als uitholling van een wezenlijk onderdeel van hun taak en verantwoordelijkheid. Bovendien kan een beperkter contact met gedetineerden volgens de PIW-ers leiden tot een hoger risico op incidenten tussen gedetineerden en incidenten tegen het personeel, omdat zij minder gelegenheid hebben om het gedrag van gedetineerden in de praktijk adequaat te beoordelen. PIW-ers zien de selectie van gedetineerden voor

mpc en epc niet als hun taak en verantwoordelijkheid. Gedurende de eerste fase van de invoering van mpc zijn zij echter veelvuldig bij het selectieproces betrokken. Enerzijds ervaren zij dat als een uitbreiding van hun taken en verantwoordelijkheden. Anderzijds beoordelen zij hun betrokkenheid (in het kader van de onderhandelingscultuur) als een belangrijke voorwaarde om door middel van een passende samenplaatsing van gedetineerden een veilig klimaat op de mpc-afdelingen te waarborgen. Deze paradoxale situatie vereist investeringen in het leiderschap op mpc-afdelingen en een zorgvuldige en beargumenteerde toedeling van verantwoordelijkheden. Stimulerend leiderschap en ondersteuning door leidinggevend en collega's zijn belangrijke voorspellers van een positief ervaren van mpc door PIW-ers.

Ook wat betreft werkbeleving scoort het werken op mpc-afdelingen slechter dan het werken op afdelingen met alleen eenpersoonscellen. PIW-ers die op een mpc-afdeling werken, ervaren vaker rolconflicten tengevolge van tegenstrijdige richtlijnen en opdrachten. Zij ervaren hun werk als onveiliger, met meer kans op conflicten en agressie. Ook zijn PIW-ers op een mpc-afdeling minder positief over hun werkrooster.

Het ziekteverzuim is op de meeste PI-locaties in het eerste kwartaal van 2004 lager dan in dezelfde periode een jaar eerder. Het verloop onder het personeel is niet toegenomen. Dit zou tot de conclusie kunnen leiden dat de hogere werklast zich niet vertaalt in een hoger ziekteverzuim of meer verloop. Er zijn echter andere factoren die bij de beoordeling van de ontwikkeling van het ziekteverzuim en het verloop van personeel betrokken moeten worden, zoals de dreiging van baanverlies in een ongunstige arbeidsmarkt en in een periode van voortgaande bezuiniging in het gevangeniswezen.

6.2.3 Gedetineerden

Ernstige incidenten of conflicten tussen gedetineerden op een meerpersoonscel zijn gedurende de eerste fase van de invoering van mpc uitgebleven. Het aantal afzonderingen (cellulaire plaatsing, al dan niet in een straf- of isoleercel) van of andere disciplinaire maatregelen tegen mpc-gedetineerden is in de eerste fase van de invoering van mpc (tot ultimo april 2004) beperkt gebleven.

Tussen gedetineerden op eenpersoons- en tweepersoonscellen bestaan geen significante verschillen met betrekking tot welbevinden, ervaren veiligheid en ervaren kwaliteit van de verblijfsomstandigheden. Uit analyse van de kwantitatieve onderzoeksresultaten blijkt dat de gevolgen van de invoering van mpc voor het welbevinden van de gedetineerden beperkt zijn. Niettemin is gebleken dat mpc-gedetineerden in beperkte mate meer symptomen van stress vertonen dan gedetineerden op een eenpersoonscel.

De eerste fase van invoering van mpc heeft geleid tot een toename van het aantal beklagzaken door gedetineerden. Volgens opgave van de PI's (gegevens van PI Breda ontbreken) zijn 324 klachten met betrekking tot mpc ingediend. Het grootste aantal beklagzaken betreft de plaatsing van gedetineerden op een meerpersoonscel, waarbij drang of dwang zou zijn toegepast of waarbij een gedetineerde binnen dezelfde detentieperiode voor de tweede keer op een meerpersoonscel is geplaatst. Daarnaast is een flink aantal beklagzaken gericht tegen de plaatsing op een isoleercel nadat de gedetineerde plaatsing op een meerpersoonscel had geweigerd. Een andere aanzienlijke groep beklagzaken is gerelateerd aan de wijze waarop contraindicaties zijn toegepast in de selectieprocedure.

De vrijwillige medewerking van gedetineerden aan mpc is gedurende de eerste fase van de invoering van mpc een moeilijk punt geweest. De PI's hebben op diverse manieren invulling gegeven aan het begrip 'vrijwilligheid'. De variatie loopt van 'masseren', via 'sturen' tot 'negeren' van vrijwilligheid. Meer dan de helft van de gedetineerden geeft aan onder druk te zijn gezet. Dat komt overeen met de waarneming van de PIW-ers. Bij pertinente weigering zijn gedetineerden in de meeste PI's op titel van 'weigering van het uitvoeren van een opdracht van het personeel' in separatie geplaatst.

De materiële incentives die zijn ingezet om gedetineerden te stimuleren om een cel te gaan delen, zijn voor de meeste gedetineerden niet doorslaggevend. Zij benadrukken veeleer het belang van zelf invloed te kunnen uitoefenen op de keuze van hun celgenoot en het krijgen van de gelegenheid om de celgenoot te leren kennen (de 'klik' moet kunnen ontstaan). Deze condities zijn voor de meeste gedetineerden meer bepalend voor hun vrijwillige participatie in mpc dan positieve materiële prikkels. Gedetineerden die verstoken zijn van (financiële) hulp van buiten hechten evenwel groot belang aan de financiële compensatie bij mpc.

Gedetineerden die pas korte tijd in detentie verblijven, blijken meer geneigd te zijn om een cel te delen. Hetzelfde geldt voor gedetineerden die niet in Nederland zijn geboren. Het is echter niet aantoonbaar dat allochtone gedetineerden op grond van culturele of etnische factoren in sterkere mate kiezen voor mpc. Seksespecifieke factoren spelen wel een rol van betekenis: vrouwelijke gedetineerden zijn meer geporteerd om een cel te delen dan mannelijke gedetineerden.

De beste voorspellers van een positieve houding bij gedetineerden ten opzichte van het verblijf op een meerpersoonscel zijn: het hebben van invloed op de keuze van de celgenoot, het hebben van een goede relatie met de celgenoot, het niet ervaren onder druk te worden gezet en het niet vervelend vinden om naar het toilet te gaan in bijzijn van de celgenoot.

6.3 Aanbevelingen

In deze paragraaf staat de tweede hoofdvraag centraal: *onder welke voorwaarden zou tot landelijke, gevangenisbrede invoering van mpc kunnen worden overgegaan?*

Op grond van de bevindingen die bij de evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc zijn gedaan en met inachtneming van de reikwijdte en de beperkingen van het onderzoek (zie paragraaf 6.1), is een aantal conclusies te trekken over de voorwaarden waaronder tot invoering van mpc zou kunnen worden overgegaan.

- 1 De evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc geeft op grond van de onderzoeksresultaten wat betreft de arbeidsomstandigheden van het personeel, alsmede wat betreft de veiligheid en het welbevinden van het personeel en de gedetineerden onvoldoende aanleiding om af te zien van de voorgenomen landelijke invoering van mpc in regime van beperkte gemeenschap.

In historisch perspectief betekent de invoering van mpc een breuk met het tot nu toe gevoerde beleid bij de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. Hoewel sinds de invoering van het cellulaire stelsel in het midden van de negentiende eeuw diverse regimaire veranderingen zijn doorgevoerd, is eenpersoonscelgebruik de norm gebleven. Die lange traditie van cellulaire detentie plaatst Nederland in een unieke positie ten opzichte van veel andere West-Europese landen waar al sinds het einde van de negentiende eeuw verschillende vormen van meerpersoonscelgebruik in gebruik zijn genomen.

Het voornemen om de Pbw te wijzigen met verruiming van de mogelijkheden van meerpersoonscelgebruik heeft redenen van capacitaire en budgettaire aard. De noodzaak van verruiming van de sanctiecapaciteit is apert. Op basis van de evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc is echter een aantal bezwarende constatering gedaan met betrekking tot de werkdruk van het inrichtingspersoneel, het welbevinden en de veiligheid van gedetineerden, alsmede de praktische tenuitvoerlegging van mpc.

- 2 Mocht men, ondanks deze bezwarende constatering, tot de voorgenomen landelijke invoering van mpc besluiten, dan dient ten behoeve van een verantwoorde invoering met de volgende aandachtspunten c.q. voorwaarden terdege rekening gehouden te worden:
 - De invoering van mpc onder het gesternte van de voortgaande bezuiniging, de voorgenomen beperking van de bedrijfstijd in het standaardregime en de ervaren versobering die daaruit voortvloeit, leidt tot gevoelens van onrust bij het personeel en de gedetineerden.

Hierdoor ontstaat twijfel over of weerstand tegen mpc, die feitelijk niet is ingegeven door een principiële afwijzing van mpc. Het personeel, in het bijzonder de PIW-ers, vrezende minder gelegenheid te krijgen om contact te onderhouden met gedetineerden, om hun gedrag te observeren en zodoende greep te kunnen houden op een groter aantal gedetineerden dat meer tijd doorbrengt 'achter de deur' van een meerpersoonscel. De gedetineerden vrezende verslechtering van het detentieklimaat en verharding van de relatie met de PIW-ers. Deze 'ervaren realiteit' moet de nodige aandacht blijven krijgen, zowel op landelijk niveau als in de PI's.

- De eerste fase van de invoering van mpc is geschied onder voorwaarde van vrijwilligheid. De evaluatie van de manier waarop de vrijwillige participatie van gedetineerden gedurende de eerste fase van de invoering van mpc in praktijk is gebracht, heeft verschillen tussen de PI-locaties aan het licht gebracht. De variatie loopt uiteen van 'masseren', via 'sturen' tot 'negeren' van vrijwilligheid. Meer dan de helft van de gedetineerden geeft aan onder druk te zijn gezet. Ook wat betreft de inzet van positieve incentives om gedetineerden te stimuleren een cel te delen, zijn uiteenlopende beleidslijnen gehanteerd. Het feit dat in sommige PI-locaties sprake is geweest van gedwongen plaatsing en het niet inzetten van positieve prikkels heeft ervoor gezorgd dat de eerste fase van de invoering van mpc in voorkomende gevallen meer gelijkis vertoont met de situatie die mogelijk ontstaat na wijziging van de Pbw en de voorgenomen integrale invoering van mpc, dan vooraf kon worden verwacht. Het is in dit licht van belang te constateren dat het evaluatieonderzoek indicaties heeft opgeleverd die ondersteunen dat vrijwilligheid, eventueel gecombineerd met de inzet van positieve prikkels, een positief effect heeft op de participatie van gedetineerden en hun beleving van mpc. Ook de PIW-ers ervaren mpc negatiever naarmate meer of vaker dwang is uitgeoefend; 75% van de PIW-ers verwacht een toename van problemen ingeval plaatsing op meerpersoonscellen een gedwongen karakter krijgt. Op grond van deze constatering is het aan te bevelen om in geval van landelijke invoering van mpc de beleidslijn te formuleren dat gedetineerden mede door de inzet van positieve incentives gestimuleerd moeten worden om een cel te delen, alsmede betrokken worden bij én invloed kunnen ervaren op het kiezen van een celgenoot, en te bewerkstelligen dat deze beleidslijn uniform wordt nageleefd.
- De invoering van mpc verandert het werkklimaat. Het personeel, de PIW-ers in het bijzonder, voelt enerzijds dat door de druk om meerpersoonscellen te bezetten en bezet te houden zijn taken en verantwoordelijkheden worden opgerek. Anderzijds benadrukken PIW-ers dat hun betrokkenheid bij de selectie en 'matching' van gedetineerden een zeer belangrijk aspect is van hun werk en onderdeel vormt van de onderhandelingshuishouding tussen personeel en

gedetineerden. Een bepaalde mate van inspraak en betrokkenheid van personeel bij de samenplaatsing van gedetineerden is nodig om een veilig klimaat op de mpc-afdelingen te waarborgen. Deze paradoxale situatie vereist – met het oog op de landelijke invoering van mpc – een zorgvuldige beoordeling van de effecten van mpc op de onderhandelingscultuur tussen PIW-ers en gedetineerden, nadere investering in het leiderschap op mpc-afdelingen en een zorgvuldige en beargumenteerde toedeling van verantwoordelijkheden. Uit de onderzoeksresultaten kan worden afgeleid dat stimulerend leiderschap belangrijk gevonden wordt. In het verlengde hiervan benadrukken PIW-ers dat de 'ervaren steun' van leidinggevenden op het ogenblik beperkt is. Om te komen tot een functioneel werkbaar vorm van onderhandelingshouding, dienen aspecten van medeverantwoordelijkheid, medebeslissingsbevoegdheid en een stimulerend werkklimaat betrokken te worden. Een belangrijke constatering is bovendien dat voornoemde aspecten ook direct samenhangen met de mate van objectieve en subjectieve veiligheidsgevoelens die PIW-ers ervaren.

- De invoering van mpc verzwaart de werklast van het gevangenispersoneel, van de PIW-ers in het bijzonder. De extra personele formatie die ten behoeve van de mpc-afdelingen beschikbaar is gemaakt, blijkt niet altijd adequaat ingevuld en is niet in alle gevallen toereikend in het licht van de toegenomen complexiteit van de werkzaamheden op mpc-afdelingen. Het verdient daarom aanbeveling om bij de uitbreiding van de personele formatie in verband met de voorgenomen landelijke invoering van mpc niet alleen kwantitatieve, maar tevens en vooral kwalitatieve, specifiek op meerpersoonsdetentie georiënteerde criteria voor personeelsselectie te hanteren. Aanvullende training kan eveneens een rol spelen.
- De evaluatie van de eerste fase van de invoering van mpc levert geen aanwijzingen op dat de huidige werkinstructies van PIW-ers fundamentele aanpassingen behoeven, anders dan praktische aanpassingen in de bedrijfsvoering die logischerwijs voortvloeien uit het feit dat twee gedetineerden een cel delen. Hoewel veel PIW-ers het werken op een mpc-afdeling als onveiliger beoordelen dan het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen, beschouwen de meesten het werk op een mpc-afdeling niet als onveilig. Op grond van de bevinding dat PIW-ers zich onder meer veiliger voelen op een mpc-afdeling naarmate zij minder werkdruk ervaren, is het niettemin aan te bevelen om aandacht te besteden aan de functionaliteit en flexibiliteit van de werkinstructies in het licht van de zwaardere werklast en de toegenomen complexiteit van de werkzaamheden op mpc-afdelingen.
- De huidige contra-indicaties en de beleidslijnen die de PI's hierop hebben gebaseerd, werken dikwijls belemmerend op het bezetten en bezet houden van de meerpersoonscellen. De ervaren druk die dat met zich meebrengt, heeft negatieve effecten en gevolgen. De voorge-

nomen verruiming van de capaciteit aan meerpersoonscellen vergt heroverweging van de werkbaarheid van de huidige contra-indicaties en herziening van de procedure voor het toepassen van de contra-indicaties.

- Bij de invoering van mpc moet een locatie- en afdelingsspecifieke verhouding tussen het aantal meerpersoonscellen en het totaal aantal cellen in acht worden genomen, opdat de mogelijkheid blijft bestaan om gedetineerden te spreiden die in tweede instantie te 'zwak' blijken voor mpc. Concentratie van 'zwakke' gedetineerden op afdelingen binnen de bestaande bouw werkt negatief op de veiligheidservaring van PIW-ers.
- Bij de selectie en 'matching' van gedetineerden voor mpc dient, met het oog op de inkomstenprocedure en de doorstroom van gedetineerden, meer aandacht te worden besteed aan de strafmaat en de aard van het delict. Gezien de totale omvang van het aantal kortgestraften, preventief en subsidiair gehechten en gegijzelden op grond van de Wet Mulder, gezien de relatief beperkte tijd die deze groep in detentie doorbrengt en gezien de constatering dat in geval van kortdurende detentie toepassing van een extra sober regime wordt overwogen, is het raadzaam om te onderzoeken of mpc in de praktijk voor deze omvangrijke groep een meer geschikte vorm van detentie is dan voor relatief zwaar gestraften of (in HvB's) gedetineerden met het vooruitzicht van een potentieel zware straftoemeting.
- Een positieve factor in de privacy-ervaring van mpc-gedetineerden is het werken volgens wisselroosters bij de dagprogrammering. Indien niet volgens wisselroosters wordt gewerkt, brengen mpc-gedetineerden nagenoeg de gehele dag en nacht in elkaars nabijheid door. In combinatie met de voorgenomen beperking van de bedrijfstijd, waardoor gedetineerden in algehele gemeenschap en in de praktijk doorgaans ook gedetineerden in beperkte gemeenschap meer tijd 'achter de deur' zouden gaan doorbrengen, is het niet toepassen van wisselroosters bij de activiteiten van het dagprogramma een stressverhogende factor die het veiligheidsrisico voor gedetineerden en personeel versterkt.
- De invoering van mpc – in de praktijk uitgevoerd door het verbouwen van eenpersoonscellen ten behoeve van tweepersoonsgebruik – scheidt de omstandigheid dat mpc-gedetineerden individueel minder m² ter beschikking hebben dan de internationale en Europese richtlijnen als wenselijk aangeven. Mede op grond van deze situatie is het zinvol te overwegen om mpc zoveel mogelijk te hanteren voor korte straffen, zodat gedetineerden niet te lang in een op zich te kleine cel worden ondergebracht.
- Het leidinggevende vermogen binnen de PI's, de communicatie tussen leidinggevend onderling, de communicatie tussen leidinggevend en uitvoerend personeel en de coaching van uitvoerend personeel

- moeten beter worden ontwikkeld om het uitvoerend personeel te kunnen begeleiden bij het omgaan met de effecten van de invoering van mpc. Gezien de voorgenomen centralisering van de P&O-dienstverlening, waardoor de afstand tussen gespecialiseerde personeelsfunctionarissen en de werkvloer groter zou worden, is het aanbevelenswaard maatregelen te treffen die het belang van de P&O-functie binnen de PI's accentueren en mogelijkheden te creëren om op specifieke personeelontwikkelingsvragen van PI's te kunnen reageren.
- Het is aan te bevelen om de invoering van mpc adequaat en systematisch te volgen en zowel het proces van invoering als de doelmatigheid en de doeltreffendheid van de maatregel mpc te evalueren. Een geschikte en praktisch goed uitvoerbare manier om dat te doen, is gebruik te maken van het bestaande format van het jaarverslag van de PI's. Binnen dit format zouden parameters met betrekking tot mpc kunnen worden opgenomen.

Summary

Choosing for sharing?

Evaluation of the first stage of the introduction of the multi-person cell

On 3 July 2003, the Custodial Institutions Service (Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI)) and the prison staff unions agreed that an independent study would be conducted to evaluate the first stage of the introduction of the multi-person (or multi-occupancy) cell (MPC) in a limited community regime.

Introduction

Two questions are central to the evaluation:

- What consequences does the introduction of MPC have for the working conditions, safety and well-being of the staff or the prisoners?
- Under what conditions could national, prison-wide MPC be introduced?

The study was conducted by IVA Beleidsonderzoek en Advies, affiliated with the University of Tilburg, in the period from January to May 2004. This report is the result of that study.

After placing the phenomenon of MPC in a historical context, the report describes the process by which the first stage of the introduction of MPC in a limited community regime originated. In order to answer the first question, the report deals with the effects and consequences of MPC, from the point of view of the staff as well as the prisoners. The relevant data were collected from studies of literature and documents, by telephone and face-to-face interviews with staff and prisoners in the seven Penal Institutions (PI) involved, and by using questionnaires distributed among penal institution workers (PIW) and prisoners.³⁸ With a view to answering the second question, the report closes with conclusions and recommendations based on the results of the study, which are relevant for developing the policy framework within which the conditions are to be formulated for the national introduction of MPC.

³⁸ These are the BASAM and DKS: questionnaires periodically administered by the DJI, which are part of the regular business operations in the prison system. For the purposes of the evaluation study – in consultation with the DJI and in keeping with the layout and processing of the questionnaires – additional questions (modules) were added with respect to MPC. The study was conducted in seven Penal Institutions (PI). The face-to-face interviews with staff and prisoners took place at the following locations: PI Achterhoek, Ooyerhoek site; PI Breda; PI Limburg-Zuid, Overmaze site; PI Rijnmond, De Schie site; PI Tilburg; PI Utrecht, Nieuwersluis site; and PI Nieuw Vossenveld (Vught). A detailed description of the organisation, approach and methods of the study is given in Annex 1.

Scope and limitations of the study

The evaluation study concerns the first stage of the introduction of MPC in a limited community regime, which took place under *special conditions*. This preparatory, 'experimental' stage only involved adult prisoners and was based on two prisoners in one cell. With the (possible) use of positive incentives, the prisoners were placed on a voluntary basis, whereby the standard regime served as a point of departure. The evaluation study thus related to a *special situation*. The current findings and conclusions cannot automatically be declared applicable to a future situation in which one or more of the aforementioned conditions would change.

Two persons in one cell: the run-up

In a letter of 16 October 2002, the Minister of Justice announced the modernisation of penalty application to the Lower House, including the capacity-increasing measure of the 'multi-person cell' (MPC). The ensuing decision to introduce MPC was challenged by the Group Staff Council (GOR) of the Prison Service. The GOR had not been asked for advice where this was required. On 3 July 2003, the Enterprise Section decided to dismiss the GOR's request to order the State to revoke its decision to introduce the measure. This made it possible to introduce the first stage of MPC at that time, and a special situation arose: *in anticipation* of the necessary amendment of the Custodial Institutions Act (*Penitentiare beginselenwet (Pbw)*), seven PIs were able to gain experience with several (for the time being two) persons in one cell. In 2004, this will involve 459 cells in prisons, remand centres and an institution primarily intended for the detention of aliens, which also has the status of a remand prison. The first prisoners were placed together in a single cell in the course of October 2003. December 2nd 2003, the Lower House approved the Minister of Justice's proposal to amend the *Pbw*. The discussion of the Bill in the Lower House is scheduled for early July 2004.³⁹

Historical context and research into MPC

In the debate over the intended introduction of MPC, in which the press had its own say, little or no attention was devoted to placing the phenomenon of the MPC in a historical context. The Netherlands has a long tradition when it comes to imposing prison sentences. From the beginning of the nineteenth century, the emphasis had come to lie increasingly on the 'educational potential' of the prison sentence: no revenge and retribution, but civilisation by working on the moral improvement of criminals by means of (solitary) confinement in a cell. The Netherlands maintained the cell system for a long time, whereas other West European countries had already abandoned it by the end of the nineteenth century. Although major adjustments had been

39 Parliamentary Papers 2002-2003 and 2003-2004, 28 979.

made to the Dutch cell system since then, the prison system continued to be based on the principle of one person per cell. The process of the emancipation of prisoners, the negotiation management between prison staff and prisoners and the opinions on what determines the quality of detention are embedded in that standard.⁴⁰ From this viewpoint, the intended introduction of MPC in a limited community regime – whereby existing cells are rebuilt for use by two persons – can be considered as a break with a long-lasting tradition.

MPC is the rule, not the exception almost everywhere outside the Netherlands. Many countries have already had more than a hundred years' experience with MPC, whereby in actual practice at the moment, there are often more than two persons in one cell, or 'dormitories' are used. Therefore, foreign research specifically aimed at two-person cell occupancy is hardly or not at all available. In addition, unlike the situation in many other countries, Dutch prisons are not overpopulated. The Dutch variation of negotiation management is also a relatively unique phenomenon. The introduction of MPC in the Netherlands is thus taking place in a context which is difficult to compare with experiences gained with MPC in other countries. For this reason, literature about and data relating to MPC practice abroad can be applied to the Dutch situation only to a limited extent. Moreover, much foreign research is based on information from one or more penal institutions with specific structural, demographic and regime characteristics which cannot be extrapolated to the Dutch situation without problems.

However, research in other countries underlines several points of interest which are relevant for the introduction of MPC in the Netherlands. This is true for the international and European standards for the treatment of prisoners. A second point of interest is the relationship between the nature of the crime, gender and degree of interpersonal distance: violent persons seem to have more of a need for this than non-violent persons. There also appears to be a negative correlation between the severity of the sentence and the suitability of prisoners for sharing a cell. Much research has been done into the experience of privacy and overpopulation (crowding). The findings

40 The term 'negotiation management' refers to a development described by the sociologist Abram de Swaan, 'in which people impose on themselves and each other a stricter control of violence, compel more carefulness' and further restrain their self-exaltation'; in this process, 'the variation in permissible manners of interaction is expanded' under 'the conditions of mutual consultation and reciprocal permission' (De Swaan, 1979). This development has also taken place within the penal institutions. In his dissertation, Zwezerijnen shows that 'striving for total limitation of the initiatives of prisoners has been replaced by striving to stimulate and give direction to initiatives of prisoners'. 'Authority that used to be based on position is now based on expertise.' 'Social control is based on trust, rather than coercion. The main means of control are (...) persuasion and encouragement.' 'One-sided communication has made room for bilateral communication: from top to bottom as well as from bottom to top' (Zwezerijnen, 1972). The term 'negotiation management' or 'negotiation culture' is used in this evaluation study to describe these shifts in the treatment of prisoners – whereby, for the rest, the prison staff remain the boss and, where necessary, impose disciplinary measures or internal rules on prisoners.

are not very unambiguous, but point in the direction of an increase in aggression, stress and physical and mental disorders with the use of MPC. The same can be ascertained for PIWs as well: their experience of safety and well-being is under pressure, and the risk of stress and physical and mental disorders increases when they are confronted by prisoners in situations which are difficult to control. Furthermore, research shows that ethnic and cultural differences between prisoners are significant for the feeling of well-being in and the experience of MPC only in relation to socio-economic background variables. Moreover, ethnic and cultural differences are not often problematised, and are sometimes even ignored in practice. However, with MPC, these factors are important in avoiding conflict situations. Lastly, the physical environment in which MPC is introduced (the organisation of multi-person cells in a ward), and with that the changes in the population density of a ward, appears to have a direct influence on the perception of crowding. The effect of this on prisoners' behaviour and experience of stress is clearly demonstrable, even in the event of minor changes.

Description of the process

After the run-up to the first stage of the introduction of MPC, as outlined above, on 3 July 2003, the DJI and the trade unions for prison staff concluded the *Overeenkomst invoering meerpersoonscelgebruik in het kader van het georganiseerd overleg Dienst Justitiële Inrichtingen* (Agreement on the introduction of multi-person cell occupancy in the context of organised consultation with the Custodial Institutions Service). Conditions are formulated in this Agreement to guarantee the safety and well-being of both staff and prisoners. Contra-indications for placement in a multi-person cell have been set out as well. On the basis of this agreement, several PIs made Plans of Action (PoA). In these, they set out in detail the procedure for the introduction and implementation of MPC. This involves matters such as organisation of the cells, contents of the day programme for prisoners, the deployment and training of staff, selection of prisoners and how contra-indications are applied, putting safety rules into operation, for example in locking up and excluding prisoners, as well as adjustment of the administrative information system.

The seven PIs proceeded with introduction on the basis of these plans. Despite the long introductory period, the implementation nevertheless took many PIWs by surprise. Daily routines were put under pressure. There was little or no disagreement between the working and steering groups supervising the implementation, the management and the staff (Staff Council). The conflict rules contained in the Agreement between the DJI and trade unions were used only once. The working and steering groups have

meanwhile been disbanded practically everywhere. The subject of MPC has become an item on the agenda during regular consultation situations.

The institutions are experiencing heavy pressure in getting and keeping the multi-person cells filled. This pressure causes unwanted side effects. Partly through the expansion of TULP (automated registration system of the prison service), the administrative workload on the staff of the PIs (including PIWs) has increased. PIWs regularly feel that they are being held responsible for keeping the cells filled, while that is not part of their task and responsibility. Furthermore, agreements in the PoAs on the selection procedure for prisoners are sometimes not observed. In practice, the applicable contra-indications are 'broadly interpreted'. The determination of what degree of psychological disorder, addiction or aggressive behaviour constitutes an exclusion criterion has led to confusion.

The same is true of the way in which shape has been given to the voluntary cooperation of prisoners. Virtually all PoAs provided for special rewards and positive incentives to convince prisoners to cooperate voluntarily. This 'temptation method' – based on the starting point of MPC placement unless the prisoner explicitly objects to this – proved to work, although at least twenty and probably more cases have occurred in which prisoners patently refused to share a cell and were placed apart. Separation in this context is allowed as an internal rule, but not as a disciplinary measure. The total number of separations of MPC prisoners is at least 51, according to statements of the PIs (until the end of April 2004). Half of the prisoners state that they were put under pressure by such an internal rule or otherwise. This is in line with the observations of the PIWs.

In a number of PIs, MPC proves to conflict with the accelerated release (IVO) scheme: for pragmatic reasons, prisoners in multi-person cells are not eligible for the accelerated release scheme. In general, the prisoners in question in MPC wards are not informed of these reasons. The unequal informing of prisoners is an undesirable situation, which could lead to legal uncertainty and legal inequality.

Staff

Deployment and training

Additional support staff and guards are deployed in all PIs. Problems continue to occur in practice, partly owing to a lack of available staff (quantitative) and partly to inadequate capability of the staff to deal with the increased complexity of the work in MPC wards (qualitative). Eighty per cent of the PIWs state that they did not make their own choice to work in MPC wards. They experience the introduction of MPC as a *fait accompli* which has

been imposed on them. More than twenty per cent of all PIWs say that their supervisor exerted pressure on them. If, theoretically, they did indeed have a choice, failure to cooperate would in real terms mean transfer to another ward, and this was an unattractive prospect for most of them. As set out in the Agreement, an additional training course in 'conflict management and self-defence' has been developed which the PIWs on an MPC ward are required to take. Most PIWs have done so, and almost half of them felt that the training was not very meaningful for actual practice. Contrary to the preconditions in the Agreement, not all PIWs in MPC wards have completed the required BBO (special vocational training) course (in time).

Safety

During the study period, no serious MPC-related incidents occurred with PIWs or other staff. One out of three PIWs feels safe working in a ward with multi-person cells. One fourth do not feel safe. The rest state that they feel neither safe nor unsafe. When asked to compare, 63% of the PIWs felt that working on an MPC ward was less safe than working in wards with only single person cells. The procedure set out in the Agreement, always to open a multi-person cell with two PIWs, is frequently not followed in practice. Sometimes two PIWs are not available (quickly enough). In other cases, the PIWs state that they cannot see why it would be unsafe to open the door of a multi-person cell alone, while situations occur in day-to-day practice in which PIWs are not anywhere near each other in the presence of two or more prisoners. Deviation from the procedure in the Agreement does not seem to have an effect on the experience of safety. For the PIWs, perception of the risks of MPC is much more related to aggression on the ward, a heavy workload and the degree to which they feel they have room and are encouraged to take their own decisions in organising their relationship with prisoners.

Workload and work experience

The PIWs experience the workload as heavy and presume that it will only increase in future. Over eighty per cent consider working on an MPC ward more difficult than on a ward with only single person cells. PIWs emphasise that the increased workload and the announced reduction of working hours limits their possibilities to maintain adequate contact with prisoners. They consider this as a hollowing out of an essential part of their duties. PIWs on an MPC ward more often experience role conflicts, more aggression and less favourable work rosters. In the first quarter of 2004, the absenteeism rate in virtually all PIs was lower than in the same period in 2003. The interviews showed that PIWs are afraid to lose their jobs in an unfavourable labour market and in a period of continuous cutbacks in the prison system.

Opinions on MPC

PIWs' opinions on MPC vary strongly among the PIs. In total, 66% have a

positive or neutral opinion about working on an MPC ward. One third have a negative opinion. Three PIs stand out. In the Limburg Zuid PI, PIWs are clearly more negative than average, and in the Tilburg PI and Breda PI considerably more positive. Positive opinions are expressed mainly by PIWs who feel safe in their work with MPC and, in addition, do not consider working with MPC less safe than working on a ward with only single-person cells. Other factors that influence a positive opinion of MPC are: feeling supported by supervisors, feeling responsible for one's work, making one's own choice to work with MPC and not being put under pressure by supervisors. PIWs who considered the additional training meaningful for practice are usually more positive about MPC as well. In all PIs, the different sections of staff consider the application of the contra-indications and conflicts between cellmates as the main sources of tension in placing prisoners in multi-person cells. There are differences of opinion within and among the different job groups and among the PIs on the possible nationwide introduction of MPC, whereby the placement of prisoners in a limited community regime would become obligatory in nature. Members of staff who are not negative regarding nationwide introduction of MPC also emphasize that clear conditions are necessary if this is to be done successfully, and in this light question the combining of the introduction of MPC with cutbacks and the reduction in working hours.

Prisoners

Placement and its voluntary nature

One fourth of the prisoners who share a cell are of the opinion that they were well informed in advance. This information was usually provided by or on behalf of the management. About 40% of the prisoners state that they themselves had applied. Almost half of the prisoners were able to choose their cellmate themselves. That is the case particularly in the Limburg Zuid PI, Tilburg, the Breda PI and the PI in Vught. Over half of the prisoners in a multi-person cell say they were put under 'a bit' of pressure (21%) or 'strongly' (34%) put under pressure, but this does not mean that the majority of them ultimately experience the sharing of a cell as problematic. Approximately 40% of the prisoners do not have any problem in sharing the cell with another. The same percentage do have difficulty with this, and the remaining 20% cannot or do not want to make any statement about it. In interpreting these percentages, one must take account of the fact that over 40% of the (MPC) prisoners state that sharing a cell gave them a material advantage. A great majority of the MPC prisoners say that they 'certainly would not' want to share a cell with more than two persons. A quarter 'might' want to do so, at least if they were able to choose the cellmates. Of the prisoners, 4% say that they 'certainly would' want to share a cell with more than two persons.

In total, 324 complaints have been lodged (no data have been received from the Breda PI). These complaints relate especially to the (intended) placement and putting 'voluntary placement' into operation upon introducing MPC. Within these, two variations can be roughly distinguished. The largest number of complaint cases concern the placement of prisoners in a multi-person cell, whereby pressure or coercion was allegedly applied, or whereby a prisoner was placed in a multi-person cell for the second time within the same detention period. In addition, a substantial number of complaint cases are aimed against placement in solitary confinement after the prisoner had refused placement in a multi-person cell. Another group of complaint cases relate to the way in which contra-indications are applied in the selection procedure. Lastly, there is another group of cases concerning material, psychosocial and behaviour-related complaints, such as a too small cell area, restrictions in spending the day, lack of space, inadequate facilities, inadequate ventilation, or disturbance of privacy, not feeling safe, or a smoking cellmate, discrimination, threats of violence and theft. About 40% of all prisoners questioned (in both single and a multi-person cells) are of the opinion that it helps to lodge a complaint; 35% believe that the complaints committee took the complaint seriously. Most of the prisoners complain about the long time it takes for the complaint to be handled.

Regarding the extent of voluntariness applied, there are clear differences between the sites studied. At the Tilburg PI, the Breda PI and the Limburg Zuid PI, placement in a multi-person cell was more voluntary in nature than at the other sites.

Safety

During the study period, hardly any serious or exceptional incidents took place between prisoners in a multi-person cell. One of six MPC prisoners felt safer with a cellmate than alone in a cell. Almost 20% stated that the cellmate was 'sometimes' or 'often' aggressive. Of the MPC prisoners, 5% state that they are 'sometimes' or 'often' sexually harassed by their cellmate. In addition, another 3% of the MPC prisoners say that they are now and then sexually harassed by others than the cellmate (3% of the single-person cell (SPC) prisoners also say this).

These figures should be used with due care, because the answers on both aspects are not always given consistently.⁴¹ Prisoners who share a cell do not feel safe more often with respect to PIWs than prisoners alone in a cell.

41 The answer to the statement 'I am being sexually harassed' is sometimes 'no', whereas later the answer is 'often' when prisoners are asked if they are being sexually harassed by their cellmate. In addition, a (small) number did not fill in these questions.

Well-being

The consequences for and adjustments to the day programme of MPC prisoners have remained limited. Half of the MPC prisoners feel that their privacy has been curtailed. This group state that they are always locked in with the cellmate and are thus never alone. This is especially the case at the sites where work is not done in shifts. In all PIs, MPC and SPC prisoners have the same day programme. Besides shift-work, there is another important factor in relation to the day programme for MPC. The intended economising: reducing working hours from 78 to 63 hours a week, could have consequences for the time those prisoners would have to spend in the (multi-occupancy) cell. This could create a new situation with unknown effects and consequences. The prisoners are concerned about the possible coincidence of the introduction of MPC and the intended reduction in working hours. Concerning the assessment of the day programme activities, there are no differences between MPC prisoners and prisoners alone in a cell. Despite the day programme activities, two thirds of the MPC prisoners feel that they spend too much time together in the cell. Prisoners who share a cell do not assess the different aspects of the detention climate differently from prisoners who are alone in a cell. However, there are differences in this respect among the PIs and PI sites.

Cells have been adjusted for multi-person occupancy, but their surface area has not been increased. In adjusting single-person cells for two-person occupancy, the international and European standards for a minimum number of m² have not been followed. Most multi-person cells have a surface area of approximately 10 m². Most prisoners consider the cell too small for two persons. Two thirds consider the ventilation in the cell inadequate. Prisoners feel uncomfortable about using the toilet or shower in the presence of a cellmate. Irritation often occurs regarding matters such as choosing TV programmes, personal hygiene, snoring or smoking. Prisoners, whether or not they share a cell, have the same opinions about the hygienic situation on their own wards and in other spaces. Half of both the MPC prisoners and those who are alone in a cell feel that their health and condition have deteriorated during the present detention. Prisoners in multi-person cells have more health complaints than prisoners staying alone in a cell. However, there appears to be no difference between the two groups when it comes to the extent to which they rely on and are satisfied with the care provided. Nor do there appear to be differences between the two groups of prisoners in the extent to which they rely on the services of other officers and how they assess their work. Prisoners who are alone in a cell have the same opinion as MPC prisoners on the opportunities to maintain contact with friends and family and receive things from outside.

During the present detention period, about 45% of the prisoners had lodged a complaint 'now and again'.

Opinions on MPC

Somewhat more than 40% of the prisoners consider it 'pleasant' to share a cell. They say that they are less likely to sit and brood in such a situation and experience the company as positive. Most prisoners can get along well with the cellmate. Almost half say that they 'never' or 'almost never' have problems with the cellmate. On the other hand, 23% of the prisoners state that they 'sometimes' and 17% that they 'always' have problems with their cellmate. Other advantages of MPC which are mentioned are the additional facilities, such as more visiting hours and recreation time, or the financial allowance. Half of the prisoners do not see any advantages. The limited room and lack of privacy are the most frequently mentioned disadvantages. In addition, the greater chance of aggression, too little rest and too much stress are viewed as major disadvantages. About 3% of the prisoners do not see any disadvantages in sharing a cell.

What makes prisoners have a positive opinion on MPC? In MPC prisoners, numerous personal characteristics do not show any connection. However in the case of obvious factors such as having a say in the choice of a cellmate, having a good relationship with the cellmate, not being put under pressure to go to a multi-person cell, the lack of a great desire for privacy (in particular not feeling uncomfortable about using the toilet in the presence of a cellmate), that connection is demonstrable. Among the prisoners staying in single-person cells, especially female prisoners, prisoners who were not born in the Netherlands and prisoners who only see advantages seem to be more inclined to share a cell. They also tend to be more willing to share a cell the more they feel that work will be done on social reintegration as well during the detention. Prisoners who have only been in detention for a short time have more of a tendency to share a cell. Prisoners with an open nature are more positive towards sharing a cell than closed types.

Recommendations

Under what conditions could national, prison-wide MPC be introduced?

- 1 On the basis of the study results relating to the working conditions of the staff, as well as the safety and well-being of the staff and prisoners, the evaluation of the first stage of the introduction of MPC *does not give sufficient cause* to abandon the intended national introduction of MPC in a limited community regime.

In a historical perspective, the introduction of MPC means a break with the policy pursued to date in imposing custodial sentences. Although various changes have been made to the regime since the introduction of the cell system in the mid-nineteenth century, single-person cell occupancy has remained the standard. That long tradition of detention in cells puts the Netherlands in a unique position with respect to many other West European countries, where different forms of MPC have been used since the end of the nineteenth century.

The intention to amend the Custodial Institutions Act, with an increase in the possibilities for MPC, is based on reasons of capacity and budget. The need to expand the capacity for sanctions is manifest. On the basis of the evaluation of the first stage of the introduction of MPC, however, a number of damaging observations have been made with respect to the workload of the institution staff, the well-being and safety of prisoners, as well as the practical execution of MPC.

- 2 Should the decision be taken, despite these damaging observations, to introduce MPC nationwide, for the purposes of a responsible introduction, proper account should be taken of the following *points of attention or conditions*:
 - The introduction of MPC under the constellation of continual cutbacks, the intended reduction in working hours in the standard regime and the experienced austerity resulting from this, leads to *feelings of unrest* among the staff and the prisoners. This gives rise to doubts about or resistance to MPC, which are actually not inspired by a rejection of MPC in principle. The staff, in particular the PIWs, are afraid of having less opportunity to maintain contact with prisoners, to observe their behaviour and thus maintain a grip on a larger number of prisoners who spend more time 'behind the closed door' of a multi-person cell. The prisoners fear a deterioration of the detention climate and hardening of the relationship with the PIWs. This 'experienced reality' should continue to receive the necessary attention, at national level as well as in the PIs.
 - The first stage of the introduction of MPC took place under the condition of voluntary participation. The evaluation of how the voluntary participation of prisoners was put into practice during the first stage of the introduction of MPC has brought differences to light among the PI sites. The variations range from 'massaging' through 'directing' to 'ignoring' voluntariness. More than half of the prisoners state that they were put under pressure. Different policy lines were also applied regarding the use of positive incentives to encourage prisoners to share a cell. The fact that compulsory placement was used at some PI sites and not positive incentives has seen to it that the first stage of the introduction of MPC in particular cases was more similar to the

situation that could possibly arise after amendment of the Custodial Institutions Act and the intended introduction of total MPC than could be expected beforehand. It is important to observe in this light that the evaluation study has produced indications emphasising that voluntary placement, possibly combined with the use of positive incentives, has a positive effect on the participation of prisoners and their experience of MPC. The PIWs also experience MPC more negatively to the extent that coercion is used more or more frequently, and 75% of the PIWs expect problems to increase if placement in multi-person cells becomes compulsory in nature. On the basis of these observations, it is advisable in case of national introduction of MPC to formulate policy lines stipulating that prisoners should be encouraged also through the *use of positive incentives* to share a cell, as well as to be involved in *and feel* that they have influence on the *choice of a cellmate* – and to see to it that this policy line is observed in a uniform manner.

- The introduction of MPC will change the working climate. The staff, the PIWs in particular, feel on the one hand that through the pressure to fill multi-person cells and keep them filled, their duties and responsibilities are being stretched. On the other hand, the PIWs emphasise that involvement in the selection and ‘matching’ of prisoners is a very important aspect of their work and is part of the negotiation management between staff and prisoners. A certain degree of *participation and involvement of staff* in placing prisoners together is necessary to guarantee a safe climate on the MPC wards. This paradoxical situation demands – with a view to national introduction of MPC – a careful assessment of the effects of MPC on the negotiation culture between PIWs and prisoners, further investment in the leadership on MPC wards and a careful and well-argued apportionment of responsibilities. It can be concluded from the study results that stimulating leadership is considered important. In line with this, the PIWs emphasise that the ‘experienced support’ from managers is limited at the moment. In order to arrive at a functionally workable form of negotiation management, aspects of co-responsibility, co-decision-making authority and a stimulating working climate must be involved. An important observation is, moreover, that the aforementioned aspects are also directly related to the degree of subjective and objective feelings of safety which PIWs experience.
- The introduction of MPC will increase the *workload of the prison staff*, particularly that of the PIWs. The additional fulltime positions made available for MPC wards do not always appear to be filled adequately, and are not sufficient in all cases in the light of the increased complexity of the work on MPC wards. Therefore, it is advisable in increasing the fulltime positions in connection with the intended national introduction of MPC not only to use quantitative, but also and especially qualitative criteria for staff selection, specifically oriented to

- multi-person detention. Additional training could also play a part.
- The evaluation of the first stage of the introduction of MPC did not produce any indications that the current work instructions of PIWs need fundamental adjustments other than practical adjustments to the business operations, which ensue logically from the fact that two prisoners share a cell. Although many PIWs are of the opinion that working on an MPC ward is less safe than working on a ward with only single-person cells, most of them do not consider work on an MPC ward as unsafe. Nevertheless, based on the finding that, for example PIWs feel safer on an MPC ward to the extent that they experience less of a workload, it is advisable to pay attention to the *functionality and flexibility of the work instructions* in the light of the heavier workload and increased complexity of the work on MPC wards.
 - The present contra-indications and the policy lines which the PIs have based on them often stand in the way of the occupancy and continued occupancy of the multi-person cells. The experienced pressure accompanying this has negative effects and consequences. The intended increase in the capacity of multi-person cells requires reconsideration of the *workability of the current contra-indications* and a review of the procedure for applying contra-indications.
 - In introducing MPC, a site and ward-specific *proportion of the number of multi-person cells to the total number of cells* should be taken into consideration, so that the possibility continues to exist to spread prisoners who in the second instance prove too 'weak' for MPC. Concentration of 'weak' prisoners on wards within the existing structure has a negative effect on the PIWs' experience of safety.
 - In the *selection and 'matching'* of prisoners for MPC, with a view to the entry procedure and transfer of prisoners, more attention should be paid to the severity of the sentence and nature of the offence. Given the total number of short-term prisoners, detainees in preventive and alternative detention and detainees committed under the Traffic Regulations (Administrative Enforcement) Act (*Wet Mulder*), in view of the relatively short time this group spend in detention, and given the observation that in the case of short-term detention, the application of an extra austere regime is being considered, it is advisable to study whether, in practice, MPC would be a more suitable form of detention for this group than for relatively more severely sentenced prisoners or detainees (in remand prisons) with the prospect of a potentially severe sentence.
 - A positive factor in the privacy experience of MPC prisoners is *working in shifts* in the day programming. If work is not done in shifts, MPC prisoners spend practically the whole day in each other's proximity. In combination with the intended reduction in working hours, through which prisoners in a full community and, in practice, usually prisoners in a limited community as well, would spend more time 'behind closed

doors', not using shifts in the activities of the day programme would be a stress-increasing factor which heightens the safety risk for prisoners and staff.

- The introduction of MPC – carried out in practice by rebuilding single-person cells for two-person occupancy – creates the circumstance that MPC prisoners will have fewer m² available individually than indicated as desirable in *international and European standards*. Partly on the basis of this situation, it would be wise to consider using MPC as far as possible for short-term sentences, so that prisoners are not housed for too long in a cell which is in itself too small.
- The *management capacity* within the PIs, the communication of managers with one another, the communication between managers and workers and the coaching of workers should be better developed so that workers can be coached in dealing with the effects of the introduction of MPC. Given the intended centralisation of the Human Resources services, which will increase the distance between specialised human resources officers and the workplace, it is advisable to take measures to accentuate the importance of the Human Resources position within the PIs and create opportunities to respond to specific human resource development issues of PIs.
- It is advisable to monitor the introduction of MPC adequately and systematically and *evaluate* both the process of introduction and the efficiency and effectiveness of the MPC measure. A suitable and practically feasible manner to do this is to utilise the existing format of the annual report of the PIs. This format could include parameters relating to MPC.

Literatuur

Aebi, M.F.

Council of Europe annual penal statistics. Space I: 2003 survey on prison populations
Strasbourg, Council of Europe, 2004

Algera, J.A.

Kenmerken van het werk. De constructie van een instrument voor het meten van taakkenmerken die van invloed zijn op de motivatie, satisfactie en prestaties van taakuitvoerders
Lisse, Swets & Zeitlinger, 1981

Berghuis, A.C.

Punitiviteitsfeiten. In: M. Moerings (red.) *Hoe punitief is Nederland?*
Arnhem, Gouda Quint b.v., 1994, pp. 299-312

Blau, J.R., S.C. Light, M.B. Chamlin

Individual and contextual effects on stress and job satisfaction: a study of prison staff
Work and occupations, jrg. 13, nr. 1, 1986, pp. 131-156

Blokland, L.J.

Werken achter tralies. Een onderzoek naar de positie van de bewaarders in 33 Nederlandse strafinrichtingen
Arendonk, Albora, 1974

Boin, R.A.

Double bunking no money saver, Dutch say
The corrections professional. jrg. 1, nr. 15, 1996, pp. 10-11

Boin, R.A.

Crafting public institutions. Leadership in two prison systems
Boulder, Londen, Lynne Rienner publishers, 2001

Britton, D.M.

Perceptions of the work environment among correctional officers: do race and sex matter?
Criminology: an interdisciplinary journal, jrg. 35, nr. 1, 1997, pp. 85-106

Bruehl, D., G. Horvat, G. George

Population density and institutional performance in a treatment unit at the Federal Correctional Institution at Terminal Island, California. Paper presented at the *Academy of Criminal Justice Sciences Annual Meeting*, Cincinnati, 1979

Bruinsma, F.

Terugblik op 'twee in een cel'
Nederlands Juristenblad, jrg. 67, nr. 45/46, 1992, pp. 1539-1540

Caplow, C., J. Simon

Understanding prison policy and population trends. In: *Prisons. Crime and justice, a review of research*, vol. 26
Chicago en Londen, Chicago University Press, 2000

Cox, V.C., P.B. Paulus, G. McCain

Prison crowding research. The relevance for prison housing standards and a general approach regarding crowding phenomena
American psychologist, jrg. 39, nr. 10, 1984, pp. 1148-1160

CPT

Report to the Authorities of the Kingdom of the Netherlands on the visits carried out to the Kingdom in Europe and to the Netherlands Antilles by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment
Strasbourg, Council of Europe, 2002

CPT

The CPT standards. 'Substantive' sections of the CPT's General Reports
Strasbourg, Council of Europe, 2003

D'Atri, D.A.

Psychophysiological responses to crowding
Environment and behavior, jrg. 7, nr. 2, 1975, pp. 237-252

Dhondt, S., I. Houtman

NIPG, onderzoeksvragenlijst Arbeidsinhoud: Constructie en eerste toets op betrouwbaarheid en validiteit
Leiden: NIPG-TNO, 1992

Ditchfield, J.

Control in prisons. A review of the literature
Londen, HMSO, 1990

Dienst Justitiële Inrichtingen

Nota: Investeren in personele zorg DJI
Den Haag, DJI, 2001

Dowden, C., C. Tellier

Predicting work-related stress in correctional officers: a meta-analysis
Journal of criminal justice: an international journal, jrg. 32, nr. 1, 2004, pp. 31-48

Dünkel, F., J. Vagg (red.)

Waiting for trial. International perspectives on the use of pre-trial detention and the rights and living conditions of prisoners waiting for trial
Freiburg, Max Planck Institut, 1994

Een juist gebruik van (grijze) cellen

NJCM-bulletin, jrg. 13, nr. 2, 1988, pp. 75-77

Ellis, D.

Crowding and prison violence: Integration of research and theory
Criminal Justice and Behavior, jrg. 11, 1984, pp. 277-308

Faber, S.

Strafrechtpleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811, de nieuwe menslievendheid
Arnhem, Gouda Quint b.v., 1983 (proefschrift)

Fiselier, J.P.S.

Aantasting van verworvenheden
Sancties. Tijdschrift over straffen en maatregelen, 2003, nr. 1, pp. 3-7

Franke, H.

Twee eeuwen gevangen. Misdaad en straf in Nederland
Utrecht, Het Spectrum, 1990a

- Franke, H.**
Dutch tolerance: facts and fables
British journal of criminology, jrg. 30, nr. 1, 1990b, pp. 81-93
- Franke, H.**
The emancipation of prisoners. A socio-historical analysis of the Dutch prison experience
Edinburgh, Edinburgh University Press, 1995
- Franke, H.**
De macht van het lijden. Twee eeuwen gevangenisstraf in Nederland
Amsterdam, Balans, 1996
- Freedman, J.L., A. Levy, R.W. Buchanan, J. Price**
Crowding and human aggressiveness
Journal of experimental social psychology, jrg. 8, 1972, pp. 528-548
- Gaes, G.G.**
Prison crowding research reexamined
Prison journal, jrg. 74, nr. 3, 1994, pp. 329-363
- Gedetineerd in Nederland 2003**
Den Haag, Ministerie van Justitie, 2003
- Genders, E., E. Player**
Race relations in prisons
Oxford, Clarendon Press, 1989
- Goldberg, P., M.F. Landre, S. David, M. Goldberg, S. Dassa, M.J. Marne**
Conditions de travail, conditions de vie et problèmes de santé physique déclarés par le personnel de l'administration pénitentiaire en France
Revue d'épidémiologie et de santé publique, jrg. 44, 1996, pp. 200-213
- Haan, W. de, R. Verpalen (red.)**
Bezeten van de bajas? Strafrechtelijk klimaat en gevangeniswezen in een zorgzame samenleving
Breda, Coornhert Liga, 1989
- Haen Marshall, I.**
Zet ze maar achter tralies
NRC Handelsblad, 8 september 1994
- Hattum, W.F. van**
Celdeling is onwettig
Delikt en delinkwent, jrg. 25, nr. 3, 1995, pp. 202-221
- HEUNI**
Prison population in Europe and in North America. Problems and solutions
Helsinki, HEUNI, 1997
- Jonge, G. de**
Hoe een relatief humaan penitentiair stelsel langzaam ten gronde gaat
Rechtshulp, jrg. 27, nr. 5, 2003, pp. 19-24
- Kahn, J.H., R.M. Hessling**
Measuring the tendency to conceal versus disclose psychological distress
Journal of Social and Clinical Psychology, jrg. 20, nr. 1, 2001, pp. 41-65

Kalmthout, A.M. van

Reclassering: van zedelijke verbetering naar maatschappelijke integratie.
In: H. van 't Blik (red.), *Trends en ontwikkelingen in de sociaaljuridische dienstverlening*
Lelystad, Koninklijke Vermande, 2000, pp. 109-123

Kelk, C.

Het gevangeniswezen: een afbraak van verworvenheden?
Nederlands Juristenblad, jrg. 59, nr. 29, 1984, pp. 897-907

Kelk, C.

Nogmaals: geen denken aan de 'meermanscel'
Nederlands Juristenblad, jrg. 77, nr. 3, 1988, pp. 90-91

Kinsel, A.

Body buffer zones in violent prisoners
American journal of psychiatry, 1970, pp. 99-104

Kensey, A., P. Tournier

Prison population inflation, overcrowding and recidivism: the situation in France
European journal on criminal policy and research, jrg. 7, nr. 1, 1999, pp. 97-119

Klofas, J.M., S. Stojkovic

Correctional crowding. The half-life of an idea in the social sciences
Social pathology, jrg. 2, nr. 1, 1996, pp. 23-31

Kuhn, A.P., P. Tournier, R. Walmsley

Draft report on prison overcrowding and prison population inflation
Strasbourg, Council of Europe, Restricted PC-CP (99) 7, pp. 7-65

Lahm, K.F.

Prison violence. A multilevel examination of the importation and deprivation theories
Ann Arbor (MI), 2002 (proefschrift)

Lambert, E.G., N.L. Hogan, S.M. Barton

Satisfied correctional staff. A review of the literature on the correlates of correctional staff job satisfaction
Criminal justice and behavior, jrg. 29, nr. 2, 2002, pp. 115-143

Lijesen, M., C. van Beers, D. Moolenaar, H. Poppelaars, M. Stafleu

Internationale vergelijking kosten van detentie
Den Haag, Koninklijke de Swart b.v., 1998

Lindquist, C.H.

Life behind bars. Environmental congruence, social support, and mental distress among jail inmates
Birmingham, 1997

Maalsté, N., I. Jansen, E. van Fessem, A. Mein

De noodvoorzieningen voor drugskoeriers. Evaluatie van de Tijdelijke wet noodcapaciteit drugskoeriers in de praktijk
Den Haag, ES&E, 2002

Margulis, S.T.

Conceptions of privacy: current status and next steps
Journal of social issues, jrg. 33, nr. 3, 1977, pp. 5-21

Moerings, M.

Honderd jaar de klok terug
Proces. Maandblad voor berechting en reclassering, jrg. 63, nr. 12, 1984,
 pp. 371-375

Moerings, M., T. Appels

Gevecht om de ruimte
Proces. Maandblad voor berechting en reclassering, jrg. 66, nr. 5, 1987,
 pp. 138-143

Moors, J.A. (red.)

Fabrics of feminism. Comparative analysis of nineteenth century gender discourse, in Belgium and the Netherlands
 Brussel, 1999 (Beiheft: *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*)

Morgan, R., M.D. Evans

Protecting prisoners. The standards of the European Committee for the Prevention of Torture in context
 Oxford, Oxford University Press, 1999

Paulus, P., G. McCain, V. Cox

The effects of crowding in prisons and jails. In: D.P. Farrington, J. Quinn (red.) *Reaction to crime: the public, the police, the courts and prisons*
 Londen, 1985, pp. 113-134

Paulus, P.B.

Prison crowding: a psychological perspective
 New York, etc., Springer Verlag, 1988

Penal Reform International (PRI)

Making standards work. An international handbook on good prison practice
 Londen, 2001 (2de editie)

Schaeffer, M.A., A. Baum, P.B. Paulus, G.G. Gaes

Architecturally mediated effects of social density in prison
Environment and behavior, jrg. 20, nr. 1, 1988, pp. 3-19

Smith, D.E.

Privacy and corrections: a reexamination
American journal of community psychology, jrg. 10, nr. 2, 1982,
 pp. 207-224

Spiereburg, P. (red.)

The emergence of carceral institutions: prisons, galleys and lunatic asylums 1550-1900
 Rotterdam, Centrum voor Maatschappijgeschiedenis, 1984

Spiereburg, P.

The prison experience: disciplinary institutions and their inmates in early modern Europe
 New Brunswick, Rutgers University Press, 1991

Stern, V.

Mass incarceration: a sin against the future?
European journal on criminal policy and research, jrg. 4, nr. 3, 1996,
pp. 7-25

Suedfeld, P.

Polar psychology. An overview
Environment and behavior, jrg. 23, nr. 6, 1991, pp. 653-665

Swaan, A. de.

Uitgaansbeperkingen en uitgaansangst; over de verschuiving van bevels-
naar onderhandelingshuishouding (1979). In: Idem, *De mens is de mens
een zorg*
Amsterdam, Meulenhoff, 1983, pp. 81-115

Theile, H.

Menschenwürde und Mehrfachbelegung geschlossenen Vollzug
Strafverteidiger, jrg. 22, nr. 12, 2002, pp. 670-674

Toch, H.

Living in prison: the ecology of survival
New York, The Free Press, 1977

Tournier, P.V.

Prison population inflation and overcrowding: terminology and methods
Council of Europe, CPC, Strasbourg, 1996

Tournier, P.V.

Draft report on prison overcrowding and prison population inflation.
Appendix II: prison population descriptor (PPT)
Strasbourg, Council of Europe, Restricted PC-CP (99) 7, pp. 93-137

Tournier, P.V.

Prisons d'Europe, inflation carcérale et surpopulation
Questions Pénales, jrg. 13, nr. 2, 2000

Tulkens, J.J.J.

Detentie volgens het CPT
Sancties. Tijdschrift over straffen en maatregelen, 1997, nr. 3, pp. 154-166

Twee op één cel?

Een analyse van het besluitvormingsproces dat zich afspeelde tussen de
opkomst van de discussie over twee op één cel en de uiteindelijke uitvoe-
ring van dit besluit. Hoe loopt het gevangenisdrama in vier delen af?
*Overheid & overleg: nieuwsbrief overleg en medezeggenschap binnen de
overheid*, jrg. 11, nr. 9, 2003, pp. 2-4

**Ursin, H., T. Bergan, J. Collet, I.M. Endresen, D.J. Lugg, P. Maki, R. Matre,
O. Molvær, H.K. Muller, M. Olf, R. Pettersen en G.M. Sandal, R. Værnes en
M. Warncke**

Psychobiological studies of individuals in small, isolated groups in the
Antarctic and in space analogues
Environment and behavior, jrg. 23, nr. 6, 1991, pp. 766-781

Vagg, J.

Prison systems. A comparative study of accountability in England, France, Germany and the Netherlands
Oxford, Clarendon press, 1994

Vegter, P.C.

Nood breekt wet? Tijdelijke wet voor de penitentiaire noodcapaciteit ten behoeve van drugskoeriers
Delikt en Delinkwent, jrg. 32, nr. 4, 2002, pp. 367-382

Weiss, R.P., N. South

Comparing prison systems
Amsterdam, Gordon and Breach, 1998

Wener, R.E., C. Keys

The effects of changes in jail population densities on crowding, sick call, and spatial behavior.
Journal of applied social psychology, jrg. 18, nr. 10, 1988, pp. 852-866

Wooldredge, J.D.

Explaining variation in perceptions of inmate crowding
Prison journal, jrg. 77, nr. 1, 1997, pp. 27-40

Wright, K.N.

Developing the prison environment inventory
Journal of Research in Crime and Delinquency, 22, 1985, pp. 259-278

Zwezerijnen, J.J.A.

Dwang en vertrouwen. Een empirisch onderzoek naar de machtsrelatie tussen bewaarders en gedetineerden
Alphen aan de Rijn, Samsom uitgeverij n.v., 1972

Zyl Smit, D. van, F. Dünkel (red.)

Imprisonment today and tomorrow. International perspectives on prisoner's rights and prison conditions
Den Haag, etc., Kluwer Law International, 2000 (2de editie)

Bijlage 1

Onderzoeksmethode en -aanpak

Inleiding

Zeven PI's zijn eind 2003 of begin 2004 gestart met de invoering van mpc. Alle zeven zijn in het onderzoek betrokken. Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen meerpersoonscellen per locatie.

Tabel 1: Overzicht van het aantal mpc's naar regime

PI	Locatie	Hvb	Vreemdeling	Gevangenis	Zbbi	Totaal
Achterhoek	Kruisberg	18				18
	Zutphen nieuw		29			29
Breda	PIV	17				17
	Boschpoort	36				36
Limburg Zuid	Maastricht	25				25
	Sittard	20		17		37
Rijnmond	Schie	26		6		32
	Hoogvliet	16				16
	Krimpen	23		23		46
	Noordsingel	24				24
Tilburg	Tilburg	12	21			33
Utrecht	Spoor				1	1
	Nieuwegein	47				47
	Nieuwersluis	20		4		24
	Wolvenplein	9				9
Vught	Vught	34		26		60
Totaal		327	50	76	1	454

Bron: Dienst Justitiële Inrichtingen

Het evaluatieonderzoek bestaat uit vier onderdelen: (1) literatuurstudie, (2) procesevaluatie, (3) personeelonderzoek en (4) gedetineerdenonderzoek. Hierbij is gebruikgemaakt van zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethoden.

Onderzoeksmethoden

a Literatuurstudie

De literatuurstudie omvat nationale en internationale literatuur met betrekking tot de historische en beleidsmatige context van de invoering van mpc. Daarnaast is literatuur bestudeerd over de psychologische en sociale factoren rakend aan meerpersoonscelgebruik.

b Procesevaluatie

In het kader van de procesevaluatie wordt het proces beschreven vanaf het moment dat minister Donner de Tweede Kamer informeerde over zijn

beleidsvoornemens ten aanzien van de modernisering van de sanctietoe-
passing in oktober 2002 tot ongeveer vijf maanden na de invoering van 'twee
op één cel' op zeven locaties in Nederland. Naast een schets van de aanloop
gaat het hierbij om de wijze waarop de eerste fase van de invoering gestalte
heeft gekregen in de onderzochte locaties (aanpassingen, organisatie), de
naleving van gemaakte afspraken (rond het hanteren van contra-indicaties,
medewerking van personeel en vrijwilligheid van gedetineerden), alsmede
de manier waarop problemen – al dan niet – het hoofd is geboden. De
bronnen voor de procesevaluatie zijn:

- de Plannen van Aanpak van de PI's;
- de interviews met diverse geledingen van het personeel (zie verder bij
personeelonderzoek);
- twee door de onderzoekers bijgewoonde momenten van werkoverleg in
elke PI. Met een tussenperiode van circa twee maanden is in elke PI een
werkoverleg, gedetineerdenberaad of mpc-overleg bijgewoond, met als
doel een beeld te krijgen van de zaken die op dat moment speelden
aangaande de meerpersoonscellen. De onderzoekers hebben zich een
beeld gevormd van de wijze waarop deelnemers aan het overleg over mpc
communiceren. De voorkeur ging vooraf uit naar het bijwonen van mpc-
overleg, maar alleen in Nieuwersluis bestond deze overlegvorm (nog).
In tabel 2 staat per PI welke vormen van overleg zijn bijgewoond.

Voor de interviews en het bijwonen van de werkoverleggen is uit elk
PI-cluster één locatie geselecteerd.

Tabel 2: Bijgewoonde vormen van werkoverleg naar PI-locatie

	Kruisberg	Boschpoort	Vught	De Schie	Nieuwersluis	Tilburg	Overmaze
mpc-overleg					2x		
werkoverleg PIW-ers	2x		2x	2x			1x
gedetineerdenberaad (multidisciplinair)		1x*				2x	1x

* Op de tweede interviewdag werd het werkoverleg op het laatste moment geschrapt wegens personeelstekort door ziekte.

c Personeelonderzoek

Voor het personeelonderzoek is gebruikgemaakt van verschillende
bronnen:

- 1 een verkorte versie van de BASAM, een vragenlijst naar werkbeleving van
de DJI, uitgezet onder PIW-ers van drie PI's (De Achterhoek, Breda en
Vught);
- 2 een vragenlijst over het werken met meerpersoonscellen, uitgezet onder
PIW-ers van alle 7 PI's. Voor de PI's De Achterhoek, Breda en Vught is deze
vragenlijst gekoppeld aan de BASAM;
- 3 face-to-face interviews met 3 PIW-ers per PI;
- 4 telefonische interviews met 5 tot 7 functionarissen (andere dan PIW-ers)

per PI, te weten een unitdirecteur, een afdelingshoofd, een BSD-er, een lid van de lokale OR, een psychologen en een verpleegkundigen.

Ad 1 De verkorte BASAM

Sedert meer dan tien jaar is 'Sturen op kwaliteit' een belangrijk motto binnen de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) (www.dji.nl). De thema's organisatiediagnose, doorlichting en kwaliteit staan reeds jaren centraal. Leidinggevenden beginnen meer en meer nadruk te leggen op de kwaliteit van arbeid binnen het gevangeniswezen. Deze kwaliteitsslag is vooral ingegeven door interne en externe factoren, zoals de schaalvergroting van PI's en de behoefte (noodzaak) aan verschillende managementniveaus. Om deze kwaliteitsslag sturing te geven werd gekozen voor het INK-model (Instituut Nederlandse Kwaliteit). Na enige tijd bleek dat de binnen de DJI ontwikkelde werkklimaatsschaal voor de waardering van personeel niet voldoende dekking bood in het licht van het kwaliteitsmanagement. Dat gaf aanleiding tot de ingebruikneming van een algemeen instrument (BASAM DJI) waar, in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, een aantal sectorspecifieke vragen (zoals veiligheidsbeleving door het personeel) aan toegevoegd werd. Biessen en De Gilder (1993) destilleerden uit verschillende theorieën een zestal kenmerken als bepalend voor de arbeidssatisfactie: organisatie-structurele kenmerken; inhoud van de taak; beloning; onderlinge verhouding; leiderschapstijl en psychische en fysieke arbeidsomstandigheden. Biessen en De Gilder (1993) ontwikkelden de Basisvragenlijst Amsterdam (BASAM) om zowel op afdelings- als op organisatieniveau de sociale en psychologische aspecten en gevolgen van het beleid in de arbeidsorganisatie te kwantificeren.

De BASAM is een zelfbeoordelingsvragenlijst (Biessen en De Gilder, 1993) die sociale en psychologische aspecten en gevolgen van het beleid in de arbeidsorganisatie kwantificeert. Het instrument wordt breed ingezet en evalueert naast taakaspecten ook sociale aspecten. Het is opgebouwd uit zes thema's en elk thema bestaat uit meerdere schalen of items. Alle items worden gescoord op een vijfpuntsschaal gaande van '1= helemaal niet op mij van toepassing' tot '5=helemaal op mij van toepassing' of '1=nooit' tot '5=altijd'.

In dit evaluatieonderzoek naar de eerste fase van de invoering van mpc is gebruikgemaakt van een verkorte BASAM-versie. Dit had te maken met enerzijds technische, praktische en organisatorische onmogelijkheden om tegen einde maart 2004 de vragenlijst uit te zetten. Anderzijds waren de PI's in het najaar van 2003 nog bevroegd en was er bezorgdheid voor 'onderzoeksmoeheid' en een lage respons. Om deze redenen en omdat er aan de vragenlijst nog een aantal vragen over het werken met meerpersoonscellen zouden worden toegevoegd, is ervoor gekozen om een verkorte versie te gebruiken. Werkaspecten waarvan werd verondersteld dat deze weinig met

de invoering van meerpersoonscellen te maken zouden hebben, zijn buiten de vragenlijst gelaten, evenals aspecten waarover in de mpc-vragenlijst een expliciete vraag zou worden opgenomen.

Tabel 3: Schalen in de verkorte BASAM met bijbehorende interne consistentie (Cronbach's Alpha, α)

	α
1 Inhoud v.h. werk	
- Autonomie	0,71
- Informatie uit het werk	0,72
- Ervaren verantwoordelijkheid	0,78
- Kennis van werkresultaten	0,59
- Rolconflict	0,79
- Rolonduidelijkheid	0,80
- Werkbelasting	0,77
2 Houding t.o.v. chef en collega's	
- Sociaal-emotioneel leiderschap	0,92
- Corrigerend leiderschap	0,75
- Stimulerend leiderschap	0,82
- Ondersteuning door collega's	0,86
3 Organisatie	
- Organisatie-structurele kenmerken	0,80
4 Justitiespecifieke onderdelen I	
- Veiligheid	0,79
- Openheid in communicatie	0,82
- Conflict op de afdeling	0,75
- Agressie en geweld	0,67
- Integriteit	0,61
- Seksuele intimidatie	0,73
5 Justitiespecifieke onderdelen II (executief personeel)	
- Omgang met justitiabelen	0,73
- Rooster	0,84
- Structuur bieden aan justitiabelen	0,70

Over de validiteit van het BASAM-instrument is overigens weinig bekend. Er zijn geen studies gedaan naar de concurrerende validiteit met andere soortgelijke instrumenten, zoals o.a. de Taakkenmerkenlijst (Algera, 1981) en de NIPG (Dhondt & Houtman, 1992).

Ad 2 De vragenlijst meerpersoonscelgebruik (mpc-vragenlijst)

Na bestudering van de 'Notitie invoeringsmogelijkheden twee op een cel', de *Overeenkomst invoering mpc in het kader van het georganiseerd overleg DJI*

en de verschillende PvA's bleken er zes thema's te zijn die door middel van een aanvullende vragenmodule op de BASAM bevestigd dienden te worden.

Dit betreft:

- vrijwilligheid om met meerpersoonscellen te werken;
- veiligheid;
- scholing;
- selectie van gedetineerden;
- werkdruk;
- totaaloordeel over meerpersoonscelgebruik + vergelijking met eenpersoonscelgebruik.

Daarnaast zijn enkele achtergrondgegevens opgenomen, zoals geslacht, leeftijd, locatie van tewerkstelling, de mate waarin men met meerpersoonscellen werkt en de periode die men inmiddels met meerpersoonscellen werkt. De vragenlijst is opgenomen in bijlage 4.

Ad 3 Interviews met PIW-ers

Voor de interviews zijn per PI-locatie drie PIW-ers die werken op een afdeling met meerpersoonscellen geïnterviewd. De interviews kenden dezelfde thema's als de mpc-vragenlijst die schriftelijk onder de PIW-ers is uitgezet en dienden met name ter verdieping en nuancering.

Ad 4 Telefonische interviews

Per PI zijn 5 tot 7 functionarissen geïnterviewd. In tabel 4 staat weergegeven welke functionarissen van welke PI's zijn geïnterviewd. De volgende thema's stonden hierin centraal:

- proces van invoering mpc;
- scholing en uitwisseling ervaringen;
- regime/dagindeling;
- selectie gedetineerden;
- effecten van mpc.

Tabel 4: Overzicht van telefonisch geïnterviewde functionarissen per PI-locatie

	Kruisberg	Boschpoort	Vught	De Schie	Nieuwersluis	Tilburg	Overmaze
Unitdirecteur	x	x	x	x	x	x	x
Afdelingshoofd	x	x	x	x	x	x	x
OR-lid	x	x	x	x	x	x	x
Verpleegkundige	x	x	x	x	x	x	x
BSD-er*	x	x	x	x	x	x	x
Psycholoog	x		x	x	x	x	x
Locatiedirecteur				x			
COZ-er*						x	

* BSD=Bureau Sociale Dienstverlening; COZ=coördinator organisatorische zaken

d Gedetineerdenonderzoek

Voor het onderzoek onder gedetineerden is gewerkt met een schriftelijke vragenlijst en zijn interviews gehouden. De schriftelijke vragenlijst betreft de DKS (Detentie Klimaat Schalen), die jaarlijks door de DJI onder gedetineerden wordt uitgezet. Aan deze vragenlijst is een aantal vragen over het verblijven in meerpersoonscellen toegevoegd.

DKS + vragen meerpersoonscellen

De DKS is een instrument dat in 1990 werd ontwikkeld door de DJI-ID om onderzoek te doen naar de beleving van gedetineerden. Met de ontwikkeling van de DKS-vragenlijst is begin jaren negentig begonnen toen aan gedetineerden voor het eerst naar hun mening werd gevraagd over aspecten van het inrichtingsleven. In die tijd moesten de PT's in het kader van de planning & controlcyclus jaarlijks een aantal kengetallen aanleveren met betrekking tot het verloop van het primaire proces. De kwaliteit van de detentie zelf liet zich echter moeilijk in cijfers vatten. De toenmalige afdeling Beleidsinformatie van de directie Delinquentenzorg en Jeugdinrichtingen heeft het initiatief genomen om een meetinstrument te ontwikkelen dat de kwaliteit van het leefklimaat in de PI's meet.

Voor de ontwikkeling van de vragenlijst is aansluiting gezocht bij de toenmalige literatuur over detentiebeleving. Met name is gebruikgemaakt van het onderzoek van Toch (1977) naar de relaties tussen gedetineerden en hun omgeving. In dat onderzoek werden acht voor gedetineerden belangrijke aandachtsgebieden onderscheiden, te weten privacy, veiligheid, structuur, support, emotionele feedback, sociale stimulering, activiteiten en autonomie. Wright (1985) heeft verder onderzoek gedaan rond deze acht dimensies en een meetinstrument: de Prison Environment Inventory (PEI) ontwikkeld. Om dit instrument voor de Nederlandse situatie geschikt te maken zijn op basis van interviews een aantal gebieden gedefinieerd die voor de beoordeling van de kwaliteit van detentie in Nederland van belang werden geacht. Deze gebieden zijn nadien geoperationaliseerd in items die bij de Nederlandse situatie pasten. Via een uitgebreid ontwikkeltraject is uiteindelijk de DKS totstandgekomen.

Om het meetinstrument verder te verfijnen is in 2001, mede op basis van samenwerking met de Scottish Prison Service, gestart met een moderniseringstraject. Dit heeft ertoe geleid dat een aantal nieuwe stellingen aan de lijst zijn toegevoegd, die met name betrekking hebben op allerlei aspecten van regimes en bedrijfsvoering, zoals vragen op het gebied van de gezondheidszorg, contacten met de buitenwereld, arbeid, voeding, het voorkomen van discriminatie. Hierdoor is er een meer evenwichtige verdeling gekomen tussen positief en negatief geformuleerde vragen. Daarnaast is een nieuwe schaal "Toekomstperspectief" opgenomen. In tabel 5 staan de DKS-schalen met bijbehorende interne consistentie. Vanwege de lage waarde is de schaal 'veiligheid' niet gebruikt.

Tabel 5: DKS-schalen bijbehorende interne consistentie (Cronbach's Alpha, α)

	α
Toekomstverwachting	0,74
Rechten en regels	0,78
Omgang gedetineerden	0,61
Omgang bewaarders	0,89
Dagbesteding	0,79
Veiligheid	0,54
Autonomie	0,72
Maatschappelijke integratie	0,80

Specifiek voor het onderhavige evaluatieonderzoek is aan de bestaande vragenlijst een aantal vragen toegevoegd over het verblijven in een meerpersoonscel. Na bestudering van de 'Notitie Invoeringsmogelijkheden twee op een cel', de *Overeenkomst invoering mpc in het kader van het georganiseerd overleg DJI* en de verschillende PvA's bleken er zes thema's te zijn die via de aanvullende module op de DKS bevestigd dienden te worden. Dit betreft:

- vrijwilligheid, veiligheid (agressie, seksuele intimidatie);
- privacy;
- materiële leefomstandigheden (voorzieningen, oppervlakte);
- sociale leefomstandigheden;
- dagbesteding;
- vergelijking mpc-epc (voordelen/nadelen).

Daarnaast zijn enkele achtergrondvragen gesteld, zoals de tijd die men inmiddels in een meerpersoonscel zit en het aantal celgenoten dat men heeft gehad. Verder zijn vier stellingen uit de stress disclosure index¹ opgenomen ($\alpha=.68$), evenals enkele stellingen over lichamelijke klachten. Met de stress disclosure index wordt de mate vastgesteld waarin iemand een open dan wel gesloten persoonlijkheid is (Kahn en Hessling, 2001). Op voorhand zou verwacht kunnen worden dat met name gedetineerden met een open karakter, dat wil zeggen die graag praten over zaken die hen bezighouden, in een meerpersoonscel willen. Tevens is vanuit de psychologie bekend dat het niet kunnen praten over zaken kan leiden tot lichamelijke klachten. Nagegaan zal worden of er verschillen zijn in de mate waarin 'open' en 'gesloten' gedetineerden in een meerpersoonscel en in een eenpersoonscel lichamelijke klachten rapporteren.

1 Dit betreft de items: 'Ik praat niet over hoe ik me voel met medegedetineerden', 'als ik me depressief of verdrietig voel, dan probeer ik deze gevoelens voor mezelf te houden', 'ik praat liefst niet over dingen die me stressen' en 'als er iets onplezierigs met me gebeurt, dan zoek ik vaak iemand op om mee te praten'. Dit laatste item is bij de analyses omgescoord.

De vragenlijst die uiteindelijk aan de gedetineerden is voorgelegd, omvat 173 vragen die gegroepeerd zijn rond de thema's bestemming en verblijfsduur, eten, de winkel, arbeid, straffen, drugsgebruik, hygiëne, activiteiten, geestelijke verzorging, gezondheidszorg, oordeel over andere functionarissen, klachtenbehandeling, veiligheid, discriminatie, contacten met de buitenwereld, het detentieklimaat, gezondheidsklachten, verblijf op meerpersoonscel, oordeel over meerpersoonscel en persoonsgegevens. Om het ook voor de niet-Nederlands sprekende gedetineerden mogelijk te maken deel te nemen aan het onderzoek is de vragenlijst in acht verschillende talen (Nederlands, Engels, Duits, Frans, Spaans, Papiament, Turks en Arabisch) aangeboden. De module met mpc-vragen is opgenomen in bijlage 5.

Interviews met gedetineerden

In elke PI zijn drie koppels van gedetineerden die samen een cel delen geïnterviewd. De interviews kenden dezelfde thema's als de mpc-module in de vragenlijst die schriftelijk onder de gedetineerden is uitgezet en diende met name ter verdieping en nuancering.

Selectie PI-locaties

Bijna alle PI's beschikken over meer dan één locatie met meerpersoonscellen. Voor het afnemen van de interviews en het bijwonen van het werkoverleg is per PI één locatie geselecteerd. Het verspreiden van de interviews over meerdere locaties zou een versnipperd beeld geven. De keuze voor de locaties is gemaakt aan de hand van verschillende criteria waarvan verwacht kon worden dat zij invloed hebben op het functioneren van mpc, te weten:

- regime/verblijfsduur: huis van bewaring versus gevangenis;
- sekse van de gedetineerden;
- groot versus klein aantal meerpersoonscellen op de locatie (schaalgrootte);
- vrijwilligheid in de keuze voor mpc voor de gedetineerden, zoals aangegeven in de plannen van aanpak;
- specifieke knelpunten, zoals aangegeven in de plannen van aanpak.

Tabel 6: Selectie PI-locaties met gehanteerde criteria

PI	Locatie	Criterium
Utrecht	Nieuwersluis	Vrouweninrichting. In plan van aanpak is de verwachting uitgesproken dat de dagbesteding voor mpc-gedetineerden problemen zou kunnen opleveren.
Rijnmond	De Schie	Enige locatie met mpc voor jongvolwassenen, met expliciet vrijwillige keuze voor gedetineerden, zoals vermeld in het plan van aanpak.
Tilburg	Preventieven	Het alternatief 'vreemdelingen' viel af omdat er bij de vreemdelingen al langer met acht personen op een verblijfsruimte wordt gewerkt. Daarnaast zouden er vermoedelijk praktische problemen ontstaan bij het interviewen (extra tijdsbeslag vanwege taalprobleem, benodigde inzet van tolken).
Vught	Gevangenis	In het plan van aanpak is expliciet aangegeven dat PIW-ers betrokken zijn bij de plaatsing van gedetineerden op meerpersoonscellen.
Limburg Zuid	Overmaze	Elke gedetineerde verblijft in beginsel twee maanden in mpc; bij overige PI's/locaties is de verblijfsduur van gedetineerden variabel.
Achterhoek	Kruisberg	In het plan van aanpak is de verwachting uitgesproken dat problemen zouden kunnen ontstaan vanwege huidige celgrootte/ruimte voor meubilair.
Breda	De Boschpoort (HvB mannen)	Het alternatief zou de vrouwenafdeling zijn en die is in Nieuwersluis geselecteerd; 100% dekking van de vrouwen-mpc-afdelingen is niet gewenst.

Organisatie van het veldwerk

BASAM

De verkorte BASAM is uitgezet door de DJI op dezelfde wijze als waarop zij de BASAM jaarlijks uitzet. PIW-ers krijgen de lijst op hun werk uitgereikt, vullen deze op hun werk in en leveren deze in bij hun leidinggevende. PIW-ers worden persoonlijk herinnerd. Dit kan omdat geregistreerd wordt wie de lijst heeft ingeleverd. Deze werkwijze staat doorgaans borg voor een hoge respons.

Mpc-vragenlijst

De mpc-vragenlijst is uitgezet onder de PIW-ers in de PI-clusters Tilburg, Utrecht, Rijnmond en Limburg. De vragenlijsten zijn naar het huisadres van de PIW-ers gestuurd. Vanwege de privacy zijn de enveloppen met daarin een introductiebrief, de vragenlijsten en een portvrije antwoordenvolp door de DJI van adresstickers voorzien. Na een dag of tien is een reminder verstuurd, ook weer via de DJI. Om de onafhankelijkheid van het onderzoek te benadrukken is gebruikgemaakt van briefpapier en -enveloppen van IVA Beleidsonderzoek en Advies.

DKS

Net als de BASAM is de DKS uitgezet door de DJI. De gedetineerden leveren ingevulde lijsten in en kunnen persoonlijk herinnerd worden, omdat geregistreerd wordt wie de lijst heeft ingeleverd.

Interviews en overleg

Voor het afnemen van de interviews en het bijwonen van het werkoverleg bij elke PI-locatie is eerst contact gelegd met de locatie/unitdirecteur. Deze heeft ten behoeve van de telefonische interviews een lijst toegestuurd met namen en telefoonnummers van personen in de gewenste functiecategorieën, eventueel aangevuld met andere functionarissen die betrokken zijn bij de invoering van de meerpersoonscellen. Met een afdelingshoofd zijn afspraken gemaakt over de te interviewen PIW-ers en gedetineerden en het bij te wonen overleg. Om de te interviewen functionarissen zo aselekt mogelijk te trekken, is gewerkt met een lijst met de namen van de PIW-ers die dienst hadden op een dag waarop het bij te wonen overleg plaatsvond, alsmede met een lijst met de celnummers van de meerpersoonscellen. Door de onderzoekers zijn random namen van PIW-ers en celnummers getrokken. Deze zijn doorgegeven aan het afdelingshoofd, die vervolgens deze personen gevraagd heeft om medewerking. Elk PI-locatie is op twee momenten bezocht, die circa twee maanden uit elkaar lagen.

Kwantitatieve analyses*Personeelsonderzoek*

De uitkomsten van de gegevens uit de mpc-vragenlijst zijn met de chi-kwadraattoets getoetst tussen de PI's. Voor de werkbelevingsschalen uit de BASAM zijn gemiddelde waarden door middel van een t-toets vergeleken tussen PIW-ers die wel en die niet op een afdeling met meerpersoonscellen werken. Als controle zijn de uitkomsten van de PIW-ers die niet met meerpersoonscellen werken vergeleken met de uitkomsten van de meting uit het najaar van 2003, toen nog niet gestart was met de meerpersoonscellen. De gemiddelden zijn gecorrigeerd voor leeftijd, sekse, aantal dienstjaren, PI en PI-locatie. Door middel van een regressieanalyse is geanalyseerd welke factoren van invloed zijn op het oordeel over mpc en de ervaren veiligheid bij het werken met meerpersoonscellen voorspellen. Als onafhankelijke variabelen zijn zowel de werkbelevingsschalen, aspecten met betrekking tot de meerpersoonscellen als achtergrondvariabelen opgenomen mits deze bivariaat samenhangen met de te verklaren variabele. Daarnaast is een aantal correlaties berekend.

Gedetineerdenonderzoek

Analoog aan de analyse van het personeelsbestand zijn de uitkomsten van de gegevens uit de mpc-vragenlijst getoetst met de chi-kwadraattoets tussen de PI's. De detentie-klimaatschalen zijn door middel van een t-toets vergeleken tussen gedetineerden die in een eenpersoons- en gedetineerden die in een meerpersoonscel verblijven. Deze gemiddelden zijn gecorrigeerd voor leeftijd, sekse, PI en PI-locatie.

Gedetineerden in de meerpersoonscellen vormen geen doorsnede van de totale populatie gedetineerden. Zo komen TBS-ers en verslaafden in principe niet in aanmerking voor een meerpersoonscel. Om een zo zuiver mogelijke vergelijking te kunnen maken tussen gedetineerden in meerpersoonscellen en in eenpersoonscellen, dienen gedetineerden die op voorhand al niet in aanmerking komen voor verblijf in een meerpersoonscel buiten beschouwing gelaten te worden. Omdat op grond van de vragenlijst aan de gedetineerden moeilijk is vast te stellen wie wel of niet in aanmerking komt voor een meerpersoonscel, is het type afdeling waar de gedetineerde verblijft hiervoor als proxy-variabele gebruikt. Omdat de lijst met contra-indicaties onvoldoende aanknopingspunten bood voor de selectie van de afdelingen is besloten alle afdelingen waarvan alleen gedetineerden uit eenpersoonscellen tot de responsgroep behoorden, buiten de analyses te houden. Hierdoor viel slechts 3% van de respondenten af. Afdelingen die buiten beschouwing zijn gebleven zijn EBI, FSU, LAA, IBA, LABG, BZA en BGG.

Door middel van een regressieanalyse is bepaald welke factoren het best voorspellen of een gedetineerde al dan niet in een meerpersoonscel wil verblijven. Dit is apart gedaan voor gedetineerden die al in een meerpersoonscel zitten en voor gedetineerden in een eenpersoonscel. Als onafhankelijke variabelen zijn zowel de detentieklimaatschalen, aspecten met betrekking tot de meerpersoonscellen als achtergrondvariabelen opgenomen mits deze bivariaat samenhangen met de te verklaren variabele. Daarnaast is een aantal correlaties berekend.

Significantie versus relevantie

Hoe groter de groepen zijn die met elkaar vergeleken worden, des te kleinere verschillen kunnen statistisch significant zijn. Deze kleine verschillen zijn praktisch vaak niet relevant. Bij de schalen worden daarom alleen verschillen van 0.25 en groter gerapporteerd en voor correlaties is een ondergrens van 0.20 gehanteerd.

Kwalitatieve analyses

De interviews zijn gebruikt ter verdieping en nuancering van de kwantitatieve gegevens. Hierover wordt niet in percentages gerapporteerd.

Bijlage 2

Samenstelling begeleidingscommissie

mw. prof. mr. C.P.M. Cleiren (voorzitter)
Universiteit Leiden
Afdeling Straf- en Procesrecht

mw. drs. A. Daalder
Ministerie van Justitie
WODC

dr. F. van Harreveld
Universiteit van Amsterdam
Afdeling Psychologie

prof. dr. P.G.M. van der Heijden
Universiteit Utrecht
Capaciteitsgroep Methodenleer en Statistiek

dr. A.A. van den Hurk
Ministerie van Justitie
Dienst Justitiële Inrichtingen

Bijlage 3

Niet getoetste aspecten uit de PvA's

Bijlage 4

Mpc-vragenlijst PIW-ers

- 1 Werkt u op een afdeling waar meerpersoonscellen (MPC) zijn?
 Ja → ga naar vraag 8
 Nee → ga naar vraag 2
- 2 Zou u op een afdeling met MPC willen werken?
 Zeker niet → ga naar vraag 3
 Misschien → ga naar vraag 4
 Ja → ga naar vraag 5
 Maakt me niet uit → ga naar vraag 4
- 3 Heeft u bij uw leidinggevende expliciet aangegeven dat u niet in MPC wenst te werken?
 Nee
 Ja
- 4a Wat is uw grootste bezwaar tegen het werken op een MPC-afdeling?
 Geen bezwaren
 Het levert een groter veiligheidsrisico op
 De werkdruk
 Het wordt niet extra beloond
 Het vergt veel ervaring
 Ander bezwaar, namelijk
- 4b Heeft u nog een tweede bezwaar tegen het werken op een MPC-afdeling?
 Nee
 Het levert een groter veiligheidsrisico op
 De werkdruk
 Het wordt niet extra beloond
 Het vergt veel ervaring
 Ander bezwaar, namelijk
- 5 Zou u op een MPC-afdeling willen werken indien u extra zou worden beloond?
 Nee
 Ik zou het overwegen
 Ja
- 6 Worden uw collega's die in MPC werken extra beloond (extra periodiek, etc.)?
 Nee
 Ja
 Dat weet ik niet
- 7 Hoe staat u tegenover 'meer personen op een cel'?
 Zeer negatief
 Negatief
 Neutraal
 Positief
 Zeer positief
Ga naar vraag 34
- 8 Hoe lang werkt u zelf al met gedetineerden in MPC?
 Minder dan 4 weken
 Tussen 4 en 6 weken
 Tussen 6 en 8 weken
 Tussen 8 en 12 weken
 Meer dan 12 weken
- 9 Wat zijn uw persoonlijke ervaringen met MPC?
 Zeer negatief
 Negatief

- Neutraal
 - Positief
 - Zeer positief
- 10 Werkt u doorgaans:
- Alleen met gedetineerden in MPC?
 - Voornamelijk met gedetineerden in MPC
 - Ongeveer evenveel met gedetineerden in MPC als in eenpersoons-
cellen?
 - Voornamelijk met gedetineerden in eenpersoonscellen?
- 11 Heeft u de MPC-bijbscholing/cursus gevolgd?
- Nee
 - Ja
- 12 Worden PIW-ers betrokken bij de selectie van gedetineerden die in MPC
zijn geplaatst?
- Nee
 - Ja, soms
 - Ja, altijd
- 13 Leven uw collega's die in MPC werken – volgens u – de veiligheidsvoorschriften
altijd na?
- Nee
 - Ja
 - Dat weet ik niet
- 14 Bent u of wordt u extra beloond voor het werken in MPC?
- Ja
 - Nee
- 15 Heeft u zich zelf bij uw leidinggevende aangemeld om in MPC te gaan werken?
- Nee
 - Ja
- 16 Hoe staan uw collega's tegenover het feit dat u in MPC werkt?
- De meeste negatief
 - De meeste neutraal
 - De meeste positief
 - Dat weet ik niet
- 17 Indien u een partner heeft: hoe staat die tegenover het feit dat u in MPC werkt?
- Zeer positief
 - Positief
 - Neutraal
 - Negatief
 - Zeer negatief
 - Dat weet ik niet
- 18 Heeft uw leidinggevende druk op u uitgeoefend om te gaan werken in MPC?
- Helemaal niet
 - Nauwelijks
 - Een klein beetje
 - Nogal wat
 - Veel
- 19 Bent u tevreden over uw werk in MPC?
- Zeer tevreden
 - Vrij tevreden
 - Neutraal

- Vrij ontevreden
 Zeer ontevreden
- 20 Bent u meer tevreden over uw werk dan vóór de (experimentele) invoering van MPC?
- Nee, minder tevreden
 Geen verschil
 Ja, meer tevreden
- 21 Bent u bekend met de MPC-veiligheidsvoorschriften?
- Nee, met geen enkel
 Ja, met de meeste wel
 Ja, met alle voorschriften
 Er zijn geen MPC-veiligheidsvoorschriften
- 22 Leeft u de MPC-voorschriften in de praktijk altijd na?
- Nee
 Zo goed mogelijk
 Ja

Ten aanzien van de volgende beweringen willen wij graag uw mening weten. Kruis het rondje dat uw opvatting het meest weergeeft.

		geheel oneens		geheel eens	
23	Ik heb er zelf voor gekozen om op een afdeling met meerpersoonscellen te werken	☐	☐	☐	☐
24	Het is terecht dat voor het werken op een afdeling met MPC een toeslag op het salaris wordt gegeven of een andere vorm van beloning	☐	☐	☐	☐
25	Ik vind de MPC-bijtscholing zinvol voor de praktijk	☐	☐	☐	☐
26	Werken op een afdeling met MPC is zwaarder dan op een afdeling met alleen eenpersoonscellen	☐	☐	☐	☐
27	Ik voel me veilig bij het werken in MPC	☐	☐	☐	☐
28	Het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen is veiliger dan op een afdeling met MPC	☐	☐	☐	☐
29	Ik voel me voldoende gesteund om goed in MPC te kunnen werken				
	- door collega's:	☐	☐	☐	☐
	- door leidinggevenden:	☐	☐	☐	☐
30	De selectie van gedetineerden die in MPC worden geplaatst geschiedt zorgvuldig	☐	☐	☐	☐
31	Gedetineerden worden soms gedwongen om naar een MPC te gaan	☐	☐	☐	☐
32	De gedetineerden moeten kunnen kiezen of ze in MPC willen verblijven	☐	☐	☐	☐
33	Als gedetineerden verplicht in MPC worden geplaatst, verwacht ik meer problemen dan nu	☐	☐	☐	☐

Tot slot

- 34 Wat is uw geslacht?
- Man
 - Vrouw
- 35 Wat is uw leeftijd?
- Jonger dan 26 jaar
 - 26 – 35 jaar
 - 36 – 45 jaar
 - 45 – 55 jaar
 - Ouder dan 55 jaar
- 36 Hoe lang bent u in dienst bij deze organisatie?
..... jaar
- 37 Op welke PI-locatie werkt u?
- Nieuwegein
 - Wolvenplein
 - Nieuwersluis
 - ZBBI Vrouwen (Nieuwegein)
 - Overmaze
 - De Geerhorst
 - De Schie
 - De IJssel
 - De Noordsingel
 - Stadsgevangenis Rotterdam
 - Tilburg – preventieven
 - Tilburg – vreemdelingen
- 38 Op welke afdeling bent u werkzaam?
- Hvb-man regulier
 - Hvb-man arrestanten regulier
 - Hvb-man VBA
 - Hvb-man IBA
 - Hvb-man LAA
 - Hvb-man SOV
 - Hvb-man JOVO
 - POI-man
 - Gev-man BGG
 - Gev-man AGG
 - Gev-man
 - Hvb-vrouw regulier
 - Hvb-vrouw arrestanten regulier
 - Hvb-man arrestanten sober
 - Hvb-man overlast sober
 - POI-vrouw
 - Gev-vrouw
 - Anders, namelijk

Hiermee bent u aan het eind van de vragenlijst gekomen. Indien u nog meer kwijt wilt over de invoering van meerpersoonscellen, dan kunt u dit hieronder of op de achterkant van de vragenlijst vermelden. Heeft u vragen over de vragenlijst of het onderzoek dan kunt u contact opnemen met ...

HARTELIJK DANK VOOR UW MEDEWERKING

Bijlage 5

Mpc-vragenlijst gedetineerden

- 1 Verblijft u in een meerpersoonscel?
 - Ja → ga verder met vraag 2
 - Nee → ga verder met vraag 27
- 2 Hoe lang verblijft u al in een meerpersoonscel?
 - Kortere dan 1 week
 - Tussen 1 en 3 weken
 - Tussen 3 en 6 weken
 - Tussen 6 en 9 weken
 - Tussen 9 en 12 weken
 - Meer dan 12 weken (3 maanden)
- 3 Hoe lang verblijft u al met uw huidige celgenoot in een meerpersoonscel?
 - Kortere dan 1 week
 - Tussen 1 en 3 weken
 - Tussen 3 en 6 weken
 - Tussen 6 en 9 weken
 - Tussen 9 en 12 weken
 - Meer dan 12 weken (3 maanden)
- 4 Hoeveel verschillende celgenoten heeft u gehad sinds u in een meerpersoonscel verblijft?
 - 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - meer dan 4
- 5 Heeft u zich zelf aangemeld voor een meerpersoonscel?
 - Ja
 - Nee
- 6 Hebt u zelf uw celgenoot kunnen kiezen?
 - Ja
 - Nee
- 7 Zijn er momenten dat u alleen kunt zijn in uw cel?
 - Ja
 - Nee
- 8 Leverde het u voordeel op toen u aangaf wel naar een meerpersoonscel te willen gaan?
 - Ja
 - Nee
- 9 Bent u onder druk gezet om naar een meerpersoonscel te gaan?
 - Helemaal niet
 - Een beetje
 - Sterk
- 10 Heeft u behoefte aan méér privacy in uw meerpersoonscel?
 - Ja
 - Nee
- 11 Bent u vóóraf goed geïnformeerd over het verblijf in een meerpersoonscel?
 - Ja
 - Nee
- 12 Hoe bent u geïnformeerd? (meer antwoorden mogelijk)
 - Door de PIW-ers

- Door de directie
 - Door middel van mondelinge voorlichting
 - Door middel van schriftelijke voorlichting
 - Uit de krant
 - Op een andere manier
- 13 Ten opzichte van gedetineerden in een éénpersoonscel heb ik:
- extra recreatietijd
 - Ja
 - Nee
 - extra bezoeken
 - Ja
 - Nee
 - meer telefoontikken
 - Ja
 - Nee
 - anders extra's
 - Ja
 - Nee
- 14 Zou u met méér dan twee gedetineerden op één cel willen verblijven?
- Zeker wel
 - Misschien wel, als ik ze zelf zou mogen uitkiezen
 - Zeker niet
- 15 Heeft u sinds u op een meerpersoonscel verblijft klachten ingediend die te maken hebben met uw verblijf op een meerpersoonscel?
- Nee
 - Ja

Graag willen wij uw mening weten over de volgende uitspraken:

- 16 Mijn cel is te klein voor twee personen
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 17 Ik vind met twee personen in één cel gezellig
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 18 In mijn cel is voldoende ventilatie
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 19 Ik kan goed opschieten met mijn celgenoot
- Helemaal oneens
 - Oneens

172 *Kiezen voor delen?*

- Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 20 Ik vind het vervelend om in aanwezigheid van mijn celgenoot te douchen
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 21 Ik vind het vervelend om in aanwezigheid van mijn celgenoot naar de wc te gaan
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 22 Ik heb last van mijn celgenoot
- Nooit
 - Bijna nooit
 - Neutraal
 - Soms
 - Altijd
- 23 Met twee personen in een cel pieker je minder dan wanneer je alleen in een cel zit.
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 24 Ik voel me veiliger met een celgenoot dan alleen in een cel.
- Helemaal oneens
 - Oneens
 - Deels eens, deels oneens
 - Eens
 - Helemaal eens
- 25 Mijn celgenoot is agressief
- Nooit
 - Bijna nooit
 - Soms
 - Vaak
- 26 Mijn celgenoot valt me seksueel lastig
- Nooit
 - Bijna nooit
 - Soms
 - Vaak

Dit is het einde van de vragenlijst voor de mensen in een meerpersoonscel verblijven.
Hartelijk dank voor uw medewerking!

De volgende vragen zijn bedoeld voor mensen die NIET in een meerpersoonscel verblijven.

- 27 Is er aan u gevraagd of u in een meerpersoonscel zou willen?
- Nee
 - Ja
- 28 Verbleef u eerder tijdens deze detentie wel op een meerpersoonscel?
- Ja → ga verder met vraag 29
 - Nee → ga verder met vraag 30
- 29 Indien u eerder tijdens deze detentie op een meerpersoonscel verbleef: waarom is dat nu niet meer het geval?
- Ik heb zelf overplaatsing aangevraagd
 - Mijn celgenoot heeft overplaatsing aangevraagd
 - Ik ben overgeplaatst
 - Mijn celgenoot is overgeplaatst
 - Andere reden
- 30 Wat zijn de belangrijkste voordelen van het delen van een cel met een andere gedetineerde? (maximaal 2 redenen aankruisen)
- Gezelligheid, aanspraak
 - Extra faciliteiten (bezoekuren, recreatietijd en dergelijke)
 - Je piekert minder
 - Veiligheid
 - Ander voordeel
 - Geen voordelen
- 31 Wat zijn de belangrijkste nadelen van het delen van een cel met een andere gedetineerde? (maximaal 2 redenen aankruisen)
- De ruimte is te klein
 - Te weinig privacy
 - Meer kans op agressie
 - Te weinig rust
 - Teveel stress
 - Andere nadeel
 - Geen nadelen

Dit is het einde van de vragenlijst.

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Bijlage 6

Tabellen mpc-vragen PIW-ers

Tabel 1 Meningen PIW-ers die niet met gedetineerden in meerpersoonscellen werken (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Totaal
Zou u op een afdeling met MPC willen werken?							
zeker niet	15,6	25,0	57,5	30,4	52,4	47,6	40,7
misschien	46,9	50,0	28,8	39,1	9,5	26,2	34,3
ja	6,3	11,4	1,4	4,3	4,8	9,5	5,9
maakt me niet uit	31,3	13,6	12,3	26,1	33,3	16,7	19,1
Heeft u bij uw leidinggevende expliciet aangegeven dat u niet op een afdeling met MPC wenst te werken?							
ja	46,2	17,9	23,8	14,3	18,2	35,0	25,4
nee	53,8	82,1	76,2	85,7	81,8	65,0	74,6
Wat is uw grootste bezwaar tegen het werken op een afdeling met MPC?							
geen bezwaren	20,7	26,2	12,7	22,7	15,0	10,5	16,9
het levert een groter veiligheidsrisico op	44,8	16,7	48,1	59,1	40,0	60,5	44,2
de werkdruk	17,2	9,5	6,3	4,5	30,0	10,5	11,3
het wordt niet extra beloond		9,5	8,9			2,6	5,2
het vergt veel ervaring	17,2	38,1	24,1				17,3
ander bezwaar				13,6	10,0	5,3	3,0
meer dan 1 antwoord gegeven					5,0	10,5	2,2
Heeft u nog een tweede bezwaar tegen het werken op een afdeling met MPC?							
geen bezwaren	44,8	41,9	35,4	27,8	6,3	21,9	33,0
het levert een groter veiligheidsrisico op	10,3	16,3	12,7	11,1	31,3	9,4	13,8
de werkdruk	17,2	11,6	15,2	38,9	50,0	43,8	23,4
het wordt niet extra beloond	17,2	11,6	12,7	5,6	12,5	12,5	12,8
het vergt veel ervaring	10,3	18,6	24,1				13,8
ander bezwaar				16,7		12,5	3,2
Zou u op een afdeling met MPC willen werken indien u extra zou worden beloond?							
ja	32,3	28,3	7,9	18,2	28,6	23,8	20,5
ik zou het overwegen	41,9	37,0	38,2	36,4	33,3	31,0	36,8
nee	25,8	34,8	53,9	45,5	38,1	45,2	42,7

Vervolg tabel 1

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Totaal
Worden uw collega's die in MPC werken extra beloond (extra periodiek etc)?							
ja			2,6				,8
nee	69,0	79,5	37,7	78,3	90,5	76,2	65,0
weet niet	31,0	20,5	59,7	21,7	9,5	23,8	34,2
n	32	45	83	23	21	43	248

Tabel 2 Aspecten van vrijwilligheid (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Bent u of wordt u extra beloond voor het werken in MPC?								
ja	12,7	3,5	3,6				5,0	2,8
nee	87,3	96,5	96,4	100,0	100,0	100,0	95,0	97,2
Heeft u zich zelf bij uw leidinggevende aangemeld om in MPC te gaan werken?								
ja	14,0	17,9	11,0	1,4	7,5	5,2		8,3
nee	86,0	82,1	89,0	98,6	92,5	94,8	100,0	91,7
Heeft u leidinggevende druk op u uitgeoefend om te gaan werken in MPC?								
veel	8,8	12,7	23,5	8,7	22,2	10,5	5,0	13,9
nogal wat	15,8	1,8	5,9	7,2	11,1	7,0	10,0	7,9
een klein beetje	7,0	14,5	5,9	15,9	5,6	9,6	10,0	9,7
nauwelijks	15,8	7,3	15,3	15,9	16,7	20,2	25,0	16,3
helemaal niet	52,6	63,6	49,4	52,2	44,4	52,6	50,0	52,2
Ik heb er zelf voor gekozen om op een afdeling met MPC te werken								
geheel oneens	43,1	50,9	58,3	74,0	77,8	71,6	40,0	62,8
..	32,8	24,6	27,4	12,3	3,7	10,3	15,0	17,7
..	19,0	14,0	8,3	8,2	9,3	8,6	35,0	11,7
..	5,2	8,8	2,4	2,7	1,9	3,4		3,7
geheel eens		1,8	3,6	2,7	7,4	6,0	10,0	4,1

Vervolg tabel 2

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Het is terecht dat voor het werken op een afdeling met MPC een toeslag op het salaris wordt gegeven of een andere vorm van beloning								
geheel oneens	5,2	1,8	2,4	5,5		3,4	5,0	3,2
..	1,7	7,0	1,2	4,1		1,7	5,0	2,6
..	15,5	7,0	11,9	4,1		8,6	10,0	8,2
..	25,9	21,1	20,2	15,1	5,6	14,7	20,0	17,1
geheel eens	51,7	63,2	64,3	71,2	94,4	71,6	60,0	68,8
n	58	59	87	73	54	117	20	468

Tabel 3 Veiligheidsaspecten (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Leven uw collega's die in MPC werken – volgens u – de veiligheidsvoorschriften altijd na?								
ja	28,1	45,5	28,6	27,8	27,8	34,2	35,0	32,0
nee	40,4	41,8	56,0	66,7	61,1	57,3	60,0	55,1
weet niet	31,6	12,7	15,5	5,6	11,1	8,5	5,0	12,9
Bent u bekend met de MPC-veiligheidsvoorschriften?								
er zijn geen MPC-veiligheidsvoorschriften	7,0	3,6	8,3		1,9	4,3		4,1
ja, met alle voorschriften	15,8	33,9	27,4	35,6	27,8	48,3	40,0	33,9
ja, met de meeste wel	73,7	62,5	61,9	63,0	64,8	45,7	60,0	59,8
nee, met geen enkel	3,5		2,4	1,4	5,6	1,7		2,2
Leeft u de MPC-voorschriften in de praktijk altijd na?								
ja	12,5	21,4	19,0	1,4	3,9	21,1	15,0	14,4
zo goed mogelijk	66,1	62,5	64,3	78,3	56,9	69,7	70,0	67,2
nee	21,4	16,1	16,7	20,3	39,2	9,2	15,0	18,4

Vervolg tabel 3

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Ik voel me veilig bij het werken in MPC?								
geheel oneens	8,8	3,6	9,5	5,5	7,4	10,3	5,0	7,8
..	15,8	12,5	11,9	16,4	24,1	22,2	20,0	17,6
..	50,9	39,3	50,0	42,5	42,6	32,5	25,0	41,2
..	24,6	35,7	22,6	23,3	16,7	23,9	40,0	24,9
geheel eens		8,9	6,0	12,3	9,3	11,1	10,0	8,5
Het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen is veiliger dan op een afdeling met MPC								
geheel oneens		7,1	4,8	12,3	1,9	11,1	10,0	7,2
..	7,0	8,9	14,5	11,0	3,8	9,4	35,0	10,7
..	29,8	28,6	22,9	11,0	11,5	18,8	10,0	19,7
..	31,6	37,5	34,9	19,2	28,8	18,8	20,0	26,9
geheel eens	31,6	17,9	22,9	46,6	53,8	41,9	25,0	35,6
Als gedetineerden verplicht in MPC worden geplaatst, verwacht ik meer problemen dan nu								
geheel oneens	3,6		2,4	11,1		9,4	5,0	5,3
..	5,4	3,8	3,6	8,3	1,9	5,1	5,0	4,8
..	16,1	5,7	21,7	18,1	7,4	16,2	5,0	14,7
..	35,7	26,4	21,7	11,1	13,0	14,5	15,0	19,1
geheel eens	39,3	64,2	50,6	51,4	77,8	54,7	70,0	56,0
n	58	59	87	73	54	117	20	468

Tabel 4 Scholing (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Heeft u de MPC-bijtscholing/cursus gevolgd?								
ja	78,2	83,3	85,5	89,0	84,9	90,6	95,0	86,6
nee	21,8	16,7	14,5	11,0	15,1	9,4	5,0	13,4
Ik vind de MPC-bijtscholing zinvol voor de praktijk								
geheel oneens	17,2	21,1	36,9	30,1	32,7	24,8	15,0	26,9
..	10,3	19,3	15,5	20,5	23,1	14,5	25,0	17,1
..	32,8	19,3	17,9	15,1	19,2	23,9	15,0	21,0
..	24,1	21,1	17,9	20,5	11,5	9,4	30,0	17,1
geheel eens	15,5	19,3	11,9	13,7	13,5	27,4	15,0	17,8
n	58	59	87	73	54	117	20	468

Tabel 5 Selectie van gedetineerden (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Worden PIW-ers betrokken bij de selectie van gedetineerden die in MPC zijn geplaatst?								
ja, soms	25,5	41,1	50,0	30,1	22,2	29,1	5,3	32,2
ja, altijd	29,1	51,8	36,6	52,1	75,9	37,6	94,7	47,4
nee	45,5	7,1	13,4	17,8	1,9	33,3		20,4
De selectie van gedetineerden die in MPC worden geplaatst geschiedt zorgvuldig								
geheel oneens	42,1	16,4	23,8	16,4	11,1	34,2	10,0	24,6
..	15,8	32,7	25,0	32,9	14,8	26,5	30,0	25,4
..	29,8	36,4	35,7	26,0	29,6	23,1	20,0	28,9
..	8,8	9,1	13,1	16,4	27,8	13,7	25,0	15,0
geheel eens	3,5	5,5	2,4	8,2	16,7	2,6	15,0	6,1
Gedetineerden worden soms gedwongen om naar een MPC te gaan								
geheel oneens	3,5	18,2	8,3	1,4	33,3	6,0	40,0	11,5
..	1,8	30,9	20,2	2,7	14,8	3,4	30,0	12,0

Vervolg tabel 5

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
..	10,5	27,3	14,3	5,5	9,3	12,8	10,0	12,8
..	35,1	20,0	38,1	13,7	9,3	17,9	20,0	22,4
geheel eens	49,1	3,6	19,0	76,7	33,3	59,8		41,3
Gedetineerden moeten kunnen kiezen of ze in MPC willen verblijven								
geheel oneens	19,3	13,2	17,9	35,6	13,0	23,9	25,0	21,6
..	24,6	7,5	15,5	12,3	3,7	17,1	10,0	14,0
..	19,3	32,1	23,8	15,1	11,1	15,4	20,0	19,0
..	35,1	32,1	25,0	9,6	16,7	16,2	5,0	20,5
geheel eens	1,8	15,1	17,9	27,4	55,6	27,4	40,0	24,9
n	58	59	87	73	54	117	20	468

Tabel 6 Werklust MPC (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Werken op een afdeling met MPC is zwaarder dan op een afdeling met alleen EPCJ								
geheel oneens		7,0		1,4	1,9	3,4	10,0	2,6
..	1,8	5,3	3,6	4,1		5,2	5,0	3,7
..	1,8	22,8	25,0	8,2	5,6	10,3	15,0	12,8
..	43,9	29,8	39,3	30,1	22,2	14,7	30,0	28,6
geheel eens	52,6	35,1	32,1	56,2	70,4	66,4	40,0	52,3
Ik voel me voldoende gesteund om goed in MPC te kunnen werken door collega's								
geheel oneens	1,8	8,9	7,1	1,4	5,7	2,6		4,1
..	8,9	8,9	4,8	6,8	7,5	4,3	5,0	6,3
..	23,2	23,2	25,0	15,1	17,0	22,4	20,0	21,2
..	51,8	48,2	48,8	34,2	32,1	36,2	25,0	40,6
geheel eens	14,3	10,7	14,3	42,5	37,7	34,5	50,0	27,7

Vervolg tabel 6

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Ik voel me voldoende gesteund om goed in MPC te kunnen werken door leidinggevenden								
geheel oneens	12,3	12,7	7,1	5,5	16,7	15,5	10,0	11,5
..	12,3	9,1	17,9	20,5	24,1	20,7	5,0	17,4
..	43,9	36,4	35,7	31,5	24,1	29,3	25,0	32,7
..	26,3	36,4	32,1	23,3	22,2	22,4	20,0	26,4
geheel eens	5,3	5,5	7,1	19,2	13,0	12,1	40,0	12,0
n	58	59	87	73	54	117	20	468

Tabel 7 Oordeel over MPC (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Wat zijn uw persoonlijke ervaringen met MPC?								
zeer positief		3,5	2,4	2,8		4,3	5,0	2,6
positief	15,8	45,6	26,2	19,4	20,8	23,5	60,0	26,4
neutraal	40,4	31,6	36,9	41,7	26,4	32,2	30,0	34,7
negatief	40,4	19,3	28,6	29,2	43,4	33,9	5,0	31,0
zeer negatief	3,5		6,0	6,9	9,4	6,1		5,2
Hoe staan uw collega's tegenover het feit dat u in MPC werkt?								
de meeste positief	14,3	25,9	17,5	12,3	13,0	13,9	30,0	16,4
de meeste neutraal	39,3	37,0	28,8	35,6	35,2	32,2	45,0	34,5
de meeste negatief	16,1	13,0	25,0	28,8	44,4	24,3	5,0	24,3
weet niet	30,4	24,1	28,8	23,3	7,4	29,6	20,0	24,8
Indien u een partner heeft: hoe staat die tegenover het feit dat u in MPC werkt?								
positief	7,1	7,7	5,3	7,4	5,7	9,1	20,0	7,8
neutraal	50,0	55,8	50,7	54,4	39,6	48,2	45,0	49,5
negatief	21,4	25,0	24,0	30,9	47,2	36,4	25,0	30,9
weet niet	21,4	11,5	20,0	7,4	7,5	6,4	10,0	11,8

Vervolg tabel 7

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Bent u tevreden over uw werk in MPC?								
zeer tevreden		10,2	4,7	5,6	1,9	8,5	20,0	6,3
vrij tevreden	22,8	37,3	22,4	26,4	24,1	21,4	30,0	25,2
neutraal	45,6	39,0	35,3	33,3	20,4	33,3	40,0	34,7
vrij ontevreden	17,5	13,6	27,1	25,0	38,9	30,8	5,0	25,2
zeer ontevreden	14,0		10,6	9,7	14,8	6,0	5,0	8,6
Bent u meer tevreden over uw werk dan voor de (experimentele) invoering van MPC?								
ja, meer tevreden	9,1	15,8	9,5	4,1	17,0	15,7	5,0	11,6
geen verschil	27,3	66,7	42,9	34,2	26,4	46,1	65,0	42,5
nee, minder tevreden	63,6	17,5	47,6	61,6	56,6	38,3	30,0	46,0
Het werken op een afdeling met alleen eenpersoonscellen is veiliger dan op een afdeling met MPC								
geheel oneens		7,1	4,8	12,3	1,9	11,1	10,0	7,2
2	7,0	8,9	14,5	11,0	3,8	9,4	35,0	10,7
3	29,8	28,6	22,9	11,0	11,5	18,8	10,0	19,7
4	31,6	37,5	34,9	19,2	28,8	18,8	20,0	26,9
geheel eens	31,6	17,9	22,9	46,6	53,8	41,9	25,0	35,6
n	58	59	87	73	54	117	20	468

Bijlage 7

Tabellen mpc-vragen gedetineerden

Tabel 1 Aspecten van vrijwilligheid mpc (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Heeft u zich zelf aangemeld voor een meerpersoonscel?								
ja	25,0	75,4	65,4	14,6	58,9	29,1	55,6	40,5
nee	75,0	24,6	34,6	85,4	41,1	70,9	44,4	59,5
Hebt u zelf uw celgenoot kunnen kiezen?								
ja	40,4	78,1	69,2	16,0	67,9	36,2	60,0	46,6
nee	59,6	21,9	30,8	84,0	32,1	63,8	40,0	53,4
Bent u onder druk gezet om naar een meerpersoonscel te gaan?								
helemaal niet	33,3	76,5	56,0	25,3	52,6	39,8	90,0	45,8
een beetje	19,6	17,2	28,0	25,3	24,6	18,7	0,0	21,3
sterk	47,1	6,3	16,0	49,4	22,8	41,5	10,0	32,9
Bent u vóóraf goed geïnformeerd over het verblijf in een meerpersoonscel?								
ja	19,2	44,6	43,1	17,6	37,0	17,9	63,6	28,2
nee	80,8	55,4	56,9	82,4	63,0	82,1	36,4	71,8
Hoe bent u geïnformeerd? (meer antwoorden mogelijk)								
- PIW-ers	53,8	49,2	63,0	50,0	46,6	47,7	72,7	51,3
- directie	5,8	0,0	3,7	1,0	5,2	4,7	0,0	3,2
- mondelinge voorlichting	21,2	29,2	29,6	10,2	17,2	17,2	9,1	19,1
- schriftelijke voorlichting	7,7	15,4	5,6	10,2	13,8	7,8	0,0	9,7
- de krant	11,5	0,0	9,3	6,1	5,2	6,3	0,0	6,0
- anders	21,2	32,3	25,9	15,3	31,0	25,8	9,1	24,2
Leverde het u voordeel op toen u aangaf wel naar een meerpersoonscel te willen gaan?								
ja	25,5	61,3	50,0	18,4	66,0	37,2	90,0	41,9
nee	74,5	38,7	50,0	81,6	34,0	62,8	10,0	58,1
Ten opzichte van gedetineerden in een éénpersoonscel heb ik:								
- extra recreatietijd	6,0	40,0	12,5	8,1	39,5	13,7	40,0	18,3

Vervolg tabel 1

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
- extra bezoeken	4,0	7,5	10,6	10,7	41,7	7,9	100,0	15,0
- extra telefoontikken	6,0	37,9	10,2	6,1	14,3	11,7	60,0	14,4
- andere extra's	30,8	50,0	52,0	16,1	63,3	30,9	83,3	37,6
Zou u met méér dan twee gedetineerden op één cel willen verblijven?								
- zeker wel	2,0	6,5	5,7	1,1	1,9	6,6	9,1	4,3
- als ik zelf zou mogen kiezen	13,7	35,4	35,8	16,8	30,2	25,6	36,4	25,7
- zeker niet	84,3	58,1	58,5	82,1	67,9	67,8	54,5	70,0
Heeft u klachten ingediend die te maken hebben met uw verblijf op een meerpersoonscel?								
ja	40,4	17,7	25,5	51,1	29,6	40,8	27,3	36,2
nee	59,6	82,3	74,5	48,9	70,4	59,2	72,7	63,8
n	52	65	54	98	58	128	11	466

Tabel 2 Veiligheidsaspecten mpc (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Ik voel me veiliger met een celgenoot dan alleen in een cel								
helemaal oneens	46,2	21,0	41,2	46,7	36,4	39,2	22,2	38,5
oneens	40,4	29,0	31,4	20,7	34,5	25,8	0,0	28,1
deels eens, deels oneens	7,7	22,6	19,6	18,5	18,2	14,2	66,7	17,7
eens	1,9	17,7	0,0	6,5	7,3	9,2	11,1	7,7
helemaal eens	3,8	9,7	7,8	7,6	3,6	11,7	0,0	7,9
Mijn celgenoot is agressief								
nooit	55,8	68,3	68,0	60,2	54,5	66,9	90,9	63,6
bijna nooit	19,2	15,0	16,0	14,8	14,5	11,0	9,1	14,3
soms	15,4	11,7	8,0	14,8	16,4	11,9	0,0	12,7
vaak	9,6	5,0	8,0	10,2	14,5	10,2	0,0	9,4

Vervolg tabel 2

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Mijn celgenoot valt me seksueel lastig								
nooit	90,4	91,7	93,9	93,3	86,8	87,2	90,9	90,3
bijna nooit	7,7	5,0	0,0	2,2	3,8	6,0	0,0	4,2
soms	0,0	0,0	0,0	4,4	0,0	3,4	0,0	1,9
vaak	1,9	3,3	6,1	0,0	9,4	3,4	9,1	3,7
n	52	65	54	98	58	128	11	466

Tabel 3 Privacy mpc (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Zijn er momenten dat u alleen kunt zijn in uw cel?								
ja	36,5	59,4	42,0	45,8	70,9	44,4	70,0	49,4
nee	63,5	40,6	58,0	54,2	29,1	55,6	30,0	50,6
Heeft u behoefte aan méér privacy in uw meerpersoonscel?								
ja	76,5	50,0	61,5	80,6	67,9	69,0	45,5	68,0
nee	23,5	50,0	38,5	19,4	32,1	31,0	54,5	32,0
Ik vind het vervelend om in aanwezigheid van mijn celgenoot te douchen								
helemaal oneens	10,9	32,1	27,1	18,3	23,9	11,7	12,5	19,1
oneens	30,4	25,0	18,8	15,1	13,0	23,4	0,0	20,3
deels eens, deels oneens	23,9	14,3	18,8	24,7	30,4	27,0	50,0	24,3
eens helemaal	13,0	10,7	10,4	18,3	6,5	15,3	25,0	13,7
eens	21,7	17,9	25,0	23,7	26,1	22,5	12,5	22,5
Ik vind het vervelend om in aanwezigheid van mijn celgenoot naar de wc te gaan								
helemaal oneens	8,0	16,7	23,5	14,1	26,8	12,1	30,0	16,3
oneens	18,0	28,3	15,7	12,0	16,1	20,2	10,0	18,1
deels eens, deels oneens	12,0	16,7	21,6	18,5	19,6	10,5	10,0	15,6
eens	12,0	13,3	13,7	20,7	12,5	22,6	10,0	17,2
helemaal eens	50,0	25,0	25,5	34,8	25,0	34,7	40,0	33,0
n	52	65	54	98	58	128	11	466

Tabel 4 Materiële leefomstandigheden mpc (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Mijn cel is te klein voor twee personen								
helemaal oneens	1,9	7,9	14,0	3,1	1,8	5,6	0,0	5,3
oneens	0,0	9,5	4,0	4,2	3,6	4,8	0,0	4,4
deels eens, deels oneens	7,7	15,9	4,0	6,3	12,7	2,4	0,0	7,1
eens helemaal	7,7	15,9	4,0	6,3	14,5	18,5	20,0	16,7
eens	67,3	52,4	60,0	74,0	67,3	68,5	80,0	66,4
In mijn cel is voldoende ventilatie								
helemaal oneens	29,4	44,3	50,0	49,5	39,6	38,7	33,3	42,1
oneens	17,6	21,3	25,0	21,6	20,8	26,9	44,4	23,3
deels eens, deels oneens	17,6	14,8	9,6	6,2	9,4	13,4	11,1	11,5
eens helemaal	31,4	14,8	7,7	15,5	22,6	14,3	11,1	16,7
eens	3,9	4,9	7,7	7,2	7,5	6,7	0,0	6,3
n	52	65	54	98	58	128	11	466

Tabel 5 Sociale omstandigheden mpc (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Ik vind met twee personen in één cel gezellig								
helemaal oneens	25,5	11,5	22,2	38,9	21,8	23,4	30,0	25,1
oneens	9,8	1,6	9,3	10,5	9,1	13,7	0,0	9,6
deels eens, deels oneens	33,3	11,5	27,8	26,3	1,8	22,6	0,0	23,1
eens helemaal	21,6	47,5	25,9	15,8	32,7	30,6	20,0	28,2
eens	9,8	27,9	14,8	8,4	14,5	9,7	50,0	14,0
Ik kan goed opschieten met mijn celgenoot								
helemaal oneens	11,5	5,0	16,3	15,1	16,1	14,9	11,1	13,4
oneens	5,8	1,7	4,1	11,8	5,4	9,9	0,0	7,3
deels eens, deels oneens	23,1	13,3	18,4	29,0	21,4	17,4	0,0	20,2
eens helemaal	32,7	33,3	30,6	25,8	26,8	28,9	33,3	29,3
eens	26,9	46,7	30,6	18,3	30,4	28,9	55,6	29,8
Ik heb last van mijn celgenoot								
nooit	21,6	41,9	40,8	24,2	28,8	30,9	36,4	31,0
bijna nooit	15,7	21,0	16,3	11,0	15,4	17,1	9,1	15,7

Vervolg tabel 5

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
neutraal	21,6	12,9	10,2	13,2	11,5	13,8	0,0	13,4
soms	23,5	19,4	18,4	35,2	21,2	18,7	9,1	22,8
altijd	17,6	4,8	14,3	16,5	23,1	19,5	45,5	17,1
Met twee personen in een cel pieker je minder dan wanneer je alleen in een cel zit								
helemaal oneens	23,1	11,5	21,6	20,9	19,6	24,4	11,1	20,5
oneens	15,4	4,9	7,8	17,6	16,1	9,2	0,0	11,6
deels eens, deels oneens	26,9	34,4	37,3	34,1	23,2	17,6	22,2	27,6
eens helemaal	19,2	26,2	23,5	16,5	23,2	26,9	33,3	23,0
eens	15,4	23,0	9,8	11,0	17,9	21,8	33,3	17,3
n	52	65	54	98	58	128	11	466

Tabel 6 Voor- en nadelen mpc volgens gedetineerden in eenpersoonscellen (in %)

	Achterhoek	Breda	Vught	Utrecht	Limburg Zuid	Rijnmond	Tilburg	Totaal
Wat zijn de belang- rijkste voordelen van het delen van een cel met een andere gedetineerde?								
gezelligheid	31,8	50,3	43,4	33,0	34,8	33,9	50,0	37,7
extra faciliteiten	3,9	17,9	20,9	7,4	22,7	5,2	17,6	12,0
minder piekeren	13,2	27,2	16,3	17,4	13,6	13,0	20,6	16,4
veiligheid	3,1	2,6	3,3	5,2	0,0	5,8	5,9	4,0
ander voordeel	8,5	9,9	12,1	4,8	6,8	5,8	8,8	7,7
geen voordelen	66,7	35,8	43,3	60,0	53,8	60,0	29,4	53,3
Wat zijn de belang- rijkste nadelen van het delen van een cel met een andere gedetineerde?								
ruimte te klein	44,2	41,7	58,1	60,4	63,6	55,1	58,8	54,9
te weinig privacy	77,5	67,5	74,4	70,0	78,0	74,8	82,4	73,8
meer kans agressie	45,0	21,9	31,2	33,0	32,6	36,2	26,5	33,3
te weinig rust	22,5	18,5	24,7	20,0	18,9	20,6	23,5	21,0
teveel stress	31,0	13,2	19,1	25,2	22,0	22,6	11,8	21,8
ander nadeel	14,0	13,9	12,1	11,3	9,8	6,4	11,8	10,5
geen nadelen	3,1	8,6	3,7	0,9	2,3	2,6	0,0	3,2
n	141	176	267	273	157	399	42	11.455

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. De rapporten in de reeks Onderzoek en beleid (O&B) worden uitgegeven door Boom Juridische uitgevers en zijn voor belangstellenden die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Boom distributiecentrum, postbus 400, 7940 AK Meppel, tel.: 0522-23 75 55, via e-mail: bdc@bdc.boom.nl.

Een complete lijst van de WODC-rapporten is te vinden op de WODC-site (www.wodc.nl). Daar zijn ook de uitgebreide samenvattingen te vinden van alle vanaf 1997 verschenen WODC-rapporten. Volledige teksten van de rapporten (vanaf 1999) zullen met terugwerkende kracht op de WODC-site beschikbaar komen. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 2002, 2003 en 2004 verschenen rapporten.

Kamphorst, P.A., G.J. Terlouw

Van vast naar mobiel; een evaluatie van het experiment met elektronisch huisarrest voor minderjarigen als modaliteit voor de voorlopige hechtenis
2002, O&B 195

Moolenaar, D.E.G., F.P. van Tulder, G.L.A.M. Huijbregts, W. van der Heide

Prognose van de sanctiecapaciteit tot en met 2006
2002, O&B 196

Bokhorst, R.J., C.H. de Kogel, C.F.M. van der Meij

Evaluatie van de Wet BOB; fase 1: de eerste praktijkervaringen met de Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden
2002, O&B 197

Kleemans, E.R., M.E.I. Brienens, H.G. van de Bunt m.m.v.

R.F. Kouwenberg, G. Paulides, J. Barendsen

Georganiseerde criminaliteit in Nederland; tweede rapportage op basis van de WODC-monitor
2002, O&B 198

Voert, M. ter, J. Kuppens

Schijn van partijdigheid rechters
2002, O&B 199

Daalder, A.L.

Het bordeelverbod opgeheven; prostitutie in 2000-2001
2002, O&B 200

Klijn, A.

Naamrecht
2002, O&B 201

Kruissink, M., C. Verwers

Jeugdreclassering in de praktijk
2002, O&B 202

Eshuis, R.J.J.

Van rechtbank naar kanton; evaluatie van de competentiegrensverhoging voor civiele handelszaken in 1999

2002, O&B 203

Meijer, R.F., M. Grapendaal, M.M.J. van Ooyen, B.S.J. Wartna, M. Brouwers, A.A.M. Essers

Geregistreeerde drugcriminaliteit in cijfers; achtergrondstudie bij het Justitieonderdeel van de Nationale Drugmonitor: Jaarbericht 2002

2003, O&B 204

Tak, P.J.J.

The Dutch criminal justice system; organization and operation – second revised edition

2003, O&B 205

Kromhout, M., M. van San

Schimige werelden; nieuwe etnische groepen en jeugdcriminaliteit

2003, O&B 206

Kogel, C.H. de, C. Verwers

De longstay afdeling van Veldzicht; een evaluatie

2003, O&B 207

Moolenaar, D.E.G., G.L.A.M. Huijbregts

Sanctiecapaciteit 2007; een beleidsneutrale prognose

2003, O&B 208

Eshuis, R.J.J.

Claims bij de rechtbank

2003, O&B 209

Combrink-Kuiters, L., E. Niemeyer, M. ter Voert m.m.v. N. Dijkhoff, M. van Gammeren-Zoetewij, J. Kuppens

Ruimte voor Mediation

2003, O&B 210

Heide, W. van der, A.Th.J. Eggen (red.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2001; Ontwikkelingen en samenhangen

2003, O&B 211

European Sourcebook

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2003

2003, O&B 212

Smit, P.R., F.P. van Tulder, R.F. Meijer, P.P.J. Groen

Het ophelderingspercentage nader beschouwd

2003, O&B 213

Dijksterhuis, B.M., M.J.G. Jacobs, W.M. de Jongste

De competentiegrens van enkelvoudige kamers in strafzaken

2003, O&B 214

Bunt, H.G. van de, C.R.A. van der Schroot

Prevention of Organised Crime

2003, O&B 215

- Wartna, B., N. Tollenaar**
Bekenden van Justitie
2004, O&B 216
- Moolenaar, D.E.G., P.P.J. Groen, A.G. Mein, B.S.J. Wartna, M. Blom**
Wegenverkeerswet 1994
2004, O&B 217
- Faber, W., A.A.A. van Nunen**
Uit onverdachte bron
2004, O&B 218
- Velthoven, B.C.J. van, M.J. ter Voert m.m.v. M. van Gammeren-Zoetewij**
*Geschilbeslechtingdelta 2003; Over verloop en afloop van (potentieel)
juridische problemen van burgers*
2004, O&B 219
- Leuw E., R.V. Bijlt, A. Daalder**
*Pedoseksuele delinquentie; Een onderzoek naar prevalentie, toedracht en
strafrechtelijke interventies*
2004, O&B 220
- Leertouwer, E.C., G.L.A.M. Huijbregts**
Sanctiecapaciteit 2008
2004, O&B 221
- Beijer, A., R.J. Bokhorst, M. Boone, C.H. Brants, J.M.W. Lindeman**
De wet bijzondere opsporingsbevoegdheden – eindevaluatie
2004, O&B 222
- Moors, J.A., M.Y.W. van Bergh, S. Bogaerts, J.W.M.J. van Poppel, A.M. van
Kalmthout**
*Kiezen voor delen? Evaluatie van de eerste fase van de invoering van meer-
persoonscelgebruik*
2004, O&B 223